

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TARİH ANA BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Tuğba TARAKÇI
162004002

2019

GİRESUN

T.C.

**GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

BİZANS TOPLUMUNDA KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞBA TARAKÇI

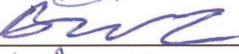

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KALELİ

GİRESUN, 2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün .... tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Tuğba TARAKÇI'nın Bizans Toplumunda Kadınlar başlıklı tezini incelemiş olup aday ... tarihinde, saat... da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Dr. Öğr. Üy. Emrahullah Kadeşi	
Üye	Dr. Öğr. Üy. Burak İsmail EROL	
Üye	Dr. Öğr. Üy. H. Hilal Şahin	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bizans Toplumunda Kadın” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/07/2019

Tuğba TARAKÇI

ÖN SÖZ

Bizans İmparatorluğu, Orta Çağ dünyasında 1100 yıl boyunca üstün durumunu muhafaza etmiş önde gelen lider devletlerdendir. Bizanslılar eski Roma'dan kalan kültürel mirasa ne kadar bağlı olurlarsa olsunlar, yine de zaman içerisinde bu temellerden uzaklaşarak Doğu kültür ve medeniyeti ile kaynaşıp kendi devlet tarzlarını yeniden tesis etmişlerdir. Öncesinde var olan klişeleşmiş düşüncelerin yanı sıra bu yeni devlet içerisindeki gelişimler kuvvetli bir dinamığe sahiptir. İktisadi, sosyal, siyasi olmak üzere hemen hemen her alanda sürekli bir dönüşüm yaşanmış ve bazı şeyler yeniden inşa edilmiştir. Roma'dan Bizans'a değişim gösteren her şey gibi Hristiyan kadını da bu süreçten etkilenmiştir.

Bizans İmparatorluğu ataerkil toplum yapısına sahip tutucu bir topluluktur. Erkek egemenliğine dayalı bir ideolojik yapı içerisinde kadın, yalnızca doğurganlığı ve anneliği için önemli görülüyordu. Sosyal, kültürel, ekonomik ya da politik alanlarda hakkı olmayan kadın ikincil plana atılmıştı. Yine de Bizans kadınlarını hiçbir zorluk yıldırılmamış ve tıpkı Bizans gibi kadınları da kendi dünyalarını yeniden şekillendirip hayatın her alanında etkin bir şekilde yer almayı başarmışlardır.

Söz konusu alanda yapılmış çalışmalar bulunmakla birlikte bunlar oldukça kısıtlı ve dağınık haldedir. Mevcut olan kaynaklar daha çok soylu kadınlar ve siyasi yaşam üzerine odaklanıp günlük yaşam ve sıradan kadınlardan bahsetmemektedir. Araştırma konumuzun seçilmesinde bu hususlar göz önünde bulundurulmuş ve Bizanslı kadınların hayatı olabildiğince kapsamlı şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız önsöz, giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Orta Çağ'daki kadın algısını anlamlandırabilmek adına çeşitli toplumlardaki kadınların hayatlarına değinilmiştir. Ardından Bizans toplumunda var olan olumsuz kadın algısı ve kadınlara yapılan haksızlıkların nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Kadınların içerisinde buldukları bu kötü şartlarla nasıl mücadele edip saygın hale geldiklerini belirtebilmek için Bizans kadınlarının özel hayatlarından başlanarak gördükleri eğitim öğretim, geçirdikleri evlilik ve boşanma durumları, kazandıkları mesleki deneyimler, dinsel, siyasal, sosyal, kültürel vb. birçok alandaki varlıkları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

II

Tezimizi ele alırken kullanılan kaynaklar göz önüne alındığında konumuzla alakalı olan Orta Çağ, Roma ve Bizans Tarihi ile ilgili ana kaynakların yabancı dillerden Türkçeye tercüme edilenlerinden yararlanılmıştır. Ancak Bizans kadını ile ilgili çalışmaların yapılabilmesi için bu kaynaklar yeterli görülmediğinden dolayı kadınlarla ilgili bilgilerin yer aldığı bir takım İngilizce eserlerin tarafımızdan çevirisi yapılarak çalışmamıza ilave edilmiştir.

Tez konumun belirlenmesinde ve çalışmamın şekillenmesinde baştan sona desteğini ve katkılarını benden esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KALELİ'ye göstermiş olduğu ilgi ve alakadan dolayı teşekkür ve saygılarımı sunmayı borç bilirim. Hayatımın her anında yanımda olan varlıklarına daima şükrettiğim aileme sonsuz minnet ve şükranlarımı sunarım.

Tuğba TARAKÇI

GİRESUN 2019

ÖZET

BİZANS TOPLUMUNDA KADIN

Tuğba TARAKÇI

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KALELİ

Bu tezin amacı, Bizans toplumunda hayatın neredeyse her alanında yer alan kadınların durumunu ele almak ve onların Bizans kültürü ve Bizans gündelik yaşamı içindeki rollerini ayrıntılı olarak incelenmektir. Buna göre, çalışmamız Roma Devleti zamanından gelen gelenekler ve Bizans toplumunun Doğu kültür ve medeniyeti ile kaynaşarak yeniden tesis edilmesinden imparatorluğun 1453 yılında sona ermesine kadarki zaman aralığında kadınların durumu ve hayat mücadeleleri üzerine odaklanır.

Bizans'ın varlığını sürdürdüğü Orta Çağ gibi karanlık bir dönem içerisinde yaşayan kadınların da bu karanlıktan etkilenmemeleri olanaksızdı. Dolayısıyla kadınların ikincil plana atılması ve denetim altında tutulmasının asıl nedeni dönemin şartlarıdır. Bizans kadınları zamanla edindikleri deneyim ve aldıkları eğitim sayesinde çeşitli meslekler edinerek farklı kimliklerle hem kendi cinslerini yüceltmış hem de kadınlarla ilgili var olan olumsuz algıların bir kısmının bertaraf edilmesini başarmışlardır.

Dört bölümden oluşan çalışmamızda Bizans coğrafyası içerisindeki kadınların hayatlarını nasıl sürdürdüklerini anlayabilmek için kadın ve aile, eğitim, evlilikler, çeşitli meslek dallarında kadınlar, kadınların kullandıkları kimlikler, kadın hakları ve kadın istismarı gibi benzeri birçok konu ele alınarak kadının hayatına ilişkin tüm teferruatlara değinilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, Hristiyan Dünyası, Orta Çağ, Kadınlar, Gündelik Hayat

ABSTRACT

WOMAN IN BYZANTINE SOCIETY

Tuğba TARAKÇI

Advisor: Dr. Assistant Professor: Emrullah KALELİ

The aim of this thesis is to deal with the situation of women in Byzantine Society who take part nearly all area of the life and examines the roles of them in Byzantine culture and Byzantine daily life in detail. Hereunder, our study focuses on the women's condition and struggle for life which comes from the time of traditions in Rome State and unites Byzantine Society's culture and civilization over again in 1453 when the Empire ends up.

It's impossible not to be affected by this darkness of the women who live in this bad conditions in the Middle ages. Therefore, the main reason why the women are under inspection and insignificant is the condition of the time. The women of Byzantine have achieved to eliminate same part of the negative perception because of the education and experience they have with time and this caused to glorify their fellow creatures.

Our study consists of four parts and it is tried to mention all of the details about women and family, education, marriages, women in different kinds of occupations, the identifications which women's use, women's rights and abuse of women to be able to understand how they keep up their lives.

Key Words: Byzantine Empire, Christian World, Middle Age, Women, Daily Life

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**GÜNDELİK YAŞAMDA KADIN VE ÖZEL HAYAT**

1.1. Bizans'ta Kadın Algısı ve Kadın Hakları	6
1.1.1. Medeni Hukuk	11
1.1.2. Söz Hakkı	12
1.1.3. Evlat Edinme Hakkı	13
1.2. Kadın ve Doğum	14
1.3. Kadınların Aile İçerisindeki Statüsü	17
1.3.1. Alt Statüde Kadın	17
1.3.2. Üst Statüde Kadın	19
1.4. Bizans Sofra Kültüründe Kadın	21
1.5. Bizans Kadınının Giyim Kuşamı	22
1.5.1. Üst Sınıfın Kadınlarının Giyim Tarzı	24
1.5.2. Orta ve Alt Sınıfın Kadınlarının Giyim Tarzı	25
1.6. Kadınların Bedenî Temizliği	28

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM VE DİNİ HAYATTA KADIN

1.1. Kadınların Temel Eğitimi.....	30
1.1.1. Soylu Kadınların Eğitimi.....	33
1.1.2. Kadınların Eğitime Katkıları.....	35
1.2. Dini Hayatta Kadın ve Manastır Hayatı.....	39
1.2.1. Kadınları Manastıra Yönelten Nedenler.....	41
1.2.2. Manastıra Bağlı Kurumlar.....	45
1.2.3. Manastır Kuralları	46
1.2.4. Manastırda Çalışan Kadınlar ve Görevleri.....	48
1.2.4.1. Rahibelerin Görevleri.....	51
1.3. Bizans Yardım Faaliyetleri İçerisinde Kadın	52
1.4. Kadınların Kullandıkları Dinî Kimlikler.....	55
1.4.1. Azizeler ve Çileci Kadınlar.....	56
1.4.2. Hacı Kadınlar.....	58
1.4.3. Büyücü Kadınlar.....	60
1.4.4. Cadı ve Bilge Kadınlar.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞ HAYATINDA VE SİYASAL ALANDA KADIN

1.1. Kadın Meslekleri.....	64
1.1.1. Konstantinopolis Pazarında Kadın Tüccarlar	70
1.1.2. Ticari Faaliyetlerde Dul Kadınlar.....	72

1.2. Tekstil Alanında Kadınlar.....	74
1.2.1. Agathe Kadın Festivali.....	77
1.3. Sağlık Alanında Kadınlar.....	78
1.4. Sanatsal Faaliyetlerde Kadınlar.....	80
1.4.1. Dramatik Sanat Alanında Kadınlar.....	80
1.4.2. İşitsel Sanat Alanında Kadınlar.....	82
1.5. Siyasal Alanda Kadınlar.....	83
1.5.1. Yönetici Kadınlar.....	83
1.5.2. Yönetici Kadınları Yetkileri.....	87
1.5.3. Varolma Mücadelesi ve Siyasi Özellikleriyle Theodora.....	89
1.6. Siyasal Olayların Kadınlar Üzerindeki Etkileri.....	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLİK ARACILIĞIYLA KADININ KAZANDIĞI STATÜ VE BOŞANMA HAKKI

1.1. Toplumun Evliliğe Yaklaşımı.....	95
1.1.1. Kilisenin Evliliğe Bakışı ve Yaptırımları.....	98
1.1.2. Evlilik Ritüelleri.....	101
1.1.3. Kadının Evlilikle Kazandığı Miras Hakkı: Çeyiz.....	103
1.1.4. Kadınların Alabildikleri Soyadları.....	105
1.1.5. Bizans Kadınlarının Siyasi Evlilikleri.....	106
1.1.6. İmparator Eşi Olabilmek için Gerekli Görülen Şartlar.....	107
1.2. Köle Kadın ile Evlilik	109
1.3. Kadınların Boşanma Hakkı ve Boşanma Sebepleri.....	110

VIII

1.3.1. Bizans'ta Kadın Zinaları.....	111
1.4. Kadınların Cenaze Merasimi.....	114
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	122
EKLER.....	132
ÖZGEÇMİŞ.....	173

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviri, Çeviren
DİA.	Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Et.	Erişim Tarihi
s.	sayfa
TTK.	Türk Tarih Kurumu
vb.	ve benzeri
YKY.	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Antik Çağ'dan¹ günümüze sosyal yaşantı içerisinde kadın, toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi açısından Orta Çağ'da (476-1453) dönemin sağlamış olduğu problemler sebebiyle zorlu bir süreç yaşamıştır. Bu zaman dilimi içinde kadınları birbirlerinden ayıran etkenlerin başında zaman, yer, yaş, konum, ekonomik sınıf gibi farklılıklar gelmektedir. Bu nedenler yüzünden hemcinsleri ile ayırım yaşayan kadın gerek doğu gerekse batıda ikinci planda tutulduğu için erkeklerle de eşit haklara sahip değildi.²

Kadınların içerisinde buldukları bu halleri anlaşılır kılabilmek için Orta Çağ'da farklı coğrafyalarda yaşamış kadınların durumlarını tespit etmek gerekir. Kadınları ötekileştiren toplumlardan biri Uzakdoğu ülkesi olan Çin'dir. Bu toplum, ataerkil aile sistemi üzerine kurulu, erkek egemen bir toplum olup burada kadın daima dışlanan, aşağılanan ve önemi küçümsenen bir varlıktı. Nitekim Çin ailesinde kız çocuklarına evlenip başka bir aileye karışacakları için geçici bir aile üyesi gözüyle bakılırdı. Kendi evlilikleri söz konusu olduğunda kararı aile büyükleri vermekteydi. Hatta çok küçük yaşta bir çöpçatan aracılığıyla evlendirilen kadınlar, hiçbir söz hakkına sahip değillerdi. Yakınlarının desteğinden ve koruyuculuğundan yoksun bırakılan bunun yanı sıra hiçbir statüye sahip olmayan bu genç kadınlar, bir anda kocalarının ve kuralların hâkimiyeti altına girerlerdi.³

Çinliler gibi kadınları geri plana atan diğer bir toplum ise Çin'in güneybatısında yer alan Hint toplumdur. Hint anlayışında evlenmenin esas gayesi babaya varis olabilecek, babanın günahlarının bağışlanması için aile dinini devam ettirebilecek bir erkek çocuğa sahip olmak gelmekteydi. Erkek çocuk aile için mutluluk, kız çocuk ise felaket sayılırdı. Eğer erkek kısırsa karısının bir başkasıyla

---

¹ Antik tarih, insanlık tarihinin başlangıcından erken dönem Orta Çağa kadarki (476) zaman dilimindeki belirgin kültürel ve siyasi olayları konu alır.

² Seher Parlak, "Ortaçağ'da Kadın Olmak", **Numan Durak Aksoy Anısına**, (Ed. Yunus Emre Tansü, Mehmet Biçici), Gaziantep Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Gaziantep 2017, s. 62.

³ Sedef Kapanoğlu, **Çin'de Kadın İmgesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Yüksek Lisans Tezi", Ankara 2006, s. 14-15.

birleşmesine müsaade ederdi. Kadının boşanma hakkı yoktu. Birden fazla kadınla evlilik normal görülmekteydi. Dul kadınlar yeniden evlenemezlerdi. Hint geleneğinde kadın zayıf karaktere ve kötü ahlaka sahip olduğu için, ilk insan Manu tarafından yazıldığına inanılan dinsel, törebilimsel ve toplumsal yasalar olan "Manu Kanunu" onu çocukluğunda babasına, gençliğinde kocasına, kocası vefat etmişse oğluna veya kocasının akrabasından birine bağlanmayı mecbur ederdi.⁴

Bu durumun yanı sıra Hindistan'da var olan Sati geleneği yüzünden kadınlar canlarından oluyordu. Bu âdetin içeriğine bakılırsa ölen kocasının öbür dünyada da karısının sevgisine ihtiyacı olduğu düşünülerek kadın yakılarak öldürülür, sadık ve saygı değer bir eş olarak kabul edilirdi. Aslında bu kocası ölen kadının ölüm kararını alması için bir gün beklenir, eğer kadın Sati kararını alırsa eşi yakılmak için yatırıldığında kadın da yanına uzanabilir, eşi yanarken ateşe atlayabilir ya da bağdaş kurarak eşinin yanında oturur ve kaderini beklerdi.⁵

Hint toplumunda kadınlar canlı bir şekilde ölüme terkedilirken Asya'nın diğer bir noktasında, İran'da da kadınların durumu pek farklı değildi. Bu Fars toplumunda kadın kocasına boyun eğmeye mecbur tutulmakla birlikte bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi normal karşılanırdı. Kan bağılılığının nikâha mani olmadığı Sasani devletinde bir İranlı, kendi kızıyla veya kız kardeşiyle evlenebilir ve hatta bu durum diğer kişiler tarafından tebrik edilen bir hal kabul edilirdi. Nitekim bu tip evlilikler ile ilgili birkaç örnek verilebilir. Akamenid kralı Darius'un kız kardeşi Puroşat'la, II. Artakşatra'nın kızı Atossa ile Atossa'nın babası öldükten sonra kardeşi Ohas'la evlenmesi kan bağı'nın engel olmadığı evlilikler arasındadır.⁶

Öte yandan Balkan yarım adasının güney ucunda yer alan Yunanistan'da ve başkenti Atina'da durum farksız mıydı? Burada yaşayan kadınların da hiçbir politik hakkı ve yetkisi yoktu ve Helen toplumunda evlilik için gençlerin fikri sorulmazdı. Amaç devletin bir kurumu olan ailenin devamı ve refahıydı. Evlilikte ailelerin servet ilişkileri önemli olduğu için çoğu kez yakın bir akraba erkek damat olarak seçilir, yabancılarla evlilik hoş karşılanmazdı. Erkeğin serveti kadar kadının da mal ve

⁴ Ahmet Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", **International Journal of Social Science**, Cilt. V, Sayı: 5, 2012, s. 134-135.

⁵ Yalçın Kayalı, "Eski Bir Hint Geleneği: Sati", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt. LIII, Sayı: 5, Ankara 2013, s. 366.

⁶ A. Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplum...", s. 134.

mülkü önemli olup fakir kadın istenmezdi. Yunan/Helen kadınlarının çoğu evinin işleriyle meşgul olur, ailede bulunan bütün kadınlar, köleler de dâhil, evin refahı ve huzuru için çalışırlardı. Ev işlerinin yanı sıra yün eğirmek, kumaş dokumak kadınların başlıca sorumlulukları arasındaydı. Yunanlı bir erkek hiçbir neden olmadan karısını boşayabilir, böyle bir vaka ortaya çıktığında kadın yurttaşlık hakkının elinden alınması tehdidi altında kalabilirdi. Hatta boşanma hadisesi gerçekleştiğinde kızın çeyizi, hiçbir yasal formaliteye gerek olmadan geri verilirdi.⁷

Buraya kadar anlatılanlardan görüleceği üzere kadınlar, Orta Çağ'da farklı bölgelerde varlıklarını sürdürmüş olsalar dahi dönemin şartları ve düşünce yapısı gereği genellikle aynı kaderi paylaşmışlardır. Kadın doğuda ve batıda birçok toplum içerisinde geri planda bırakılırken durum Türkler açısından farklıdır. Eski Türk aile hukukunda kadına demokratik haklar verilir ve kadın önemsenirdi. Eski Türk toplumunda kadının üzerinde hiçbir kısıtlama yoktu. Türk kadını, çağdaş diğer toplumlarda olduğu gibi bütün haklardan mahrum olmasının aksine, özgürdü toplumdan da saygı görmekteydi. Daha da önemlisi kadın, erkekle birlikte ailenin bütün faaliyetlerine katılmaktaydı.⁸

İslam öncesi Türklere ait bilgiler M.Ö. 4000-4500 yıl gerilere kadar ulaşmakla birlikte bu köklü bilgiler arasında kadının temel nitelikleri “annelik” ve “kahramanlık” olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın, at binme, silah kullanma ve savaşabilme gücünün⁹ yanı sıra ok atan, top oynayan, hatta güreş gibi ağır sporlar yapan bir bireydi.¹⁰ Orta Asya Türk devletlerinin hepsinde (İskitler, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar) kadın önemli hak ve yetkilere sahip bulunmaktadır. Örneğin İskitlerde, her kadının İskit erkekleri gibi savaşçı ve asker olarak yetiştirilmesi geleneği vardı. Bundan dolayıdır ki İskitli göçebe kadınlar her savaşta erkekleriyle birlikte çarpışmışlardı. Türk devletlerinde Türk kadınları bu tür faaliyetleri büyük bir temkin ve haysiyetle yürütmüşlerdir. Hatta bu tür faaliyetlerde öylesine büyük

⁷ Tamara Talbot Rice, **Bizans'ta Günlük Yaşam**, (Çev. Bilgi Altınok), Özne Yayınları, İstanbul 1998, s. 277-278.

⁸ Salim Koca, “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, **Türkler**, (Ed. Kemal Çiçek, Hasan Celal Güzel, Salim Koca), Cilt: 3, Ankara 2002, s. 11.

⁹ A. Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumı...”, s. 130.

¹⁰ Gülçin Çandaroglu, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003, s. 93.

yetkilerle hareket etmişlerdir ki Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete'nin hatunu imzalamıştır.¹¹

Türk kadını, ailenin malının ortağı değil, aynı zamanda kendi malının da kullanıcısıydı. Koca, karısının çeyizi üzerinde hiçbir hakka sahip değildi. Aile hukuku açısından kadınlar şahsi mülkiyet sahibiydiler. Kadına verilen önem, ceza hukuku uygulamalarında da görülmektedir. Hukuki açıdan eski Türklerde ataerkil bir yapı görülmesine rağmen kadınlar da söz sahibi olabiliyorlardı. Öyle ki kadına karşı işlenen suçlar da ölümle cezalandırılırdı.¹²

Türk kadını evlilik hususunda da ayrıcalıklıydı. Türklerde tarih boyunca evlilik ve aile çok önemli görüldüğünden dolayı bu kurum sağlam temeller üzerine oturtulmuştu. Tek eşlilik Türk ailesinin vazgeçilmez bir özelliğiydi ve evlilikler, annenin izni olmadan gerçekleşmediği gibi ve onun fikrine göre hareket edilmekteydi. Diğer toplumların aksine boşanmaya da pek hoş bakılmamış, bunun olmaması için engeller çıkarılmıştır.¹³

Ayrıca eski Türk hukukunda kadın çok yüksek bir mevki ve bazı siyasî haklara da sahipti. Ayrı otağları (süslü çadır) ve buyrukları (bakanları) vardı. Törenlerde hükümdarın yanında yer alır, devlet meclisine katılır, elçiler gönderir, elçiler kabul ederdi.¹⁴ Türk hükümdarının üzerinde hatunların birinci derecede etkileri vardı. Özellikle yönetim üzerinde onlar da söz sahibi idiler. Fakat hatunların etkileri, tamamen hükümdarların kararını değiştirecek ve onları yönlendirecek derecede değildi.¹⁵

Türklerin kadınlara verdikleri bu değer yalnızca eski Türk topluluklarında değil İslamiyet'in kabul edilmesinin ardından kurulan Türk devletlerinde de varlığını sürdürmüştür. Türkistan Hanları bütün devlet işlerinde hatunlara danışmış ve onların

¹¹ A. Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumı...", s. 131.

¹² Mehmet Mandaloğlu, "İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 33, Konya 2013, s. 133.

¹³ A. Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumı...", s. 131.

¹⁴ Salim Koca, **Türk Kültürünün Temelleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2016, s. 109.

¹⁵ Salim Koca, "Büyük Hun Devleti", **Türkler**, (Ed. Kemal Çiçek, Salim Koca, Hasan Celal Güzel), Cilt: I, Ankara 2002, s. 1067.

fikirlerini diğerlerinden üstün tutmuşlardır. Selçuklu sultanları da bu yolda gitmişlerdir. Selçuklu hatunları arasında Tuğrul Bey'in zevcesi Altun-can, Alp Arslan'ın hemşiresi ve El-basan'ın karısı Gevher, Melikşah'ın zevcesi meşhur Terken, Mehmed Tapar'ın zevcesi Gevher ve “Yeryüzü melikesi” unvanını taşıyan Sultan Sancar'ın hatunu Terken bu kadınların önde gelenleri olup kendilerine ait büyük iktalara, divan teşkilatına ve askerlere sahiptiler.¹⁶

Siyasi hayatta değerli olan diğer kadınlar arasında Osmanlı dünyasında Hürrem Sultan, Safiye Sultan ve Turhân Sultan, Abbasi saraylarına söz geçiren Mah Melek ile Zümrüd Hatunların, nihayet bir Türk kadını olan Şağab Hatun'un¹⁷, siyasi ve sosyal hayatlarındaki rolleri oldukça önemlidir. Şağab Hatun Abbasi sarayında 25 yıl boyunca devleti her türlü zorluğa ve entrikaya rağmen dirayetle idare etmiştir.¹⁸

Türk toplumunda kadınlara verilen haklar göz önüne alındığında Türk kadınının hem toplum içerisinde hem de devlet içerisinde önemli bir değere sahip olduğu ortadadır. Nitekim Orta Çağ'da varlığını sürdürmüş diğer devletlerin kadınlarının Türk kadını kadar kapsamlı haklara sahip olmadıkları açıktır.

---

¹⁶ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 311.

¹⁷ Şağab Hatun cariyelik döneminde bir Arap ailesi tarafından Türk cariyesi olarak satın alınmış ve sonrasında dönemin halifesi El-Mutazid ile evlenmiştir. El-Mutazid'a erkek çocuk doğuran bu Türk anası oğlunun halife olmasıyla birlikte yönetimde etkin bir konuma gelmiştir.

¹⁸ Zekeriya Kitapçı, **Mukaddes Çevreler ve Eski Hilafet Ülkelerinde Türk Hatunları**, Damla Yayınevi, Konya 1995, s. XIII.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNDELİK YAŞAMDA KADIN ve ÖZEL HAYAT

1.1. Bizans'ta Kadın Algısı ve Kadın Hakları

Bizans İmparatorluğu eski Roma'dan gelen gelenek ve göreneklere son derece bağlıydı. Kilise, ruhanî bir kudret sıfatıyla Hristiyan bu devlet içinde oldukça büyük bir etkiye sahipti. Bu nedenle Bizans toplumsal yaşantısında devletin resmî politikalarının yanı sıra dinî yasa ve gelenek görenekler son derece önemliydi.¹⁹ Bu unsurlara bağlı olan Bizans yönetimi içerisinde Bizans kadınları çeşitli mağduriyetler yaşıyorlardı.

Söz konusu bu mağduriyetler Bizans'ın ilk dönemlerinde kadınların hayatlarında sıklıkla yaşanmıştır. Ne sahip oldukları değer farkına varabilmelerine ne de bu değer doğrultusunda hareket etmelerine izin verilmiştir.²⁰ Kadınlar, yüzyıllarca Hristiyanların kutsal kitabı İncil'in ve kilise kurucularının koyduğu karmaşık kurallarla mücadele etmişlerdir. Bu kurallara göre kadınlar, hem tanrı tarafından ihsan edilen bir armağan hem de tanrının bir laneti olarak görülmüşlerdir. Bu durumda kilise kurucularını kadınlar için kararsızlık içerisinde bırakmıştır.²¹

Kilisenin kadınlar hakkındaki kararsız düşüncelerinin yanı sıra Bizans toplumsal düzenine bakıldığında kadınların, erkeklere oranla daha geri planda olduğu görülür. Öyle ki kadınların devlet, kilise veya ordunun kademelerinde yer alması hukuken yasaktır. Bir kadının mahrem hayatına değinen konular dışında hiçbir konuda tanıklık etme hakkı yoktur.²² İdeolojik kurallara göre kadının konumu, tıpkı Roma'daki gibi evidir.²³

¹⁹ George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1995, s. 26-27.

²⁰ Barbara Hill, **Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar Himaye ve İdeoloji**, (Çev. Elif Göktepe Tut), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 15.

²¹ Caroleyn L. Connor, **Bizans'ın Kadınları**, (Çev. Barış Cezar), YKY, İstanbul 2008, s. 37.

²² Angeliki E. Laiou, "Women in the History of Byzantium", **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 24-25.

²³ Gülru Tanmam, "Erken Bizans Döneminde Kadın", **Anadolu'da Kadın**, (Ed. Mühibbe Darga), YKY, İstanbul 2015, s. 328.

Bu durumların asıl nedeni ilk yüzyıllarda Bizans'ın tutucu toplum yapısından ileri geliyordu. Toplum içerisinde kadın düşmanı birçok kişi bulunuyordu. Örneğin, Patrik I. Athanasios, makyaj yapıp Ayasofya'ya gelen kadınları yerer ve gösteriş budalası olduklarını söylerdi. Başka bir misalde Aziz mertebesine saygı duyulan Meteorallı keşiş Athanasios kadınlara bakmak bir yana, bir kadının yaklaştığını gördüğü an derhâl oradan uzaklaşmak gerektiğini savunurdu.²⁴ Yine IV. yüzyıl vaizi Ioannes Hrisostomos, kadınları “gerekli bir kötülük” abidesi olarak tarif ederdi.²⁵ Kadınlar ile ilgili düşünceler, çoğunlukla menfi olmakla birlikte birkaç iyi örneğe de rastlamak mümkündür. XI. yüzyılda yaşamış Michael Psellos, genç yaşta ölen kızının güzelliği ve karakterini methettiğinden ötürü övgü toplar. Ayrıca kızının entelektüel nitelikleri üzerinde durarak bilgileri süratli öğrendiğinden ve belirgin konuştuğundan bahsederdi.²⁶

Yaygın olan olumsuz düşünceler sadece halk arasındaki kadınlar için değil, aynı zamanda imparatorluk ailesi içerisindeki kadınlar için de geçerliydi. Örneğin, İmparator VI. Leon (886-912) kadınların şahit olarak mahkemede bulunmalarını yasakladı. Bunu kadınların zekâ düzeylerinin yasaları anlayacak seviyede olmadıklarına bağlamıştı. Bunun için kimi davalarda kadınlara, ceza verilmeyip yalnızca cinayet ve zina suçlarından dolayı mahkûm oldular.²⁷

Kadınların zekâ seviyelerinin düşük olduğu düşünüldüğünden onlara söz hakkı verilmediği gibi onların uğursuzluk getirdiklerine inanılırdı. Nitekim bu inanç uğruna kadınlar, cezalandırılır ve söz konusu kadın, imparatoriçe dahi olsa cezadan kurtulamazdı. İmparator Herakleios (610-641) vücut ve akıl sağlığını kaybetmeye başladığında ikinci evliliğini kendi öz yeğeni Martina ile yapmıştı.²⁸ Ensest ilişkiye²⁹ dayalı bu evlilikten, dünyaya gelen dokuz çocuğun dördü daha bebekken vefat ettiği gibi birinin boynu çarpık bir diğeri ise sağır ve dilsiz doğmuştu.³⁰ Herakleios'un ölümünden sonra imparatorluk, iktidar kavgalarının sıklıkla yaşandığı bir kriz

²⁴ Nazan Öztürk, **Bizans'ın Asil Kadınları**, E Yayınları, İstanbul 2016, s. 49.

²⁵ B. Hill, **Bizans İmparatorluk Kadınları...**, s. 18.

²⁶ A. Laiou, “Women in the History...”, s. 26.

²⁷ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 49.

²⁸ Giles Morgan, **Bizans'ın Kısa Tarihi**, (Çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010, s. 62.

²⁹ Bizans İmparatorluğunda ensest evlilikler yaygındır.

³⁰ John Julius Norwich, **Bizans Erken Dönem (MS. 323-802)**, (Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013, s. 251.

dönemi yaşamıştı. Bu karışıklıkların sebebinin Martina olduğu düşünüldüğünden senato, Martina'yı Rodos adalarına sürgüne göndermişti.³¹ Kadınlara yönelik önyargılı düşünceler yüzünden Martina gibi birçok suçsuz kadın buna benzer sorunlar yaşamıştır.

Kadınların bu dönemde uğraşmak zorunda kaldığı olumsuz durumlar arasında erdenliğin korunması, önemli bir yere sahipti. Bir kadın için son derece mühim olan bekâretin muhafaza edilmesi oldukça zordu. Bu durumun nedenlerinden biri toplumun kadına bakış açısı ile alakalıdır. Kadın eğer sokağa çıkar, davetlere katılır, ya da kıyafetleriyle insanların dikkatlerini çekerse erkekler ona cinsel açıdan kolaylıkla ulaşabilir ve tüm suç kadına atfedilirdi. Çünkü onlara göre kadınlar kendilerini korumaktan aciz olup evin dışına çıkmamalıydı. Diğer neden ise evliliklerin düzenlenmesinde kişinin isteğinden daha ziyade aileler için mal aktarımı, ortaklıklar kurulması ve nüfusun devamı gibi durumların öne çıkarılarak kadınların evliliğe zorlanmalarındır. Bu yüzden bekâretini korumak isteyen ve zoraki evlilik yapmak istemeyen hanımlar çareyi erkek kılığına girerek manastırlara sığınmakta buldular.³²

Birçok kadın ruhban sınıfının dilini bilmediği gibi³³ çoğunluk okuma yazma bile bilmiyordu. Topluma göre evde oturmak ve ev işi hariç hiçbir iş yapmakla mükellef olmayan kadınların okuma yazma bilmesi hiçbir işe yaramazdı. XI. ve XII. yüzyıllara gelindiğinde bu hususlarda kısmen değişikliklere gidilmiştir. Kırsal bölgelerde ya da kentlerde yaşayan ekonomik özgürlükleri olmayan sıradan kadınlar artık kocalarının yanında yardımcı olarak çalışabilmişlerdir.³⁴ Ekonomik özgürlüğü olup mülkiyet sahibi olan kadınlar ise kayıtlardaki örneklerle göre özellikle kendi topluluklarında önemli işverenler olarak il ekonomisinde etkin bir şekilde yer almışlardır.³⁵

³¹ G. Morgan, **Bizans'ın Kısa...**, s. 67.

³² B. Hill, **Bizans İmparatorluk Kadınları...**, s. 18.

³³ Latince 610'a kadar resmî, Yunanca 610'dan sonra resmî olan dildir.

³⁴ Özlem Genç, "Ortaçağ Avrupasında Kadın", **Ortaçağ'da Kadın**, (Ed. Altan Çetin), Lotus Yayınları, Ankara 2011, s. 242.

³⁵ Leonora Neville, "Taxing Sophronia's Son-In-Law: Representations Of Women In Provincial Documents", **Byzantine Women Varieties Of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 83.

Kadınların, kamusal ve özel alanlara katılım şekilleri farklıydı. Ekonomik faaliyetlere katılımda ve kadın azizlerin rolünde bu fark açıkça görülürdü. Kamusal alanın sivil, askeri ve dinsel bölümlerine kadınların katılımı iktidar, otorite ve ideolojik kurallar çerçevesinde gerçekleşirdi. Bizans toplumunda hâkim olan anlayışa göre, kadın için en uygun alan kamusal değil özel alandı.³⁶ Kadının yaşamının özel alanla sınırlı tutulmak istenmesinin gerekçesi onun güvenliğiyle ilgili bir tedbir olduğu kadar, aynı zamanda edeple alakalıydı.³⁷

Kadınların bulunmaları gerektiği alanlar ya da muhtelif konularda uyması gerektiği kurallar olmakla birlikte birçok kadın bu kurallara uymuyordu. Ancak Bizans otoritesinin geleneklerini ve kaidelerini dikkate almayan kadınlar ve erkekler için çeşitli yaptırımlar uygulanırdı. Bu cezalar verilirken erkekler ile kadınlar arasında adalet pek gözetilmezdi. Sosyal normlara uymayan erkeklere hapis, sürgün gibi cezalar verilirken kadınlara bunların yanı sıra daha ağır olan işkence ve ölüm cezaları verilirdi. Ailesi veya büyükleri uygun gördüğü halde, kendisine gelen evlilik teklifini reddetmesi, kendisine yapılan haksızlıklar karşısında kendisini savunması ve bir erkeği toplum önünde küçük düşürecek ifadelerde bulunması kadının suçlanmasına vesile olabilecek başlıca durumlardı.³⁸

Bazı konularda tek başına karar alma hakkına sahip olmayan kadın, evinden çıkmak istediğinde ev hanesindeki büyüklerinden izin almak durumundaydı. Kimden izin alması gerektiği duruma göre farklılık gösterirdi. Eğer kadın bekârsa babasından, evliyse kocasından müsaade isterdi. Ancak muhakkak geçerli bir gerekçesi olmalıydı. Dışarı çıkmak isteyen kadınların izin almak için en yaygın olarak kullandıkları gerekçeler arasında kiliseye veya hamama gitmek ön planda yer almaktadır. Bu arada özgürlüğü kısıtlı olan kadınlar, dışarıya çıktıklarında arzu ettikleri her ortamda bulunamazlardı. Özellikle çarşı, pazar, hipodrom gibi umuma açık yerler onlar için uygun değildi. Üstelik kadının dışarıda olabileceği zamanlarda kısıtlıydı. İhtiyaçlarını görmek için dışarıya çıkan kadın, sokakların nispeten daha az kalabalık olduğu ya sabahın erken saatlerinde veya havanın tam olarak kararmaması şartıyla akşamüstü işlerini bitirip evine dönmüş olmalıydı. Başını ve yüzünü

³⁶ A. Laiou, "Women in the History...", s. 24.

³⁷ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 22.

³⁸ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 25.

kesinlikle örter, insanların yoğun olduğu yerlerden geçmezdi. Eğer geçmek zorundaysa alçak sesle konuşmalıydı.³⁹

Kadınlar üzerindeki yaptırımlar onların konumlarına göre farklılık göstermekteydi. Elit tabaka sınıf mensubu olan kadınlar sokağa çıkma, toplum içinde yer alma ve kamusal forumlarda⁴⁰ kendilerini geliştirebilme gibi birtakım özel haklara sahiplerdi. Bu kadınlar dışarıya çıkarılarken yanlarında kendilerine refakat eden bir eşlikçi bulundurmak şartıyla kolayca izin alabilir ve dışarıda serbestçe dolaşabilirlerdi. Bazen kiliseye, yakın bir akrabaya yahut hamama gitme gibi makul gerekçeler izin almak için öne sürülen sadece bir bahaneydi.⁴¹ Fakat toplum içerisinde hâkim olan olumsuz düşünceler nedeniyle mevzubahis bu haklar diğerlerinden gizlenmek istenmiştir. Çünkü Bizanslı kadınların otoritelerinin yalnızca ev sınırları içerisinde geçerli olduğu gösterilmiştir.⁴²

Bununla birlikte; imparatorluk olaylarına, sivil kutlamalara ve hatta ayaklanmaya katılmak gibi birçok meşru sebep için Bizans kadınlarını sokakta görmek mümkündü. Kadınlar, 726 yılında sarayın Khalke Kapısı'ndaki İsa ikonasının kaldırılmasına karşı protestolarda önde yer almış; savaş zamanında, özellikle de kuşatmalar sırasında duvarları onarmak ya da susayan birliklere şarap ve su taşıyarak, yaralılara hemşirelik yaparak şehir korumasına yardım etmek için evlerinden ayrılmışlardır.⁴³

V. yüzyılda kadınlar toplum içerisinde yeni haklara sahip olarak varlıklarını sürdürdüler. Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte kadınlar dinî hayat içerisinde de kendilerine yer buldular. Hayatlarını kiliseye adanmak şartıyla bekâr geçirecekleri bir yaşam tercih edebilir yahut belirli bir cemaate üye olarak saygı görebilirlerdi.⁴⁴ Bu haklar kadınlara tam anlamıyla özgürlük sağlamasa da kamusal çevreyle etkileşime

³⁹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 49.

⁴⁰ Eski Romalılar çağında, Roma'da ve öteki kentlerde, yurttaşların, kamu işlerini konuşmak için toplandıkları alan.

⁴¹ Tamara Talbot Rice, **Bizans'ta Günlük Yaşam**, (Çev. Bilgi Altınok), Özne Yayınları, İstanbul 1998, s. 195.

⁴² Alicia Walker, "A Space "Rich in Blessing", **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 161.

⁴³ Dilek Maktal Canko, **Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Doktora Tezi", İzmir 2016, s. 20.

⁴⁴ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 34.

girme fırsatı verdi. En önemlisi de zorla evlendirilmek istenen veya evlenmek istemeyen kadınlar için kilisede görev almak bir çıkış yolu olarak görüldü.⁴⁵

Kadınlar zaman içerisinde giderek daha fazla haklara sahip oldu. Ancak bu haklar kadınlara verilmek istenen bir saygınlıktan ziyade toplumun onlara olan ihtiyacından doğan bir mecburiyet yüzündendi. Örneğin, VII. yüzyılda, Bizans Devleti'nin zengin, şehirleşmiş, kültürlü bölgelerini yitirmesi ve veba hastalığının ortaya çıkmasıyla nüfus sayısı ciddi ölçülerde azaldı.⁴⁶ Nüfusun çoğalmasının çözümü üremeden geçiyordu. Bu amaçla VII. yüzyıldan itibaren kadınlara farklı bir anlayışla bakılması devletin ideolojisine de yansdı. Evli ve kısır olmayan kadınlara daha fazla değer verilerek anneliğin adeta kutsallaştırılması söz konusu oldu.⁴⁷

1.1.1. Medeni Hukuk

VII. ve VIII. yüzyıllarda Bizans örf ve adetleri yazıya geçirildi. İmparator III. Leon (717-741) tarafından 726 yılında yayımlanan ve Bizans tarihinin en önemli yurttaşlık yasası olan Ekloga adlı medeni kanun ile birlikte kadın ve çocuklara daha kapsamlı haklar tanındı. IV. yüzyıla kadar bir kadın kaçırıldığında kendisi özel alan içerisinde durmadığı için yaşadıklarından kısmen mesul tutulurken Ekloga ile birlikte kaçırılan kadını suçlamak yerine, kaçırılan kişiye verilecek ceza maddeleri üzerinde duruldu.⁴⁸ Bu cezalar şu şekilde tezahür eder:

-Eğer bir erkek, silah ya da kılıç kullanarak bir kadını kaçırırsa yasadaki en ağır cezayı alırdı. Bu cezanın karşılığı ise ölümdü.⁴⁹

-Ancak yine aynı yasa kaçırılma suçunun suça konu olan kadının kendi isteğiyle mi, yoksa rızası dışında zorla mı gerçekleştirildiğini de dikkate alır. Söz konusu suç için uygun görülen cezanın hafifletilmesi veya hiç ceza verilmemesinde kadının istekli

⁴⁵ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 36.

⁴⁶ A. Laiou, "Women in the History...", s. 24.

⁴⁷ B. Hill, **Bizans İmparatorluk Kadınları...**, s. 18.

⁴⁸ Gülgün Köroğlu, "Bizans'ta Kadın ve Kadın Takıları", **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi**, 2010, s. 11.

<https://docplayer.biz.tr/10702194-Bizans-ta-kadin-ve-kadin-takilari-doc-dr-gulgun-koroglu-24-subat-2010.html>, (Et: 02.11.2018).

⁴⁹ Angeliki E. Laiou, **Consent and Coercion to Sex and Marriage in Ancient and Medieval Societies**, D.C Dumbarton Oaks, Washington 1993, s. 161.

olması ya da kaçırılma müddetince kadınla cinsel ilişkiye girilmemiş olması değerlendirilir.⁵⁰

Kadının, eğer cinsel istismara zorlandığı tespit edilmişse bu durumda suçluya para cezası verilip olay kapatılmamış, mahkemeler cezanın verilmesinde herhangi bir hafifletici veya ağırlaştırıcı neden olup olmadığını araştırmıştır. Medeni hukuk kadın cinsel istismara maruz kalırken aynı zamanda şiddet uygulanmış olabileceğini de göz önüne alarak, söz konusu şiddetin dereceleri ve buna uygun cezalara da yasalarda yer vermiştir.⁵¹ Böylece kadınlar artık sözlü olarak değil, yazılı belgelerle de kanunlar tarafından teminat altına alınmıştır.

1.1.2. Söz Hakkı

XI. yüzyılda yaşanan ekonomik ve entelektüel gelişmeler yavaş yavaş toplumun serbestleşmesini ve kadına olan önemin daha da artmasını sağlamıştır.⁵² Kadınların, odalarına kapanması veya nadiren dışarı çıkmaları XI. yüzyıldan sonra bir ideoloji olarak kalmış ve gerçeklikten uzaklaşmıştır. Attaleiates⁵³, Psellos ve Kekaumenos harem hayatını sosyal gerçekliğin bir parçası olarak gösterecek son kişiler olarak tarihe geçmişlerdir. Bu dönemden itibaren kaynaklar eve kapanmayı ideolojinin bir parçası olarak sunmuşlardır. Aristokrat kadınlar XII.- XIV. yüzyıl arasında evde kapalı değillerdi. Erkekler ile serbest iletişimde bulunuyor, sosyal yaşama rahatlıkla katılıyorlar ve hatta çocuklarına kendi soyadlarını verebiliyorlardı. XI. yüzyıl kadınlarındaki bu değişim büyük oranda okuryazar, eğitilmiş kadın sayısındaki artış ve bu kadınlara karşı bakış açısının değişimi ile ilgilidir.⁵⁴

Konstantinopolis Patrik arşivlerinin, XIV. yüzyıl kayıtlarına bakıldığında kilise mahkemelerine şikâyet talebiyle başvurmuş kadın davalarının çokluğu dikkat

⁵⁰ A. Laiou, **Consent and Coercion...**, s. 134.

⁵¹ A. Laiou, **Consent and Coercion...**, s. 195-196.

⁵² Marina Nasaina, "Woman's Position in Byzantine Society", **Open Journal for Studies in History**, Sayı: 1, Greece 2018, s. 35.

⁵³ Mihail Attaleiates ya da Attaliates Konstantinopolis'te ve imparatorluğun eyaletlerinde XI. yüzyılın ikinci yarısında aktif olan bir Bizans devlet memuru ve tarihçisidir.

⁵⁴ D. Canko, **Bizans Dünyasında...**, s. 69.

çeker.⁵⁵ Kadınlar, ilk dönemlerde mahkemelerde şahitlik dahi edemezken bu dönemde davacı konumundadır. I. Justinianos (527-565) zamanında yeni kamu hukuk sistemi oluşturuldu. Bu kanunlar sayesinde kadın hakları artış gösterdi. İmparatoriçe Theodora'nın, düzenlenen kanunlar üzerinde emeği oldukça fazladır. Kanunlar ile birlikte kadınlar lehine getirilen düzenlemeler şu şekildedir:

-Kocası tarafından boşanmaya zorlanan kadının drahomasını⁵⁶ geri alması noktasında adımlar atıldı. Kadının drahomasını eşi harcamak istediğinde karısından iki kez rıza alma zorunluluğu getirildi.

-Ekonomik olarak erkeğe bağlı olan kadınların evliliklerinin bitmesi halinde mağduriyetlerinin azalması yönünde adımlar atıldı.

-Tecavüz ağır bir suç sayılarak cinsel istismara uğrayan ve fahişeliğe zorlanan genç kızlar kanunen korunma altına alındı.

-Genelevlerdeki kızlar için "Tövbe manastırına"⁵⁷ sığınma hakkı sağlandı. Kadın mahkûmların erkeklerin saldırılarından korunmaları için de gözetim kadınların eline verildi.⁵⁸

Böylece kadınlar erkeklere karşı konumlarını güçlendirirken, daha çok saygı kazanma fırsatı yakalamışlardır. Yani kadınla erkek arasındaki ayrım biraz daha giderilmiştir.

1.1.3. Evlat Edinme Hakkı

Kadınlara verilen haklar her zaman kadının toplum içerisindeki yerini ya da erkeğe karşı konumunu sağlamlaştırmak adına yapılmamıştır. Bazen bu haklar kadınların çaresizliğinden ileri gelen durumları kapatmak için verilmiştir.

Bizans'ta kocası vefat eden yahut çocuk sahibi olamayan kadınlar evlat hasreti yaşardı. Annelik duygusunu tatmak ve soy zincirini sürdürmek isteyen kadınlar için evlat edinme oldukça önemli bir konuydu. Ancak bunu

⁵⁵ Donalt M. Nicol, **Bizans'ın Soylu Kadınları (1250-1500)**, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s. 2.

⁵⁶ Drahoma: Ailenin kız evlada ayırdığı çeyiz olup bir işletmeyi yönetmek, sürdürmek ve ailesine bağlı olmadan yaşayabilmek amacıyla verilir.

⁵⁷ Tövbe manastırı Kuzguncuk'ta bulunmakta olup Teodora tarafından özel olarak fahişe kadınlar için yaptırılmıştır.

⁵⁸ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 83.

gerçekleştirebilecek yetkileri yoktu. Evlat edinme, çok fazla tercih edilmemekle birlikte genellikle erkeklerin sahip oldukları haklar arasındaydı. VI. Leon (886-912) zamanında evlat edinebilme hakkı kadınlara hatta hadımlara bile verildi.⁵⁹ Bu sayede kadınlar annelik duygusunu yaşama fırsatına sahip olurken aynı zamanda soylarını sürdürebildiler.

Her ne kadar kadınlar, yüzyıllar içerisinde çetrefilli yollardan geçmek mecburiyetinde kalmış olsalar da zaman içerisinde yavaş yavaş haklarını kazanıp isimlerinden söz ettirdiler.

1.2. Kadın ve Doğum

Bir Romalının doğumu yalnızca biyolojik bir olgu olmamakla beraber yenidoğanlar ancak aile reisinin vereceği kararla dünyaya gelir, daha doğrusu topluma kabul edilirdiler. Bu nedenle gebelikten korunma, çocuk aldırma, evlilik dışı çocukların sokağa bırakılması ve köle kadından olma çocukların öldürülmesi alışılmış ve yasal kabul edilmiş uygulamalardı. Erkeklerden çok kız çocuklar sokağa bırakılırken beden engeli olan çocuklar yahut hata yapmış olan kadınların çocukları da sokağa bırakılır veya suda boğulurlardı. Meşru çocukların terk edilme nedeni, kimilerinin yoksul olması, kimilerinin ise sahip oldukları ataerkil politika yüzündendi. Yoksullar besleyemeyecekleri çocukları terk ediyorlar, orta sınıf ailevi malını mülkünü az sayıdaki çocuk üzerinde yoğunlaştırırken, zengin olanlar bile doğumuyla miras paylaşımı konusunda önceden kararlaştırılmış vasiyet düzenlemelerini altüst edecekse istenmemiş çocukları gözden çıkarabiliyorlardı. Bu uygulamalar “Stoacı”⁶⁰ diye isimlendirilen yeni ahlakın yaygınlaşmasından sonra kınanıp yasadışı ilan edildi.⁶¹

Bizans'ta kadınlar aynı şartlar altından doğum yapmazlardı. Maddi getirisi iyi durumda olanlar evdeki hizmetkâr ya da ebelerin yardımı ile doğum yaparlarken

⁵⁹ Philippe Aries, Georges Duby, **Özel Hayatın Tarihi**, (Çev. Turhan Ilgaz), YKY, İstanbul 2002, s. 640.

⁶⁰ Eski Yunan'da insanların duygularını denetlemeyi öğrenmeleri gerektiğini vurgulayan bir düşünce akımıdır.

⁶¹ P. Aries, G. Duby, **Özel Hayatın...**, s. 21-22.

durumu olmayanlar çoğunlukla yardım alamadan daha zor şekillerde doğumlarını gerçekleştirirlerdi.⁶² Ancak bazı kadınların hastanelerde doğduğuna ilişkin bilgiler yer almaktadır. Örneğin, İskenderiye’de doğum için kurulmuş yapılar mevcuttu.⁶³ Zaman içerisinde değişen koşullar ve olanaklarla birlikte kadınların çoğu daha güvenilir bir şekilde hastane ortamında doğumlarını yapmışlardır. Ancak bu sürece kadar doğum faaliyetleri yetersiz imkânlar nedeniyle oldukça zor gerçekleşmiştir.

Evde ya da hastanede dünyaya gelen bebeğin yıkanması ebeler tarafından gerçekleştirilirken bu işlemi yapan bir kişi olabileceği gibi birden fazla kişi de olabilirdi.⁶⁴ Bebeğin doğumunu kutlamak için bir davet verilir ve aileler, akrabalar, arkadaşlar bebeğe uzun ve sağlıklı bir ömür dilerlerdi. Bebek anne tarafından emzirilemeyecek durumda ise ya da doğumda kaybedilmişse bebeğin beslenebilmesi için sütanne bulunurdu.⁶⁵

Çocuğun doğumundan sonra anne ve doğuma yardım edenler kendilerine şeytani ruhların bulaştıklarına inandığından bu ruhları dualarla kovmak için bir rahip çağırırlardı. Anne adaylarının doğumunun üzerinden kırk gün geçmeden, Ökaristi⁶⁶ adı verilen dinî ayine katılmalarına izin verilmezdi.⁶⁷ Çocuklar doğumdan bir hafta sonra vaftiz edilir ve zengin ailelerin çocukları hizmetçiler tarafından büyütülürlerdi.⁶⁸

Bizans gündelik yaşamında doğum olayı kadınların konumlarına göre farklılık göstermekle birlikte oldukça zor geçen bir süreçti. Çünkü bu dönemde doğum yapmak bir nevi ölüm riskini de göze alması demekti. Bu duruma çevresel koşullar ve imkân yetersizlikleri neden oluyordu. Kadınlar eğer ölmeseler bile tüberküloz, çiçek hastalığı ve tahrip edici sıtma gibi hastalıklarla uğraşmak zorunda kalabiliyorlardı. Bu nedenle doğum gerçekleştirmek istemeyen bazı kadınların gizli bir şekilde anneliğe alternatif olarak doğum kontrolünü yahut düşük yapmayı tercih

⁶² Molly Fulghum Heintz, “Magic, Medicine and Prayer”, **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 276.

⁶³ Sevcan Yıldız, **Bizans Tarihi Kültürü Sanatı ve Anadolu’daki İzleri**, Detay Yayıncılık, Ankara 2009, s. 32.

⁶⁴ M. Sacit Pekak, Durmuş Gür, “İsa’nın Doğumu”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt. XXIV, Sayı: 2, İzmir 2015, s. 191.

⁶⁵ D. Canko, **Bizans Dünyasında...**, s. 73.

⁶⁶ Kelime anlamı şükran olan Ökaristi son akşam yemeği sırasında Hz. İsa’nın havarilerine kıldığı ekmeği uzatıp “bu benim etim”, şarabı uzatıp “bu benim kanım” deyişini canlandıran bir ritüel’dir.

⁶⁷ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 32.

⁶⁸ Özkan Ertuğrul, **Bizans’ta Sosyal Yaşam**, Edirne 2016, s. 22.

<https://docplayer.biz.tr/44778670-Bizans-da-sosyal-yasam.html>, (Et: 03.11.2018).

ettikleri görülür. Bunun için düşük yaptırıcı ilaçlar, sperm öldürücü bileşimler ve muskalara başvurmaktaydılar. Sezeryan ise ancak XIII. yüzyılda başlayabilmiş ve yalnızca annenin öldüğü durumlarda kullanılmasına izin verilmiştir.⁶⁹

Doğum, kadınların hayatında bu denli risklere sebebiyet versede birçok kadın, bu yollara başvurmaktansa annelik duygusunu yaşamayı tercih etmiştir. Bu nedenle doğum yapmaya karar veren kadınlar doğum sürecini kolaylaştıracak yöntemlere dikkat etmiştir. Başkent mabetlerinde yer alan Meryem Ana sembolleri, Bizans kadını için özel bir değere sahipti. Bu imgelerin doğum sırasında mucizevi yardımları olduğuna inanıldığı için bu semboller kadınlar tarafından sıklıkla kullanılırdı.⁷⁰

Öte yandan üst düzey kişilerin doğum yapan kadınların doğum anını kolaylaştırdığı, kadına ve yaşadığı duruma saygı duyduğu görülmüştür. Örneğin, İmparator I. Aleksios'un (1081-1118) son seferinden dönüşü sırasında hamile kadınların yolda nasıl doğum yaptıklarından söz edilmektedir:

“Kadınların çoğu gebe olup bir kadının doğum sancıları başladığı an İmparator'un işareti ile bir borazan çalınır ve anında yürüyen alay dururdu. Doğumun gerçekleştiği öğrenilince de bir başka borazan sesi yankılanır ve yeniden yolculuğa başlanırdı.”⁷¹

Kadınların, doğum sırasında hayatlarını kaybetme olasılıkları fazla olduğundan nüfus oranlarında düşüşler yaşanmaktaydı. Nüfus oranının dengelenmesi amacıyla doğumla ilgili oluşabilecek diğer engellerin ortadan kaldırılması adına caydırıcı yeni tedbirler alınarak kanunlara eklendi. Örneğin, Frank toplumunda, doğurganlık yaşına gelen özgür bir kadın öldürülürse 200 kuruş ödenirdi. Kadın eğer gebeysen o zaman bu ceza 700 kuruşa çıkarıldı. VI. yüzyılın sonunda bu kanunda değişiklik yapıp gebe kadın öldürüldüğünde 600 kuruş ödenirken eğer kadın bir de erkek çocuğa gebeysen ayrıca 600 kuruş daha ödenmesi gerekeceği bir hale getirildi.⁷² Kadın, eğer bile isteye çocuğunun düşmesine neden olursa o zaman kendisine önce

⁶⁹ Özlem Genç, “Ortaçağ Avrupasında...”, s. 262.

⁷⁰ Elizabeth A. Gittings, “Women As Embodiments Of Civic Life”, *Byzantine Women and Their World*, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 39-40.

⁷¹ Anna Komnena, *Alexiad Anadolu' da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitapevi, s. 501.

⁷² P. Aries, G. Duby, *Özel Hayatın...*, s. 494-95.

kırbaç cezası uygulanır ardından da sürgüne yollanırdı.⁷³ Uygulanan bu cezai işlemler neticesinde doğum oranlarında artışlar yaşandı.

Bir yandan doğum oranı artırılmaya çalışırken diğer yandan da çocuk sahibi olmak isteyip bu istekleri gerçekleşmeyen insanlar vardı. Çocuk doğurmak bir ailenin ya da neslin devam etmesi açısından oldukça önemli olduğundan çocuksuz aileler evlat sahibi olabilmek için çok farklı yöntemlere başvuruyorlardı. Bu durum özellikle imparatorluk ailesi için daha da önemliydi. Nitekim devletin varlığını sürdürebilmesi için vâris gerekiyordu. Kadın, hamile kalmakta zorluk çektiğinde ya uzmanlara başvurur ya da halk arasında bilinen ilaçlardan medet umardı. 50 yıl imparatoriçelik yapan Zoe ve kocası III. Romanos'un (1028-1034) çocukları olmuyordu. Michael Psellos, her ikisinin de bu isteklerini gerçekleştirecek bütün yöntemleri denediklerini anlatır.⁷⁴ Öncelikle cinsel rahatsızlıklarla uğraşan uzmanlara başvurup merhem ve masajla tedavi yöntemini deneyip sonuç alınmayınca daha da ileri giderek büyü yöntemleri kullandıklarını söyler. Hatta çocuk sahibi olmak için küçük çakıl taşlarını vücuduna bağlamak veya zincirleri üzerine sarmak gibi bazı ilginç uygulamalara bile başvurdukları bilinmektedir.⁷⁵

1.3. Kadınların Aile İçerisindeki Statüsü

1.3.1. Alt Statüde Kadın

Bizans'ın modern Batı toplumlarında aile yapısı oldukça genişti. Tarımsal arazilerin daha verimli kullanılabilmesi ve bölünmemesi gibi ekonomik nedenlerden ötürü kardeşler hatta kuzenler bile birlikte yaşardı. Yaşlı anne ve baba, aileleri parçalanmış dul veya yetim yeğenler akrabalarının hanelerine sığındı.⁷⁶ Ayrıca Bizans toplumunda aile oldukça önemliydi. Aile hayatının önemini vurgulayan

⁷³ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s.11.

⁷⁴ M. Heintz, "Magic, Medicine...", s. 278.

⁷⁵ Işın Demirkent, *Michael Psellos'un Khronographiası*, TTK, Ankara 1992, s. 32.

⁷⁶ A. Laiou, "Women in the History...", s. 26.

Michael Psellos, kızı Stylianein hayatı hakkında yaptığı açıklamada ailenin, tüm geleneklere karşı tek güvenli kale olduğunu anlatırken diğer bir örnekte yazar Kekaumenos ailenin önemini, aile hayatının işlevinin çocukların doğumu ve yetiştirilmesi olduğunu vurgulamıştır.⁷⁷

Kadınların aile içerisindeki önemi ve işlevleri, statülerine göre değişiklik gösterirdi. Örneğin, köylü kadınların ev içerisindeki yaşantısı ile kentteki kadınlarındaki bir değildi. Bu durumun nedeni ise ekonomiydi. Bizans aile hayatının sürdürüldüğü evlerde odalar genellikle merkezi bir salonun çevresine yapılırdı. Bu salonlar, evin erkeklerince kabul salonu olarak kullanılırdı.⁷⁸ Kadınlar genellikle üst katta yer alan “gynaikonitis” adında bir odada vakitlerini geçirirlerdi.⁷⁹ Her annenin çocukları için yaptığı doğal hizmetlerin yanı sıra dul annelere kanunlarla birlikte hanesi içerisindeki çocukları yetiştirmek için yetkiler verilmiştir. Bu yetkiler, kadının bizzat çocuklarının eğitim ve evlilik hayatını gerçekleştirebilmesi için gerekli olan maddi imkânların kullanımıyla ilgiliydi. Kadın bu getiriye evlilik aracılığıyla kazandığı çeyizi ve evlilik hediyeleriyle sağlardı. Ancak kocasının sağlığında sahip olduğu bu maddiyatı tek başına kullanıp çocuklarının geleceğiyle ilgili harcamıyorken dul kaldığında kullanma hakkı kazanmıştır.⁸⁰

Çocuk bakımından sonra kadının ev içerisinde en çok vaktini geçirdiği yer mutfaktı.⁸¹ Kadınlar yemek menüsünü kendi isteklerine göre belirleyebiliyorlardı.⁸² Bu yemekler arasında da önceliği et türleri ile çeşitli çorba ve salata çeşitleri alırdı.⁸³

Aile, çocuk bakımı ve sosyalleşme için olduğu kadar ekonomik faaliyetler içinde önemliydi.⁸⁴ Kadınlar, tüm aile mülkiyetinin yönetilmesi hususunda ailesine yardımcı olup hanenin geçinmesine katkı sağlardı. Ailenin ihtiyacına yönelik kıyafetlerin dikimine kadar her şeyin sorumluluğu kadının omuzlarındaydı. Kimileri, ev işlerinin yanı sıra tarlada çalışma, mahsul toplama, piyasada ürün satma gibi farklı

⁷⁷ Dion C. Smythe, “Middle Byzantine Family Values and Anna Komnene’s Alexiad”, **Byzantine Women Varieties Of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 1955, s. 139.

⁷⁸ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 42.

⁷⁹ Molly Fulghum Heintz, “The Art and Craft Of Earning A Living”, **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 140.

⁸⁰ J. Haldon Chichester, “Family Structure and the Transmission of Property A. Social History of Byzantium”, **A Social History of Byzantium**, Wiley-Blackwell 2009, s. 57.

⁸¹ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 42.

⁸² Özlem Genç, “Ortaçağ Avrupasında...”, s. 244.

⁸³ T. Rice, **Bizans’ta Günlük...**, s. 207.

⁸⁴ A. Laiou, “Women in the History...”, s. 26.

işler yapardı.⁸⁵ Çeşitli alanlara yönelerek çalışan köylü ve kentli kadınların emekleri sayesinde zorluklarla mücadele etmek kolaylaşmıştı.

Netice olarak Bizanslı kadınlarının öncelikli görevleri, sorumluluğu altında olan çocukların yetiştirilmesini sağlamak ve hane içerisinde yükümlü oldukları ev işlerini yerine getirmektir. Ancak kadınlar sadece bu işlerle sınırlı kalmayarak ailelerinin geçimleri için evin dışına çıkarak ekonomik faaliyetlere destek olmuşlardır.

1.3.2. Üst Statüde Kadın

Zengin kadınlar oldukça fazla servete sahip oldukları için aile hayatları daha lüks ve konforluydu. En güzel evler onların olup hepsinin sayısız hizmetçileri vardı. Azat edilmiş kölelerin bile boş durmaktansa zenginelere hizmet ettiği ve kilisenin karşı çıkmasına rağmen bu durumun engellenemediği bilinirdi.⁸⁶ Zenginlerin himayesi altında çalışanların onların hizmetlerini yapmak için illa zoraki bir kuvvete ihtiyaçları yoktu. Büyük hanelerin avantajları onların da ilgisini çekmiş olmalı ki azat edilmelerine rağmen bu hayatı yaşamaya devam ettiler.

Bu konforlu yaşantıya sahip olanların başında imparatorluk ailesi geliyordu. İmparator ve ailesi, boş zamanlarının çoğunu saraya ait arazi içerisinde geçirirdi. Dışarıya kapalı olan büyük ve ihtişamlı bu saraylarda imparatorluk ailesindeki kadınlar mahrem bir yaşam sürerdi. Örneğin, imparatoriçeler toplumsal yaşamının çeşitli etkinliklerinde yer almalarına rağmen zamanlarının çoğunu kadınlar bölümünde geçirirdi. Bu bölümdeki kadınlar boş durmayarak birtakım işlerle meşgul olurlardı. Birçoğu boş zamanlarını, yurttaşları gibi kumaş dokuyarak geçirmese bile en gözde kiliseleri için ince işlemler yaparak değerlendirirdi.⁸⁷ Bu durum tüm kadınlar için geçerli olmayıp çoğunluğu rahatına ve zevkine düşküncüydü. Örneğin, İmparatoriçe Theodora sabah günlük temizlikten sonra kahvaltıya iner, ardından

⁸⁵ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 140.

⁸⁶ Ö. Ertuğrul, **Bizans'ta Sosyal...**, s. 21.

⁸⁷ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 47, 51.

dinlenmeye çekilirdi. Öğle ve akşam yemeklerinde her çeşit yemeğin ve içkinin tadına bakardı.⁸⁸

Sarayda yaşamını sürdüren diğer kadınlar üst mevkideki kadınlara hizmet etmekle mükelleftiler. İmparatoriçeye hizmet etmek ve yönetici hanedanın kadınlarını korumak gibi görevleri üstlenen nedimeler vardı. Nedimeler genellikle genç kızlar arasından seçilirdi.⁸⁹ Nedimeler sayesinde işlerini yerine getiren üst düzey kadınlar saray içerisinde daha kolay bir yaşantı sürerlerdi.

Saray kadınlarının da dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardı. Her ne kadar rahat bir yaşantı sürseler de bu durum daha çok kadınların bir arada buldukları ortamlarda geçerliydi. Kadınlar ile erkekler genellikle saray içerisinde aynı ortamda bulunmazlardı. İmparatorluk ailesinin kadınları, sarayın içinde erkeklerden olabildiğince uzak olan özel bir bölgeye yerleştirilirdi.⁹⁰ Ancak bu durum süreklilik arz etmezdi. Bir araya gelip birlikte vakit geçirdikleri yerlerde olurdu. Örneğin, saray içerisinde gayet şaşalı karma törenler düzenlenirdi. Yabancı ülkelerden gelen kadınlar ve erkekler bu törenlere birlikte katılırlardı. İmparatoriçe ev sahibi olarak misafirlerini ağırlardı. Eğer düzenlenen bu tören yemekli bir davetse imparatoriçe eşinin yanına otururdu.⁹¹ Böylece başka insanlarla sosyalleşerek keyifli vakitler geçirebilirlerdi.

Netice itibariyle saray kadını, halk kadınlarına oranla daha rahat bir yaşam sürerdi. Ev içerisindeki işlerle kendisi ilgilenmek zorunda olmayıp her türlü isteği yardımcıları tarafından yerine getirilirdi. Üstelik ekonomik nedenlerden ötürü ağır işler yapmak zorunda da değillerdi. Yaptıkları işleri ya uğraş amaçlı ya da hayır amacıyla yaparlardı.

---

⁸⁸ Prokopius, **Bizans'ın Gizli Tarihi**, (Çev. Orhan Duru), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001, s. 100.

⁸⁹ Judith Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ İmparatorunun Şaşkıncı Yaşamı**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 223, 238.

⁹⁰ Zilhacca Ataş, **Bizans İmparatorluğu'nda Saray Teşkilatı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2007, s. 89.

⁹¹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 32.

1.4. Bizans Sofra Kültüründe Kadın

Bizans'ta, sofranın kültürü oldukça önemli olup gün içerisinde genellikle üç öğün yemek yenirdi. Yemek saatleri geldiğinde sofranın evin hanımı tarafından kurulurdu. Eğer söz konusu aile, zenginlerin ise masa çalışanları tarafından hazırlanırdı. Sofranın kurulma aşamasına kadar sorumluluk sahibi olan kadının, yerini alma zamanı geldiğinde masadaki konumu farklılık gösterirdi. Çünkü kadının sofradaki yeri, bazı kaynaklara göre ilginçtir. Yemek yerken erkeklerin uzanmış halde, kadınlarınsa erkeğin ayaklarının dibinde oturduğuna dair bilgiler vardır.⁹² Erkekle kadının sofradaki yerinin, bu şekilde vurgulanması her iki cinsin aynı haklara sahip olmadığını belirtebileceği gibi imparatorluğun ilk yüzyıllarında kadınlara yakıştırılan olumsuz düşüncelerden kaynaklanmış da olabilir.

Yemekte dikkat çeken diğer bir husus dışarıdan gelen konuklarla ailenin kadınlarının, aynı ortamda tutulmamasına yönelik söylemlerdir. XI. yüzyılda bu durum yaşlı Kekaumenos'u da kaygılandırır. Konuklarıyla ev içerisindeki kadınların, aynı sofrada bulunmalarına şiddetle karşı çıkar. Sebep olarak da aldatılan bir koca ve eşine dair öyküyü misal verir. Şu satırları dile getirir:

“Hayâsız bir kız sadece kendisine değil, aynı zamanda ebeveynlere ve akrabalarına karşı da suçludur. Bu nedenle, kızlarınızı suçlu ilan edilmiş ve öngörüsüz kişiler olarak kilit altında tutunuz ki engerek yılanının ısırtığından korunasınız.”⁹³

Burada söz konusu öykü biraz abartı niteliğindedir. Çünkü Bizans'ta, yemek adetleri daha çok aile bütünlüğüyle bağlantılı olup tüm aile beraberce yemek yerdiler.⁹⁴ Kadınların, erkeklerin ve çocukların yemeklerini aynı ortamda yiyebildikleri kanıtlayan örnekler vardır. I. Aleksios, son seferini yaptığı sırada harap düşmüş kadın, çocuk, yaşlı bütün yoksulları sofrasına çağırır ve bir arada cinsiyet fark etmeksizin yemek yedirir. Bahsi geçen konuyu tam olarak örneklendirecek bir durum değildir belki ama zor şartlar altında da imparator verdiği tek bir emirle, yemekleri halkına farklı yerlerde de dağıttırabilirdi. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un kızı Anna eseri Alexiad'da bu örnekten şu şekilde söz etmektedir:

⁹² P. Aries, G. Duby, *Özel Hayatın...*, s. 396.

⁹³ P. Aries, G. Duby, *Özel Hayatın...*, s. 617.

⁹⁴ Ö. Ertuğrul, *Bizans'ta Sosyal...*, s. 24.

“İmparatorun yemek zamanı geldiğinde kadınları, hastalık ya da yaşlılık nedeniyle bitkin düşmüş adamları, sofrasına buyur edip yemeklerin çoğunu onlara sunardı. Hısımları, yakını olan sofraya yoldaşlarını da böyle yapmaları için yönlendirirdi.”⁹⁵

Sefer sırasında erkeklerle kadınların bir arada yemek yedikleri ve sarayda yapılan karma törenlerde yemekte her iki cinsin de bir arada buldukları göz önüne alındığında Bizans'ta erkeklerle kadınların bir sofrada oturabildikleri durumlar olduğu netlik kazanır.

Bizans sofrası kültüründe yemek başlamadan önce evin büyükleri tarafından kitaplar okunduğu görülür. Bazen bu işlevi evin annesi yapardı. Büyüklerin okuduğu kitapların, hangi kaynaklar olduğuna dair bilgiler *Alexiad*'da yer alır.⁹⁶ Anna Komnena eserinde annesinin sofrada okuduğu kitapları şu şekilde dile getirir:

Anam İmparatoriçe sık sık yemek sofraya⁹⁷ konmuşken, elindeki kitabı tutar, dinî inancına ilişkin Ermiş Baba'larının yapıtlarını özellikle de din şehidi felsefeci Maximus'unkileri dikkatle incelemeyi sürdürürdü.⁹⁸

Sofrada kadının önemini vurgulayan bir başka örnek de efsanevi kahraman, Digenis Akritas ile ilgilidir. Digenis Akritas, annesini onur koltuğuna oturtur ve yemeğe başlamadan önce daima annesinin gelmesini beklerdi. Ailesini kesinlikle annesi yönetirdi.⁹⁹ Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte başlangıçta sofrada yerleri belli olmayan kadınların zaman içerisinde konumları netlik kazanmıştır.

1.5. Bizans Kadınının Giyim Kuşamı

Bizans toplumunda giyim, sosyal statünün sembolüydü. Bir yandan antik çağdan gelen kıyafet kültürü devam ederken diğer yandan bu kültürün üzerine yenileri katılmıştır.¹⁰⁰ Bizans modasının kapsadığı alanlar sadece şehrin sokaklarında giyilenlerle sınırlı değildir. Bunun yanı sıra Bizans'ın tesiri altında kalan İtalya,

⁹⁵ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 501.

⁹⁶ D. Smythe, “Middle Byzantine Family...”, s. 138.

⁹⁷ Bizans'ta sofrası kültürüyle ilgili daha detaylı bilgiler almak için bkz; A. Komnena, *Alexiad*.

⁹⁸ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 174.

⁹⁹ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 194.

¹⁰⁰ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 52.

Yunanistan ve Rusya gibi bölgeleri de içine alır.¹⁰¹ Bu bölgelere giden ya da gelen insanlar sayesinde kıyafet kültürü gelişme göstermiştir.

Bizans sarayına gelin gelen, V. Konstantinos'un (741-775) eşi Irene dışarıdan gelip Bizans kıyafet kültürüne katkıda bulunan kişiler arasındadır. İrene oldukça iyi süslenmiş bir kaftan olan milli kıyafetini saraya kazandırmıştır. Atlı göçebelerin giydiği, ata binmek için önden açılabilen uzun bir mont olan bu kaftana, Bizans sarayında "tzitzakion" denilirdi. Bu kıyafet orta dönem Bizans saray kostümleri arasında önemli bir yere sahip olup bizzat imparatorlar tarafından özel günlerde tercih edilirdi. Antika meraklısı VII. Konstantinos (913-959) tarafından bu kıyafet şu şekilde açıklanır: "Bilmelisiniz ki tzitzakion, Hazarya İmparatoriçesinden beri Tanrı'nın koruduğu imparatorluk şehrinde görülen bir Hazar kostümüdür".¹⁰² Muhtemelen bu kostümün yaygınlık kazanması Irene'nin konumu nedeniyle. Çünkü genellikle her dönemde göz önünde olan kıyafetler, ülkenin ileri gelen insanlarına aittir.

Bu kişilerin kullandıkları kıyafetler, giyim sektörünün yaygınlık kazanmasını arttırdığı gibi kıyafetlerde kişilerin zevklerini ve konumlarını da belirtirdi. Yani giyim, ailenin durumuna göre beğeni ve zarafet gibi unsurları simgelerdi. Giyimde, saç ve sakal şekillerinde moda uyulurdu. Kadın kıyafetlerinin baş kısımları genellikle örtülü olup giysiler, ipek ve ketenden dikilirdi. Bazen çok daha belirgin kumaşlar, tercih edilirdi. Ancak bu tarz kıyafetler tercih edildiği zaman kilisedekiler bu durumu öfkeyle karşılardı.¹⁰³

Bu nedenle kıyafetlerdeki detaylara olabildiğince dikkat edilmeye çalışıldı. Tercih edilen elbiselerin kolları ve etekleri genellikle uzundu. VIII. yüzyılda "lorum" adı verilen bir kıyafet türü ortaya çıktı. Bu kıyafet vücudu tamamıyla sarmalayan, Roma *toga*'sına¹⁰⁴ benzer uzunca bir örtüydü. Lorum, çoğunlukla gümüş yahut altın

¹⁰¹ Ece Kılıç, **Bizans Dönemi İmparator ve İmparatoriçe Kıyafetleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Araştırma Projesi), Ankara 2016, s. 6.
https://www.academia.edu/34233289/B%C4%B0ZANS_D%C3%96NEM%C4%B0_%C4%B0MPARATOR_VE_%C4%B0MPARATOR%C4%B0%C3%87E_KIYAFETLER%C4%B0, (Et: 01.03.2019).

¹⁰² Edward N. Luttwak, **Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi**, (Çev. M. Efe Tuzcu), Epsilon Yayınevi, İstanbul 2012, s. 187.

¹⁰³ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 57.

¹⁰⁴ Toga, yaklaşık altı metre uzunluğundaki bir kuşağın vücuda belirli bir yöntemle sarılmasıyla elde edilen ve genellikle bir tunik üzerine giyilen Antik Roma giysisidir.

rengi kumaştan yapılan kişinin rütbesini belirten mücevherlerle süslenirdi.¹⁰⁵ Yani her ne kadar kıyafetlerin vücudu örtmesine dikkat edildiyse de mevkilere göre kıyafetler taşlarla süslenirdi.

Kadınların kullandıkları gösterişli takılar; bakır, tunç, gümüş ve altından oluşmaktaydı. Monogramlar¹⁰⁶, Hristiyanlık simgeleri veya kazınmış olan kameonlar oldukça modaydı. Kısa bir süre sonra onların yerini, değerli taşlardan meydana getirilmiş bronşlar almaya başladı. Bunların yanı sıra küpe, bilezik, kolye, pandantif¹⁰⁷ gibi takılar yaygın olarak kullanıldı.¹⁰⁸

Giysiler aynı zamanda önemli ticaret kaynağıydı. Bizans'ta ipek ticareti yapılmakla birlikte bu ticaret önceleri yalnızca Çin'de yapılırdı. Çin'e giden din adamları VI. yüzyılda ipek kozalarını kaçırıp İstanbul'a getirdiler. Böylece ipekli kumaş üretimi Suriye, Anadolu, Güney İtalya ve Güney Yunanistan gibi ülkelerde yaygınlık kazandı. İpekli giysiler yalnızca imparatorluk ailesinin tekelinde değil aristokrasiden kiliseye birçok kişiye ulaştırıldı.¹⁰⁹ Bu şekilde ipek ticareti yaygınlık kazanırken kıyafet çeşitleri de o oranda artış gösterdi.

1.5.1. Üst Sınıf Kadınların Giyim Tarzı

Üst sınıfa mensup kadın kıyafetlerinin, en göz alıcı noktası rengiydi. Bu renk erguvan rengi olmakla birlikte yalnızca onlara hitap ederdi. Bu sınıfa mensup kadınlar gösterişli ipek kumaştan yapılmış işlemeli bir giysi üzerine tunik giyerdi.¹¹⁰ Kadın tunikleri genellikle V yaka yahut yuvarlak olarak kullanılırken bellerine kemer takılırdı. Tuniklerinin üstüne stoka¹¹¹ giyilir sarkan uç kısmı kafalarına bağlanırdı.

¹⁰⁵ E. Kılıç, **Bizans Dönemi...**, s. 6.

¹⁰⁶ Monogram, bir veya daha fazla harfin ya da başka yazı birimlerinin tek bir simge oluşturmak için üst üste veya yan yana birleştirildiği bir nakıştır.

¹⁰⁷ İnce bir zincirle boyna asılan değerli süs eşyasıdır.

¹⁰⁸ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 57.

¹⁰⁹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 52.

¹¹⁰ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 52.

¹¹¹ Stoka, katlanmış dikdörtgenden yapılan, yüksek belli kadın giysisidir.

Pelerinlerini sağ omuzlarının üstünde fibula¹¹² denen mücevherlerle süslenmiş tokalarla tutturlardı. Tuniklerin altına camisia denilen ipek ya da ketenden bir iç giysi giyilerek pahalı kumaştan yapılan kıyafetlerin vücut yağından ve terden korunması sağlanırdı.¹¹³

Süslü kıyafetlerin yanı sıra diğer aksesuarlar da oldukça gösterişliydi. İmparatoriçeler, çeşitli tarzlarda baş süsleri ile altın gerdanlıklar, yılan şeklinde bilezikler, ağır ince küpeler ve inci dizileriyle yapılmış kemerler kullanırdı.¹¹⁴ Ayakkabılar topuksuz tercih edilirken eldivenler mücevherlerle süslenirdi.¹¹⁵ Bu unsurlar kıyafetten ziyade kadının saçına da yansıtılırdı. Aristokrasiden bir kadının saç modeli, ayrıcalığını ve yüksek konumunu temsil ederdi. Kadının saçları geri çekilir ve çapraz tarama ile işlenen bir ağda, kilitlerle iç içe geçirilirdi. Saçlar altın, gümüş ya da inciler aracılığıyla süslenip tepede toplanırdı. Saçların düzeltilmesi fildişi taraklar vasıtasıyla yapılırdı. Örneğin, beyaz mermerden yapılmış, kenarlarına çizgiler çizilmiş bir portrede soylu genç bir kızın başı simgelenir. Portredeki saç modeline bakıldığında saç örgüsünün arkasının dikkatle işlendiği ve yuvarlak olarak tasarlandığı görülür.¹¹⁶

İmparatoriçeler ve soylu kadınlar sadece kendi süslerine değil, binek hayvanlarının süsüne de önem verirdi. Bindikleri at altın ve gümüşle bezeli ipek bir örtüyle süslenir, ayak bileklerine de altın halhollar takılırdı. Hayvanın boynunda pahalı taşlarla bezeli gerdanlıklar olurdu. Eyer tahtası altınla kaplanır, inci ve zümrütle tamamlanırdı.¹¹⁷

¹¹² Fibula, mücevherlerle süslenmiş toklara verilen isimdir.

¹¹³ E. Kılıç, **Bizans Dönemi...**, s. 6-7.

¹¹⁴ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 39.

¹¹⁵ E. Kılıç, **Bizans Dönemi...**, s. 6-7.

¹¹⁶ Elizabeth A. Gittings, "Dignity, Power and Piety", **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 77-78.

¹¹⁷ İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (Çev. A. Sait Aykut Yaşantı), Cilt. I, YKY, İstanbul 2016, s. 501.

1.5.2. Orta ve Alt Sınıf Kadınların Giyim Tarzı

Orta sınıf bayanların hem kıyafetleri hem de süsleri üst sınıf kadınlara oranla gayet sadeydi.¹¹⁸ Bu kıyafetlerin yanında kullanılan aksesuarlar genellikle bakır ve bronzdan yapılırdı. Kadınlar dışarıya çıktıklarında büyük bir örtüye dolanırlar, saçlarını da örterlerdi.¹¹⁹ Başörtüsü, kadın gardırobunun içinde bulunan en önemli parçalarındandı.¹²⁰

Alt sınıfta yer alan kadınlarda orta sınıf kadınlardan farklı değildi. Onlarda genellikle sade giyinir ve ucuz kumaş kullanırlardı. Son derece basit olan kollu yahut kolsuz uzun elbiseler giyerek bellerine kemer takarlardı.¹²¹ Köylerde yaşayan kadınlar bazen uzun tunikler giyer ve bunun eteklerini önlerinde toplayarak göğüslerine kadar çekerlerdi. Pantolonları baldırına kadar iner ya çıplak ayakla gezer ya da topuksuz ayakkabı giyerlerdi. Çoğunlukla omuzlarına bir pelerin alırlardı. Bu kadınlar enderde olsa şapka giyerlerdi.¹²² Bu sınıflara mensup kadınlar günlük hayatta görünüşleriyle dikkat çekmekten ziyade daha doğal bir yaşam sürerlerdi. Sade bir yaşam sürmeyi tercih eden kadınlar, bu durumu kendi tercihleriyle seçebilecekleri gibi bir takım kısıtlamalar ya da maddi yetersizlikler nedeniyle de kabul etmiş olabilirler. Kıyafetlerde kapalılığa dikkat edilme hususu, muhtemelen güvenlik amacıyla tercih edilmiştir.

Dans eden kadınlar günlük hayattaki sadelikten uzaklaşarak gayet gösterişli kıyafetlere yönelirlerdi. Raks eden kızların giydiği tunikler kalçaya kadar iner ve hepsinin etek ucu, yaka kenarı ve öndeki açıklıklarının kenarları işlemelerle kapatılırdı. Bazılarında dekoltelelere dikkat edilirken bazılarındaysa eteklerin üst üste gelen kısımları açık bırakılır ve uçucu bir hava vermek için üçgen girintiler eklenirdi. Yakaları yuvarlak ya da “V” kesimli olup hepsine değişik kemerler koyulurdu. Topuksuz ayakkabı ve mücevherlerle bezeli eldivenler takılırdı.¹²³ Bu şekilde tercih

¹¹⁸ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 57.

¹¹⁹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 53.

¹²⁰ Timothy Dawson, “Propriety, Practicality and Pleasure: The Parameters Of Women’s Dress in Byzantium, A.D. 1000-1200”, **Byzantine Women Varieties Of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2007, s. 44.

¹²¹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 53.

¹²² T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 228.

¹²³ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 199.

edilen kozmetik ve mücevherler aracılığıyla süslenen kadınlar, bazen fahişelerle kıyaslanırdı. Kadınlardan bazıları süslenmeyi parasal kazanç için kullanırken diğerleri sadece bir eşin duygularını, güvence altına almak için uğraşırdı.¹²⁴ Aradaki fark oldukça önemli olup neticeleri kadınların hayatlarını farklı şekillerde etkilemektedir.

Kadınların gösterişli oldukları yerler arasında düğünler baş sırayı alırdı. Kadın, gelin olacağı zaman kendisine eşi tarafından takılar takılırdı. Bu takılar arasında küpe, yüzük, gerdanlık, bilezik, toka ve kemer gibi aksesuarlar bulunurdu.¹²⁵ Evlilikte takılar bu kadar önemliyken cenaze gibi merasimlerde tersi bir durum yaşanırdı. Bizans toplumunda kadının eşi vefat ettiğinde kendisinden yas tuttuğunun belirtilmesi amacıyla belirli bir dönem uygun kıyafetler giymesi beklenirdi. Bu kıyafetler koyu renklerde tercih edilip süs eşyaları kullanılmazdı. Mesela, Anna Komnena babasını kaybettiğinde annesi kocası için İmparatoriçelik peçesini çıkartmış, saçını kestirmiş, erguvan rengi giysilerini ve ayakkabılarını çıkartarak onların yerine siyahlarını giymişti.¹²⁶

Sadelik ve süslenme arasındaki ilişki, aslında küçük ayrımlarla değişkenlik gösterir. Neticede insanlar evlilik gibi hayatlarında bir kez yaşayabilecekleri bir olay için gösterişli olmak isteyebilirler. Cenaze merasimi gibi ortamlarda, sevdiklerini kaybettikleri için doğal olarak kılığa kıyafete önem vermezler. Ancak bir toplumun kıyafet kültürü ele alınırken bu tarz genel yorumlar yapılmamalıdır. Çünkü kimi toplum ya da dinlerde düğünler oldukça sade yapılırken, cenaze merasimleri şaşalı olabilmektedir.

Kadınlar, kimi zaman sade giyinmeyi rahatlık nedeniyle de tercih etmiştir. Ticari emekle uğraşan kadınlar, günlük hayatta herhangi bir engel teşkil etmeyen yakın manşonlu kollar ya da yolda yürürken sorun çıkartmayan basit kıyafetler kullanırlardı. Bu kıyafetler arasında türban ve benzeri örtüler de yer alırdı. İşçi kadınların, elbise seçenekleri büyük ölçüde sınırlıydı. Onlar için daha çok tercih

¹²⁴ Alicia Walker, "Enhancing the Body, Neglecting the Soul", **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 234-235.

¹²⁵ Şerife Özüoğlu, "Anadolu'da Erken Tunç Çağından Günümüze Gümüş Takıların Tarihi Gelişimi İçinde Alpu Takılarının Değerlendirilmesi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2, İstanbul 1994, s. 130.

¹²⁶ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 187-188.

edilen giysi türü elbiselerdi.¹²⁷ Ancak yine de bu kadınlar rahatlıklarına son derece düşküdüler.

Rahatlık amacıyla tercih edilen alanlar arasında hamam kıyafetleri de yer alırdı. Kadınlar hamamlarda genellikle tipik hamam giysisi giyerdi.¹²⁸ Hamam kıyafetlerine karşı herhangi bir müdahale yoktu. Neticede hamamlarda yalnızca kadınlara ait bölümler mevcut olup aksi bir durum olsa bile erkeklerle kadınların hamama giriş çıkış saatleri bir değildi.

1.6. Kadınların Bedenî Temizliği

Bizans'ta ilk zamanlar banyo yapmak reddedilmiştir. Çünkü kilise kamu hamamlarını ahlaksızlık yeri olarak görmüştür. Bunun yanı sıra suyla taşınan mikropların yayılması kamu banyolarını, bulaşıcı hastalık için üreme alanı haline getirmiştir. Erken Bizans döneminde banyolar, bulaşıcı hastalıklar nedeniyle kullanım dışı bırakılıp yıkanma tıbbi bir tedaviye dönüşmüştür.¹²⁹

Bizanslılar genel itibariyle suya düşkün olup ve yıkanmayı severlerdi. Bu yüzden zenginler rahat yıkanabilmek için hamam yaptırırlardı. Temizlik konusunda çok önemli bir yere sahip olan hamamlarda erkeklerin gün boyu saat fark etmeksizin yıkanmalarına müsaade edilirken kadınlara yalnızca gece müsaade edilmesi dikkat çekicidir.¹³⁰ Bu durumun nedeni muhtemelen toplumsal ve dinî faktörlerdir. Dinî faktörleri kilise babalarının görüşlerine bakarak rahatlıkla görebiliriz.

Kilise babalarının, kadınların yıkanma hususu ile ilgili görüşleri değışiklik gösterir. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Pseuda Clemens, iffetli kadınların sabah saatlerinde yıkanmalarını tavsiye eder.

- John Chrysostom'a göre kadınlar, banyodan uzak tutulmalı, özellikle de banyolarda dullar, oyalanmamalıydı. Anneler, kızlarını kozmetik kullanması ve sık yıkanması konusunda uyarmalıydı. Eğer anne bunlara izin verirse kusurlu sayılırdı.

¹²⁷ T. Dawson, "Propriety, Practicality...", s. 63- 64.

¹²⁸ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 195.

¹²⁹ M. Heintz, "Magic, Medicine...", s. 280.

¹³⁰ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 191.

- İskender'in Athanasios'una göre bakireler, duş almayı tüm vücut hatlarını suya batırmamak ve banyoya nezaketsiz bir şekilde girmekle kaydıyla yapabilirlerdi. Banyo yapma nedeni yalnızca tıbbi amaçlar olabilirdi.¹³¹

Farklı görüşler olsa da ortak nokta, kadınlara yapılan kısıtlamalar üzerinde birleşir. Toplum içerisinde var olan bütün uyarılara rağmen hamamlar varlığını sürdürmeye devam etti. Örneğin, Konstantinopolis yakınındaki küçük Zeuxippos hamamı gibi Mısır'da hacılara hizmet veren birçok çift hamam vardı. Buralarda erkekler ve kadınlar için ayrı tesisler bulunurdu.¹³² Toplum içerisinde ve kilise babalarının yazılarında yapılan yorumlar olumsuz şartlar içerse de kadınlara açık olan çok sayıda hamamın söz konusu olması erken Bizans döneminde kadınların, banyo kültürüne aktif olarak katıldıklarını gösterir niteliktedir.

Kadınlar için asıl ve zor olan temizlik, özel günleriyle alakalıydı. Çünkü bugünlerde kadın oldukça ağırlı zamanlar geçirirdi. Doğu Akdeniz'deki kadınlar, özel temizlik hususunda geçmişe oranla oluşabilecek herhangi bir soruna neden olmamak için daha çok koruma alanı içerisinde tutulurdu. Örneğin, kadınların adet dönemlerinde Kudas ayininden¹³³ uzak durması beklenirdi. Ayrıca adet dönemlerinde ve gebelikte kadınlardan uzak durulmasını buyuran kurallar vardı. Bu kurallar arasına kilisenin kutsal günlerde cinselliği yasaklaması mecburiyeti de eklenir.¹³⁴ Kadınların aylık döngüleri ile nasıl başa çıktıkları net değildir. Ancak bir dönem adet görmemesi ciddi bir sorun olarak kabul edilmiştir. Böyle bir durumda kanın vücutta tutulduğu varsayılmıştır.¹³⁵ Yani bu özel günlerde kadınlara hem kirli insan muamelesi yapılmış hem de onlardan uzak durularak dinî törenlere katılmaları engellenmiştir.

---

¹³¹ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 146-147.

¹³² M. Heintz, "The Art and Craft", s. 146.

¹³³ Hz. İsanın havarileriyle birlikte yediği son yemeği anmak için Hristiyanların kilisede bir kap içinde ekmek ve şarabı kutsayarak yaptıkları törendir.

¹³⁴ P. Aries, G. Duby, **Özel Hayatın...**, s. 322-323.

¹³⁵ M. Heintz, "Magic, Medicine...", s. 275.

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM ve DİNİ HAYATTA KADIN

1.1. Kadınların Temel Eğitimi

Çocukların eğitimi Bizanslılar için ayrı bir öneme sahip olup bu değer çocuk daha küçük yaşlarda iken verilmeye başlanırdı. Onların yetiştirilmesi ve geleceği ile ilgili kararları alma hakkına babalar gibi anneler de sahipti. Bu husus kadınların yasalar önünde erkekle eşit olduğu ender durumlar arasındadır.¹³⁶ Bizans eğitim sistemi, herhangi bir endüstri devrimi öncesi devlette olduğu gibi kısıtlı, toplumun bütününe kapsayacak kurumsallıktan uzaktır. Bizans uygarlığının cinsiyetçi yapısı ve kadının kamusal yaşamdan dışlanmış pozisyonu, eğitim kurumları için geçerli olmuştur. Kadınların eğitimi, zengin ailelerin çocuklarıysa evlerde özel hocalar aracılığıyla ya da doğrudan anneden alınan eğitimle mümkün olurdu. Annenin evlatlarının eğitim alabilmesi için gösterdiği kararlılık onların gelişimlerine oldukça katkı sağlardı. Mesela, XI. yüzyıl yazarı Michael Psellos, güzel yazı yazmayı ve akıcı bir şekilde konuşmayı annesinden öğrenmiştir. Annesi sayesinde daha 10 yaşındayken Homeros'ın İlyada'sı gibi birçok şiiri ezbere biliyordu.¹³⁷ Ancak bu durum bütün çocuklar için geçerli değildi.

Kızların eğitimleri altı yaşında başlayıp ortalama üç yıl sürerdi. Okuma, yazma öğrenmenin yanı sıra aritmetik, kutsal tarih ve müzik dersleri görürlerdi.¹³⁸ Devlet özellikle idari personel yetiştireceği yüksek eğitimle ilgilenmiş, ilk ve ortaokul kapsamında değerlendirilebilecek eğitim kurumları genellikle kişisel ve devletin ilgisinden uzak kalmıştır. Bu açıdan altı ve sekiz yaşlarında başlanan ve yaklaşık 4 yıl süren *propaideia* olarak bilinen ilköğretim, *grammatistes* denilen, genellikle kendi evinde belirli bir ücret karşılığında ders veren öğretmenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Sonraki eğitim aşaması *enkylios paideia* olarak bilinen

¹³⁶ G. Tanman, "Erken Bizans...", s. 331.

¹³⁷ I. Demirkent, **Michael Psellos...**, s. 11. ; M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 140.

¹³⁸ M. Nasaina, "Woman's Position...", s. 30.

bir tür orta eğitim kurumudur. Genellikle büyük kent merkezleriyle sınırlı olan bu okullar, çoğunlukla kırsal ya da daha küçük kentlerden gelen on iki ya da on dört yaşındaki öğrencilerin tüm günlerini geçirdiği ve katılımın zorunlu olduğu bir işleyişe sahiptir.¹³⁹ Kız çocuklarının dışarı çıkması ve tüm gün bu kurumlarda durabilmesi Bizans toplumunda mümkün olmadığı için kızlar eğitimlerini evde görmüşlerdir.

Bizanslı anneler evdeki eğitim sürecinde çocuklarına küçük yaşlarda İncil hikâyeleri ile dil bilgisi de öğretirdi. Bunun yanı sıra kızlar anneleri ile birlikte evde kalıp ev işlerini öğrenirken erkekler dil bilgisi ve diğer konularda özel derslere katılırdı.¹⁴⁰ Bu durum kızların, yaşlıları olan erkek çocukları gibi eğitimlerini ilerletememelerine sebep oluyordu. Ancak kızlar, erkek kardeşleri evde özel ders alırlarken onların eğitimlerinden faydalanabilirlerdi. Üniversiteye gitme hakları olmayan kız çocukları eğer eğitimlerine devam etmek istiyorlarsa ancak özel bir öğretmenin yardımıyla bunu gerçekleştirmelerine müsaade edilirdi. Bütün kısıtlamalara rağmen birçok çocuk eğitime devam etmiştir.¹⁴¹

Bilgili olan kadınlar arasında önceliği azizeler alırdı. Azizelerin yaşam öykülerinde onların büyük bir bölümünün eğitimlerini evde annelerinden aldığı yazılıdır. Verilen eğitimin temel kaynakları Mezmurlar Kitabı (Zebur) ve İncil'dir. Bu kitaplardan öğrendikleri bilgiler sayesinde toplumda çokça övülürlerdi.¹⁴²

Evde alınan eğitim, yalnızca anne değil, çocuğun ablası gibi evdeki diğer yetişkin bayanlar tarafından da verilebilirdi. Örneğin, İmparatoriçe Pulkheria kardeşi Theodosios'un eğitimiyle bizzat ilgilenmiştir. Kardeşini iyi düzeyde eğitmenin yanı sıra onu eğitilmiş bir kadınla evlendirmiştir.¹⁴³ Bu kız, onun yönetimi döneminde sarayda güzelliğinden bahsedilen Athenais adında Yunanlı bir gençtir. Athenais, Atina üniversitesinde görev alan Profesör Leontios'un kızıdır.¹⁴⁴ Ablası tarafından eğitilmiş bir şekilde yetiştirilen kardeş, erkek çocuk olabileceği gibi kız çocuk da olabilirdi. Aile bireyleri hayatta olan çocuklar bu nedenle oldukça şanslıydılar.

¹³⁹ Athanasios Markopoulos, "Education", *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, (Ed. Elizabeth Jeffreys, John Haldon, Robin Cormack), Oxford University Press, Newyork 2008, s. 787.

¹⁴⁰ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 140.

¹⁴¹ S. Yıldız, *Bizans Tarihi...*, s. 27.

¹⁴² Averil Cameron, *Bizanslılar*, (Çev. Özkan Akpınar), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, s. 162.

¹⁴³ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, (Çev. Haluk Şaman), Cilt. I, Nokta Yayınları, İstanbul 2006, s. 27.

¹⁴⁴ J. Norwich, *Bizans Erken...*, s. 120.

Çünkü ilk eğitimlerini okulda alamayan bu çocuklar yalnızca annelerinden, kız kardeşlerinden ya da evlerine gelen özel öğretmenler aracılığıyla öğrenim görebiliyordu. Kimsesi olmayanlar ise ya eğitimden yoksun kalıyor ya da ellerinden birinin tutmasını bekliyorlardı. İşte bu noktada hayırsever bazı kimseler devreye girer ve kimsesiz çocukların eğitim alabilmesi için çeşitli girişimlerde bulunurlardı.

İmparator Aleksios zamanında bütün yetimlerin manastıra verilmesi ve hepsine okuma ve yazma öğretilmesi emredilmiştir. Yine Konstantinapolis'teki Aziz Paulus Kilisesi'ne bağlı olan Büyük Orphanotropheion (Yetimler Okulu) hakkında şöyle yazar:

“Her yörenin insanı arasından toplanan öksüzler, sözü edilen ders programlarını kaydediliyor ve gözleniyorlardı. Burada çocuklara Latince, İskitçe ve Yunanca öğretiliyordu. Okuryazar olmayan Yunanlıların doğru Yunanca öğrenmesi sağlanıyordu.”¹⁴⁵

İlk başlarda eğitim almaları kısıtlanan kız çocukları zaman içerisinde gelişen imkânlarla birlikte eğitimde daha aktif olarak yerlerini almaya başladı. Hemcinsleri aralarından sıyrılıp başarılı olan birçok kız çocuğu olduğu gibi bunlar arasında kendilerinden daha çok haberdar olabildiğimiz eğitilmiş kadınlar, seçkin ailelerdendir. Kaynaklardaki bilgi eksikliği nedeniyle sıradan halk tabakasına mensup eğitim alabilmiş kız çocuklarıyla ilgili bilgiler günümüze kadar ulaşmamış olmasına rağmen onların da hatırı sayılır miktarda çok oldukları sanılmaktadır.

1.1.1. Soylu Kadınların Eğitimi

Soylu kızlar, diğer kızlardan birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da daha şanslıydılar. Kadınların eğitim konusundaki engellemelerden bu kesimin kızları daha az etkileniyordu. Çok kapsamlı eğitim alabildikleri gibi kendi istedikleri alanlara da yönelebiliyorlardı. Mesela, Konstantinopolis'in en asil ve varlıklı kızı olarak bilinen “Juliana” babası hayatta iken bir kızın ulaşabileceği en iyi eğitim düzeyine sahip oldu. İleriki yaşlarında sanatçı ve bilim adamlarının koruyuculuğunu

¹⁴⁵ Robert Browning, “Bizans Toplumunda Okuryazarlık Üzerine Bir kez Daha Düşünmek”, *Cogito Bizans*, (Çev. Özden Arıkan), Sayı: 17, İstanbul 1999, s. 215.

yaptı.¹⁴⁶ Zaman içerisinde okumaya olan önemin artmaya başlaması ile birlikte kızların eğitilmesine yönelik düşünceler de değişim gösterdi.

Okuma konusunda yaşanan gelişmelerden biri XI. yüzyılda gerçekleşti. Bu yüzyılın sonlarında en basit dinî metinleri okumak için bile daha fazla kadının eğitim almasına yönelik olumlu bir yaklaşım söz konusu oldu. Bu konuya Michael Psellos'un kendi ailesi hakkında sunduğu kesitler güzel örnek teşkil eder. Annesi oldukça ilkel bir eğitime sahipken kızı dokuz yaşında ölmeden önce iyi bir eğitim alma yolunda ilerliyordu. Onun bu başarısı büyük olasılıkla toplumun üst sınıf kadınları arasında gerçekleşen eğitime yönelik tutumdaki değişikliklerden ileri geliyordu. Psellos'un kızı annesinden farklıydı. Çünkü zaman ve şartlar değişmişti.¹⁴⁷

Üst sınıf kadınlarının sahip oldukları bu avantajlar yalnızca eğitime olan önemin artmasıyla birlikte gelişme göstermemiştir. Onlara verilen ayrıcalıklar imparatorluğun kuruluşundan itibaren her zaman daha farklıydı. Örneğin, Bizans tarihinin neredeyse her döneminde eğitimli bir seçkinler grubu vardı. Bu eğitim az sayıda insana verilirdi. Sayıları çok olmasa da itibarlı bazı kadınların da bu edebî eğitimi alabildikleri bilinir.¹⁴⁸ Bir kadının yaşamına dair bütün değişimler, ideolojik normlar ve seçkinler tarafından belirlenirken bu kurallara daha çok seçkinler grubunun uyması hedeflenmiştir. Ancak Bizans aristokrasisine ait ideolojik normlara, XI. yüzyılda ve sonrasında uyulmamıştır. Aristokrat kadınlar, XI. XII. ve XIV. yüzyıllarda edebî çalışmalar söz konusu olduğunda erkeklerle özgürce bir araya gelmiştir. Felsefeyi tartışan aydınlar arasında Anna Komnene en iyi örneklerdendir.¹⁴⁹

Kommenoslar dönemindeki¹⁵⁰ (1081-1185) yüksek eğitimli kadınların varlığı da XI. yüzyıldaki kız çocuklarının eğitime verilen değerin sonucudur. Aynı olay,

¹⁴⁶ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 77.

¹⁴⁷ Angeliki E. Laiou, "The Role of Women in Byzantine Society", **XVI. Internationaler Byzantinistenkongress**, Akten 1/1, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 31/1, Wien 1981, s. 253.

¹⁴⁸ A. Cameron, **Bizanslı...**, s. 162.

¹⁴⁹ A. Laiou, "Women in the History...", s. 30.

¹⁵⁰ Komnenos'lar devri, özellikle Anna Komnene, Joannes Kinnamos ve Niketas Khoniates'in eserleri sayesinde, Bizans tarih yazarlığı müessesinin özel bir parlak devresi addolunabilir. İmparator I. Aleksios (1081-1118) 'un büyük kızı, akıllı ve çok aydın bir kişi olan Anna Komnene, "Aleksias"ında babasının tarihini başından ölümüne kadar (1069-1118) tasvir etmiştir. Antik örneklere göre terbiye edilen eski Yunan tarih yazarlığı, şiir ve felsefesine vâkıf prensesin seçkin bir antik üslûp ile kaleme alınmış eseri sadece Bizans humanizmusunun çok

Paleologoslar döneminde (1261-1453) meydana gelmiştir. Bu son dönemde okuryazarlık büyük ölçüde yüksek aristokrasi ile sınırlandırılmıştır.¹⁵¹ Bunun yanı sıra şehir merkezindeki birçok kadınında bu eğitimlerden faydalandığını söylemek mümkündür.

1.1.2. Kadınların Eğitime Katkıları

Bizans İmparatorluğunda hemcinslerine yardımcı olan eğitimli kadınlar vardı. Toplum içerisinde bu durum her ne kadar hoş karşılanmasa da kadınlar, eğitim verebilmek için çeşitli yollara başvururdu. Örneğin, V. yüzyılda birtakım halk kitlesi tarafından öldürülen kadın filozof 'Hipatia' oldukça eğitimli bir bayandı. İskenderiye'nin tanınmış matematikçilerinden olan babası sayesinde riyaziye ve klasik felsefe ilmi aldı. Öğretmenlik kimliğiyle önemli bir üne kavuştu. Hipatia'nın öğrencileri arasında Kireneli Sinesius gibi insanlar vardı. Bu hanımın mantoya sarınmış bir şekilde şehirde gezindiği ve dinleyicilere, Platon ve Aristo gibi filozofların usullerini açıkladığı bilinir.¹⁵²

Öğretmenlik mesleğinin yanı sıra Bizans'ta eğitime önem verip okullar yaptıran kadınlar da vardı. Örneğin, Atinalı filozof Leontius kızı olan Eudokia Konstantinopolis'e bir hizmette bulunarak II. Theodosios'u (408-450) bir üniversite kurmak konusunda destekler ve buna yönelik adımlar atar. Konstantinopolis Üniversitesi'nde Hristiyan teolojisi ve etiği bunun yanı sıra klasik eğitim konuları gibi 15 Latince, 16 Grekçe olan 31 kürsü kurulur.¹⁵³ Öğretim heyetinin içerisinde Yunanca okutacak 10 tane dilbilimci getirtir.¹⁵⁴ Kızların erken yaşlarda iyi bir şekilde yetiştirilebilmesi için eğitim müfredatı düzenlendi.¹⁵⁵ Çocukların eğitim

---

belirgin bir abidesi olmakla kalmamakta olup aynı zamanda birinci derecede bir tarih kaynağıdır. Bkz. G. Ostrogorsky, **Bizans Devleti...**, s. 325.

¹⁵¹ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 257.

¹⁵² Alexander A. Vasilev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. Arif Müfid Mansel), Cilt. I, İnkılap Yayınları, Ankara 1943, s. 150-151.

¹⁵³ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 52.

¹⁵⁴ A. Bailly, **Bizans Tarihi**, s. 29.

¹⁵⁵ Anna M. Silvas, "Kassia The Nun C.810 – C.865: An Appreciation", **Byzantine Women Varieties Of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 18.

alması noktasında okulların inşa edilmesine destek olan Eodokia gibi hanımlar da önemli bir yere sahiptir. Bu kadınlar sayesinde çocukların eğitimle kazanılması ve toplumun bilinçlendirilmesi sağlanmıştır.

Eğitim almış kadınların topluma faydalı olabilmek adına önemli yapıtlar ele aldıkları bilinir. Helen kültürüyle eğitilip yunan şair ve felsefecileriyle birlikte kilise babalarına ait yazmalara da hâkim olan¹⁵⁶ Athenais Eudokia, bir seri havari menkıbesi ve İncil tefsiri ele alır. 421 yılında Bizanslıların, Sasanilere karşı başarısı onuruna yazılmış “Encomium” en eski eseridir. Tevrat’ın ilk sekiz kitabı üzerine şiirsel tefsirler, “Daniel ve Zekeriya’nın Kehanetleri”, Antiokheia üzerine bir konuşma, Hz. İsa’nın yaşamı hakkında Homeros tarzı bir cento (başka yazarlardan alınan dizeleri kullanarak yapılan şiir), “Aziz Cyprianus’un Şehadeti” imparatoriçeye ait diğer çalışmalarıdır. 440 yılında yazılmış olan “Şahadet”, sofistike edebî türde V. yüzyıl kadınınca yazılmış nadir bir çalışma olması açısından oldukça önemlidir.¹⁵⁷

Bunların yanı sıra kadınların yaptığı değerli işler arasında toplum için faydalı görülen kıymetli kaynakların kopyalanması da önemlidir. Mesela, Juliana, 512 senesinde antik dönemin ünlü doktoru Dioskorides’in şifalı bitkiler ilgili kitabı olan “De Materia Medica” adlı eserin kopyasını hazırlattı. Bu eserin öneminin farkında olduğu için varlığını sürdürebilmesi adına yazılarını parşömen kâğıda aktardı. Bu eser UNESCO tarafından taşınabilir dünya listesine alındı. Kanuni zamanında İstanbul’a gelen Avusturya elçisi Budbecq tarafından ele geçirilmiş olan söz konusu eser şimdilerde Avusturya Ulusal Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.¹⁵⁸

Eserlerin kopyalanmasıyla ilgilenen tek kadın Juliana değildir. Bu konuyla ilgilenen diğer bir kadın, “Bizans’ın son Rönesans’ı” diye adlandırılan XIII. ve XIV. yüzyıllarda yaşamış olan entelektüel Prensess Theodora Raulaina’dır. Kendi elleriyle kütüphanesini oluşturup yazmalarının her birini kopya ettirmiştir. Azizlerin hayat hikâyeleri üzerine çalışarak manastırda yazıcılarla, ressamın etkinlik gösterdiği bir

¹⁵⁶ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 120.

¹⁵⁷ Dilek Maktal Canko, “Bizans’ta Kadın Sanatçılar”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt. XXV, Sayı: I, İzmir 2016, s. 121-122.

¹⁵⁸ N. Öztürk, **Bizans’ın Asil...**, s. 77.

atölyeyi işletmiştir. Sahip olduğu bilgilerin çoğunu ilim irfan sahibi Kıbrıslı Gregorios'tan öğrenmiş olma olasılığı fazladır.¹⁵⁹

Kadınlar eğitim faaliyetlerine yalnızca meslek sahibi olup insanları eğiterek, eser bırakarak ya da okullar inşa ettirerek faydalı olmadılar. Birçok eğitimli kadın çocuklarının da eğitim alması için çaba sarf etti. Böylece onların toplum için faydalı olması sağlandı. Bu konuda 526 senesinde kendisinden söz ettiren kişi Teoderich'in kızı Amalasantha'dır. Amalasantha, Latince ve Yunancayı oldukça iyi bilmekte ve kültür seviyesiyle VI. yüzyıl kadınları arasında önemli yer edinmiştir. Gayet kültürlü olan bu kadın, VI. yüzyıl kadınları arasında son derece önemliydi. Oğlu Athalaric'in klasik eğitim almasını isteyince çevresindekiler tarafından daha büyük tepki topladı. Gotlu birtakım soylu, Athalaric'in eğitimini dilbilgisi uzmanları ve felsefecilerle geçirmektense savaş taktiklerini uygulaması için annesinin yanından aldı.¹⁶⁰

Eğitime katkıları nedeniyle isimlerinden söz edilen birçok kadın olduğu gibi eğitimli oldukları için adlarından bahsettiren çokça kadında vardır. Bu kadınların uğraş alanları birbirinden farklıdır. Örneğin, entelektüel kadınların önemli edebî uğraşlarından biri şiirdir. 1978'de yayınlanan "Hunger'in History of the High Style Secular Literature of the Byzantines" isimli çalışmada listelenen yaklaşık 120 Bizans şairi içinde sadece ikisi kadındır. Bu kadınların, V. yüzyıldan imparatoriçe Eudokia ve IX. yüzyıldan Kassia olduğu bilinir.¹⁶¹

Bu iki yazardan Kassia oldukça iyi bir eğitime sahiptir.¹⁶² Homer türü kutsal yazılar ve patriyal (anavatana ait) klasikler üzerinde çalışırdı. IX. yüzyılda Kassia kadınlar için bir umut teşkil ederken bu durum kısa sürdü. Çünkü X. yüzyıldan itibaren Bizans'ta kadın düşmanı duygular yeniden canlandı. Kassia ve Studite sahipleri arasındaki dostluk, onun edebî hayatta kalmasında önemli bir etken oluştururken Studion'un keşişleri IX. ve X. yüzyıllarda Bizans'a ait kitapların

¹⁵⁹ D. Nicol, **Bizans'ın Soylu...**, s. 9, 46.

¹⁶⁰ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 176.

¹⁶¹ D. Canko, "Bizans'ta Kadın...", s. 122.

¹⁶² XVI. yüzyıla kadar olan yazıtlar Kassia hakkında bilgiler içerir. Kassia'nın edebî zanaatının kalitesi, çalışmalarının çağdaş hymnograflarinkine karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Onların tarzı geleneksel ve ayrıntılı iken Kassia ise özgürlük eğilimindedir. Daha basit bir kelime hazinesi ve ince kelimelerin daha özlü kullanımı söz konusudur. Bkz; A. Silvas, "Kassia...", s. 22.

yeniden düzenlenmesiyle ilgilendi. Önemli bir senaryo tasarlayıp Yunan alfabesinin modern el yazısı şeklini planladılar.¹⁶³

Kadınlar ve eserleri dönemlerin aydınlatılabilmesi için çok önemli yere sahip iken bu kadınlar arasında biri vardı ki aldığı eğitim ve eserleri sayesinde bize kadınlarla ilgili birçok bilgiyi bir arada verir. Bu kişi tarihçi Anna Komnena'dır. Bizanslı bir kadın tarafından yazılmış tek seküler biyografik ve tarihi eser olan "Aleksiad"ı kaleme alan kişidir.¹⁶⁴ Anna, 1148 'de 65 yaşındayken bile bu yapıt üzerinde çalışıyordu.¹⁶⁵

Anna, kitabında da söz ettiği gibi doğa bilimleri, geometri, felsefe, edebiyat astronomi ve müzik alanında bilgi sahibidir.¹⁶⁶ Tarihçi Georgios Tornikes'in, Anna'nın öğrenmeye meraklı olduğunu ve bitkileri kullanarak şifa bulmak konusunda da farklı bir kabiliyete sahip olduğunu söyler.¹⁶⁷ Ancak George Tornikios, "Anna Comnena'nın Cenaze Töreni" adlı çalışmasında bazı noktalarda Anna'yı oldukça eleştirir. Bilgisini ve çağdaş eğitim alan erkekler üzerindeki etkisini överken diğer yandan onun bilgileri öğrenmek amaçlı değil bilgelik ya da dindarlık için kullandığını söyler. Ayrıca bilgisini gizlice aldığını ve ebeveynlerinin arzularına karşı ısrar edip kendi bildiğini okuduğunu da anlatır. Bizans toplumunda ebeveynlere itaat önemli bir erdem olduğundan, bu durumu eleştirir. Bir kadın için uygun olanın yün eğirme, iplik ve dokuma işi olduğunu savunur. Anna'nın ise yaptıklarıyla dokumacılıkla meşgul olması gereken Bizanslı kadınlara kötü örnek olduğunu söyler.¹⁶⁸ Anna'nın, gerek kendi eliyle bizzat yazdığı gerekse tamamladığı eserler sayesinde Bizans toplumunda kadınların yaşayış biçimleri, hayat standartları, aile içerisindeki yerleri ve eğitim öğretimde ne seviyelere ulaşabildikleri ile ilgili çeşitli bilgilere ulaşılır. Bu yüzden Anna Komnena, Bizans kadınları arasında ayrı bir yere sahiptir.

¹⁶³ A. Silvas, "Kassia...", s. 18, 22.

¹⁶⁴ Dilek Maktal Canko, "Bizanslı Bir Kadın Yazarın Gözünden Toplumsal Cinsiyet: Anna Komnena'nın Aleksiad'ına Bakış", *IJSHS*, İzmir 2018, s. 123.

¹⁶⁵ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 6.

¹⁶⁶ Ben Anna, İmparator I. Aleksios'la İmparatoriçe İrene'nin Mor Oda'da doğmuş ve büyütülmüş kızım. Yazının yabancıları değilim ve Helen dilini derinlemesine inceledim ve güzel konuşma sanatını ihmal etmeden felsefeyle de ilgilendim. Aristoteles'in kapsamlı bilimsel yapıtlarını, Platon'un diyaloglarını dikkatle okudum. Tinsel yönümü dörtlü bilgiyle olgunlaştırdım. Bkz. A. Komnena, *Alexiad...*, s. 9.

¹⁶⁷ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 124.

¹⁶⁸ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 253-54.

Bizans İmparatorluğunda yukarıda ismi geçen veya geçmeyen kadınlar, eğitim öğretim alanında gerek yapıtlarıyla gerek kurdukları eğitim kurumlarıyla gerekse de öğrendiklerini diğer çocuklara aktardıkları için tarihte son derece önemlidirler. Yine bu kadınlar o dönemde var olan önemli kaynakları kaybolmasınlar diye muhafaza ederek gelecek nesle aktarmışlardır. Onların sayesinde geçmişte birçok çocuk eğitimden faydalanabildiği gibi o dönemler hakkındaki bilgilere de bu kadınlar sayesinde ulaşılmaktadır.

1.2. Dini Hayatta Kadın ve Manastır Hayatı

Manastır kelimesi, "tek, yalnız" anlamına gelen Grekçe "monos" sözcüğünden türemiş ve münzevi hayat tarzını benimseyenlerin (monachos) yaşadığı mekânları ifade etmektedir.¹⁶⁹ Bizans'ta önemli bir yere sahip olan manastırlar üzerine iki farklı görüş mevcuttur. Bu görüşlerin ilkinde göre manastırların kökeni Mısır'a dayanırken diğer görüşe göre Suriye'ye istinat eder. Görüşlerden ilki daha ağır basmakla birlikte buna göre manastır fikrinin, Mısırlı Antoninos tarafından başlatıldığı savunulur. Antonios'un kutsal yolculuğu 270 yıllarına denk gelir. 20 yaşında anne babasını kaybedince kız kardeşini bakma görevi kendisine kalır. Bir gün kilisede dua ederken ses duyar ve bu ses ona "Eğer mükemmel olmak istiyorsan, git bütün varını yoğunu yoksullara dağıt, gel benim yoluma gir, o zaman cennetteki hazinelere sahip olabilirsin" şeklinde yankılanır. Oda bunun üzerine bütün malını fakirlere dağıttır. Yola çıkarken kız kardeşini yanına alamayacağı için onu Vita'da bakireler için güvenli alan olarak kabul edilen bir yere bırakır. Ardından Kızıldeniz kıyısında Mar Antonios denilen bölgede dağlarda inzivaya çekilir. Çölde yaşamaya başladıktan sonra öğrenciler edinir.¹⁷⁰ Bu şekilde başlayan manastır yapılanması zaman içerisinde gelişir.

¹⁶⁹ Salime Leyla Gürkan, "Manastır", **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2003, s. 558.

¹⁷⁰ Esra Güzel Erdoğan, "Bizans Manastır Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış ve Konstantinapolis Örneği", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Sayı: 20, Batman 2012, s. 434.

İlk kadın manastırını 320 yılında kuran, Aziz Pachomius¹⁷¹ adında bir kadındır. Bu kadının manastır kurması şu şekilde anlatılmaktadır: Pachomius'un kız kardeşi Mary, onu görmeye gittiğinde Pachomius onunla konuşmak istememiştir. Bekçilik görevi yapan erkek kardeşi vasıtasıyla ona bir haber iletmiştir. Bu mesaj "Benim yaşadığımı işittin. Beni göremediğin için kederlenme fakat eğer dünyadan vazgeçmek ve Tanrın'ın bağışlamasını kazanmak istiyorsan nefsine hâkim olacaksın ve kardeşler senin için bir yer inşa edecekler. Ben, sana katılıp senin sayende kurtuluşa ererek birçok kişiyi sana bildirmesini Tanrı'dan ümit ediyorum. Kişi için bu dünyada, ölümden önce iyi bir amel gerçekleştirmenin dışında çare yoktur" şeklindedir.¹⁷² Bu sözleri duyan Mary'nin kalbi yumuşar ve manastır hayatını kabul eder. Pachomius, kendi manastırının yanında bir oda inşa ettirir. Mary'nin orada yaşadığını duyan diğer kadınlar onunla birlikte yaşamak için yanına gelir ve böylece Mary'nin ünü, her tarafa yayılarak ilk kadın manastırı kurulmuş olur.

Pachomius ile birlikte başlayan ortak manastır hayatı, baştan sona Mısır'ın her tarafına yayılır.¹⁷³ Ancak manastır ve kiliselerin yaygınlık kazanması özellikle Erken Bizans dönemindeki (MS 323 – 802) büyük değişikliklerle yaşanır. Çünkü bu dönemde Hristiyan kadını yasalarla güçlü bir şekilde ortaya çıkar. I. Konstantinus tarafından bir kanun yayınlanır. Hristiyanların mal ve mülklerini kiliseye bağışlamalarına izin verilir. Böylece Hristiyan kadınlar, servetleriyle kilise ve manastırlar kurmaya başlamışlardır.¹⁷⁴

Kadınlar, evliliği reddetmek istediklerinde yahut dul kalmayı tercih ettiklerinde manastıra yönelebilerlerdi. Örneğin, Kapadokyalı Hristiyan bir aileye mensup olan Macrina, bu kadınlar arasındadır. Macrina evlenmeyi reddederek

¹⁷¹ Pachomius, 320'de Tabennisi'de terkedilmiş bir köyde yörenin patriği Tentyra'nın otoritesi altında kurduğu cemaatin görevleri arasına ibadetin yanı sıra toprağı işleme faaliyetini de eklemiş, koyduğu kurallar (fakirlik, bekârlık ve lidere itaat) neticesinde münzevi zâhid (anchorite/hermit) geleneğinden cemaat hayatına dayanan manastır (coenobite) geleneğine geçişi sağlamıştır. Daha sonra Pachomius modelini esas alıp mensuplarının bir liderin yönetimi altında ortak hayat sürerek iş, dua, zühd ve kutsal metinleri okuyup öğrenmeye yoğunlaştığı manastırlar kurulmuştur. Pachomius öldüğünde kendisine bağlı dokuz erkekler, ikisi kadınlar için olmak üzere toplam on bir manastırın bulunduğu belirtilir. Bu manastırların, etrafı duvarlarla çevrili keşiş odalarından meydana gelmiş olduğu dışında fizikî özelliklerine dair bilgi bulunmamaktadır. Bkz. S. Gürkan , "Manastır", s. 559.

¹⁷² Mustafa Erdem, "Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. XXXVI, Sayı: 1, Ankara 1997, s. 151.

¹⁷³ Mustafa Erdem, "Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı", **Dinler Tarihi Araştırmaları II**, Konya 1998, s. 93-94.

¹⁷⁴ G. Tanmam, "Erken Bizans...", s. 328.

kendisini Hz. İsa'ya ve Hristiyanlık dinine adanmayı tercih edip sonraları Karadeniz'de ailesinden kalan arazide kadınlar için bir manastır yaptırır. Manastır kuran diğer bir kadın ise Azize Olympias'tır. Konstantinopolis'te yaşayan, zengin ve eğitilmiş bir kadındır. Azize Olympias, dul kaldıktan sonra dindar bir yaşamı seçerek "diyakon"¹⁷⁵ olur. Servetini kiliseye verip toplumsal yardım için harcar. Bir hastane ve yetimhane kurar.¹⁷⁶ Bu kadınlar kendi istekleriyle manastırlara yönelebildikleri gibi mecburi olarak gitmek durumunda da kalmışlardır.

Zorla manastır hayatına girme bazen ciddi problemlere sebep olurdu. Örneğin, Bizans'ta, XII. yüzyılın sonlarında bir tartışma yaşanır. Tartışmanın ana nedeni manastır hayatına karşı rızanın geçerliliği sorusu üzerine odaklanır. Bu olay neticesinde erkek, kadın olmak fark etmeksizin aristokrasinin birçok üyesinin, politik güçlerini azaltmak isteyen imparatorlar kişileri zorla manastır hayatına sokar. Özellikle kadınlar bu durumu çok isteksizce kabul etmişlerdir.¹⁷⁷ Bu noktada rızası olmayan kişiler istemeyerek bu hayata zorlandıkları için çeşitli problemler yaşanabiliyorlardı.

1.2.1. Kadınları Manastıra Yönelten Nedenler

Bizans toplumunda bir kadının, manastır hayatını tercih etmesi için mutlaka başından kötü bir musibet geçmiş olması gerekmez, kendi tercihiyle de bu hayatı seçebilirdi. Ancak kadınların manastır hayatına yönelme nedenleri genellikle toplumun menfi düşünceleri yüzünden içinde buldukları bazı sıkıntılı durumlardan kaynaklanmaktaydı.

Özellikle kız çocuklarının küçük yaşlarda evliliğe zorlanması yahut eğitim almalarına müsaade edilmemesi başlıca sebepler olmakla birlikte kadınları manastır

¹⁷⁵ Katolik, Anglikan ve Ortodoks kiliselerindeki üç yüksek ruhban derecesinin ilk basamağı olan diyakonluk rütbesini haiz kişidir. Diğer iki rütbe ise sırasıyla papazlık ve piskoposluktur.

¹⁷⁶ G. Tanmam, "Erken Bizans...", s. 332.

¹⁷⁷ A. Laiou, *Consent and Coercion...*, s. 109.

hayatına yönelten sebepler çeşitliydi. Muhtelif nedenlerle manastırlarda bulunan başlıca şu türden kadınlar veya kızlara rastlanabilmekteydi:

-Ailesi tarafından istemedikleri halde evliliğe zorlanan genç kızlar.

-Yoksul kesimden olup drahoması olmadığı için evlilik yapamayacak durumda olan kızlar.

-Kocalarının şiddetlerinden kaçmak isteyen evli kadınlar.

-Tahtını bırakmış imparatoriçeler'den, varlıklı dullara kadar her kesimden kadınlar.¹⁷⁸

Yani bütün bu insanların inzivaya çekilip bu tür bir yaşamı tercih etmeleri, Tanrı sevgisinden çok varolan sisteme karşı itaatsizlik olarak da yorumlanabilir.¹⁷⁹ Bu durumun yanı sıra manastır hayatına giriş bir ceza sonucunda da gerçekleşebilirdi. Cezalar daha çok aristokratların ailesinden üyelerin sürgün yerleri olarak kullanılırdı. Bu cezaya çarptırılanlar arasında kadınlarda bulunurdu. Örneğin, 602 yılında meydana gelen Phokas darbesinden sonra bir önceki hükümdar Maurice'nin eşi ve kızları, önce bir evde ve sonra da Konstantinopolis'te bir rahibe manastırına hapsedildi. Bir süre işkence gördükten sonra hepsi öldürüldü.¹⁸⁰ Yani bu dönemde manastırlar bir nevi sakıncalı kimselerin gözaltında tutulması görevini gördü.

Bazen de manastıra girme büyük kayıplar neticesinde gerçekleşiyordu. Örneğin, Ortodoks ilahiyatçısı Gregorios Palamas'ın annesi, kocasının ölümünün ardından manastıra girmek istedi. Çocuklarından en küçüğü birkaç aylık ve en büyüğü yedi yaşında olmak üzere toplamda beş çocuk sahibiyken manastıra girme isteğinden vazgeçmemişti. Ancak kadını çocukları büyüyünceye kadar manastıra girmeme konusunda ikna ettiler. Çocukları uygun yaşa gelince onlarla birlikte, yemin ederek manastıra girdikleri bilinir.¹⁸¹ Buradaki durum kişinin yaşadığı acı neticesinde kendisini Tanrı'ya yakın hissetme isteğinden kaynaklı olmalıdır.

¹⁷⁸ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 23.

¹⁷⁹ Sema Doğan, "Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları", **Hacettepe Üniversitesi Ebebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. XX, Sayı: 2, Ankara 2003, s. 75.

¹⁸⁰ Judith Herrin, "Changing Functions Of Monasteries For Women During Byzantine Iconoclasm", **Byzantine Women Varieties Of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 3.

¹⁸¹ Alice-Mary Talbot, "Bizans Manastır Sistemine Giriş", **Cogito Bizans**, (Ed. Serra Ciliz), (Çev. Elif Özsayar), Sayı: 17, İstanbul 1999, s. 168-169.

Acı kayıplar neticesinde manastıra girme hakkına sahip olan kadınlar isyan¹⁸² ve istila gibi faaliyetler gerçekleştiğinde de buraya girebilirlerdi. Örneğin, Türkler tarafından XIV. yüzyılda Anadolu istila edilince kaçıp manastıra sığınan bir kadın için yaşadıkları şu şekilde dile getirilmektedir:

“Her şeyini kaybetmiş, hiç akrabası kalmamış, ne tesellisi ne de yardımına koşacak birisi vardı. Hiç bilmediği yabancı bir memlekette ne annesi ne babası ne de kocası vardı.”¹⁸³

Bu gibi durumlarda manastırlar kimsesizler için bir sığınak haline gelmiştir. Manastır hayatının tercih edilme sebepleri arasında kadın ve erkek ilişkilerinden kaynaklanan problemlerde etkili olabiliyordu. Genellikle, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennetten atıldıktan sonra cinsel ilişki yaşadıkları varsayılır. Bu yüzden bekârlık üstünlük olarak görülürken evlilik aşağılayıcı bir durum olarak kabul edilir. Kadın, erkeklerin cinsel arzularını karşılayan ve çocuk doğurmakla mükellef bir araç olarak görülürdü. Hal böyle olunca kadınlar manastırlara yönelmek istemiştir.¹⁸⁴ Birtakım halk kitleleri tarafından ötekileştirilen kadın böylece bu ihtiyaçları karşılayan bir vasıta olmaktan kurtulmuştur.

Kadınların, manastır hayatına girmeye mecbur kaldıkları diğer bir durum da çıkarılan yasalar gereğidir. Mesela, vatandaşlık yasası evli bir rahibin piskoposluğa yükseltilmesi durumunda evliliklerinin bozulmasını ve kadının kocasının yeni görüşünden çok uzakta bir rahibe manastırına girmesi gerektiğini belirtir.¹⁸⁵ Bu nedenle kadın, ikinci bir tercih hakkı olmadığı için manastır hayatını kabul etmek zorunda bırakılırdı.

¹⁸² Kilisenin kurumsallaşmasını tam olarak gerçekleştirmediği Erken Hristiyanlık döneminde Anadolu'da enteresan bir hareketlenme meydana gelir. Çeşitli mezhep ve din anlaşmazlıklarına neden olan bu hareketlenmenin adı Montanizm'dir. Öteki adıyla kadın hareketidir. II. yüzyılda Anadolu'nun Frigya bölgesinde varlığını gösterir. Akımın lideri Montanus adında bir rahiptir. Söz konusu inançların yayılmasında ise dul iki kadın etkindir. Priscilla (Prisca) ve Maximilla. Bu iki kadın yeni peygamberler olarak gündeme gelirler. Tanrı tarafından özellikle seçildiklerine inanılır. Montanustan daha çok lider olarak söz edilse de kaynaklarda onun kiliseyi yönetmekle sorumlu Priscilla ve Maximilla ise peygamberlik ve kehanetle ilişkilendirilir. Montanizme göre kadınlar kilise yönetiminde yer alabilir ve pisikopos olabilirlerdi. Ancak örgütlenmiş bir kilise yapısını değilde ruhani liderliği savunuyordu. Montanus, Priscilla ve Maximilla'nın vefatının ardından Montanizmin yayılışı Anadolu sınırlarını aşip batıya hatta Kuzey Afrika'ya kadar yayılma göstermiştir. Ancak sonraki yüzyıllarda Bizans kilisesi ve imparator tarafından sapkın inanışlardan ilan edilip yasaklanması kararlaştırılır. Bkz. G. Tanmam, “Erken Bizans...”, s. 332.

¹⁸³ A. Talbot, “Bizans Manastır...”, s. 171.

¹⁸⁴ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 38.

¹⁸⁵ J. Herrin, “Changing Functions...”, s. 3.

Kommenos hanedanlığı¹⁸⁶ döneminde manastır, kadınlar için bir zorunluluk nedeni olmaktan çıkarak sığınak haline gelir. Bu olgu, Paleologos hanedanı¹⁸⁷ döneminde çok sayıda kadının manastır hayatına girmesiyle devam eder. Artık aile bağları reddedilmek zorunda değildir. Evli olmayan kadınların, fikirlerini değiştirmelerine izin vermek için uzun bir müritlik dönemi vardır. Küçük çocuklu kadınlar manastıra girmekten caydırılmıştır. Sadece yaşlı kadınlar ya da çocuksuz olanlar için manastır çözüm olarak kalmıştır.¹⁸⁸

Atılan adımlarla birlikte kadınlar hiçbir soruna maruz kalmadan manastır yaşamını seçebildi. Bu tercihlerinin asıl gayesi kadınların dünyevi değil ahiri bir hayat yaşamayabilmesi üzerine kuruluydu. Manastıra girmek aynı zamanda Hz. İsa ile sembolik bir evlilik anlamına geldiği için normal bir evlilikte kadın nasıl bağışta bulunuyorsa burada da aynı durum söz konusudur. Kadınlar yapılan bağışlar neticesinde bazı haklar kazanırdı. Bu haklar, manastır yahut kiliseye gömülebilmek, ölüm yıldönümlerinde kendileri için ayinler yapılması, yoksul halka sadaka ve tatlı dağıtılması gibi haklardı.¹⁸⁹

Aristokrat hanedan kadınları genellikle kendi ölüm günlerinde anılabilecekleri bir manastır topluluğu kurdurarak gömülme yerlerini hazırlamada öncelik aldı. Bu yeni monastik yaşam biçimi sayesinde elit kadınlar, kendi ruhlarının kurtuluşunu sağlayıp kadınsılık geleneklerini manevi olarak devam ettirdiler.¹⁹⁰ Yapılan bağışlarla ilgili bilgilere Typikonlar'da (manastıra ait vakıf belgesi) şu şekilde değinilmektedir:

Ephesos Piskoposu, manastırımıza 400 altın bağışlamış olduklarından kendileri için *requiem* (ölülerin ruhu için okunan dua) okunacaktır. Ayrıca ölümünün yıldönümünde Mytilene Piskoposu için en güzel şekilde *requiem* okunmasına gayret gösteririz. Zira kendisi manastırımıza değerli taşlar ve incilerle bezeli, som altından bir Meryem Ana ikonasıyla yine inci bezeli piskopos atkıları ve pazubentler (kola geçirilen enli kuşak) bağışlamışlardır.¹⁹¹

Kadınlar yaptıkları bu hayırlarla bu dünya gibi ahireti de kazanacaklarına inandıkları için manastır kurmaya ve manastırlara bağışlarda bulunmaya devam

¹⁸⁶ Komnenos Hanedanı, 1081-1185 döneminde Bizans İmparatorluğu imparatorları olarak ve sonradan 1204-1461 döneminde Trabzon İmparatorluğu imparatorları olarak görev yapan bir hanedanlıktır.

¹⁸⁷ 1261 yılından 1453'e kadar Bizans'ı yönetmiş son hanedanlıktır.

¹⁸⁸ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 199.

¹⁸⁹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 23.

¹⁹⁰ J. Herrin, "Changing Functions...", s. 15.

¹⁹¹ A. Talbot, "Bizans Manastır...", s. 169.

ettiler. Yaptıkları hayır hasenatlarla kendilerinden sonra gelen kadınlara örnek olup yol gösterdiler.

1.2.2. Manastıra Bağlı Kurumlar

Dinî amaçlarla kurulan manastırlar aynı zamanda birçok insana barınma imkânı sağlayan oldukça önemli yapılardı. Sığınak vazifesi gören manastırlar kendi bünyeleri içerisinde yer alan insanların gereksinimlerini bağlı olduğu çeşitli kurumlar aracılığıyla karşılıyordu. Bu kurumlar hastane, yetimhane gibi muhtelif yapılardan oluşuyordu. Özellikle soğuk kış günlerinde manastırlar ve kiliseler işsiz, güçsüz, evsiz olan insanlara ev sahipliği yapar, yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılardı.¹⁹²

Hayırseverlik faaliyetlerin yanı sıra eğitim alanında da manastırlara bağlı birçok kurum bulunurdu. Eğitim alamayan kadınlar, manastır hayatını tercih edip kendi ailelerinin yanında göremedikleri eğitimi, manastır bünyesindeyken alırlardı. Burada verilen asıl eğitim, dinî yaşama yönelik olsa da sadece dinle sınırlı değildi. Manastır kütüphanelerinde çoğunlukla, ayin kitapları ile kilise büyüklerinin yazıları ya da azizlerin yaşam öykülerine ait ciltler bulunurdu.¹⁹³ Bu kaynaklar sayesinde kız çocukları ya da kadınlar eğitim görme fırsatı yakalarlardı.

Sunulan eğitim sadece kitaplar vasıtasıyla değil buradaki bilgili kadınlar aracılığıyla da verilebilirdi. Bu nedenle manastırların başında olan rahibelerin genellikle eğitilmiş olması şart koşulurdu. Manastırlar, kadınların eğitimlerini sürdürebilmeleri açısından önemli olduğu kadar edebiyat çalışmalarını yürütebilmeleri için mühimdi. Bu yüzden, Bizans kadın edebiyatçılarının çoğunluğunun, rahibe olması manastır eğitimlerinin değerini gündeme getirdi. Irene Doukaina'nın günümüze kadar gelmiş Kecharitomeni Manastırına ait Typikonda manastırlarda eğitilmiş kadınların bulunmalarının zorunlu olduğunu gösterir niteliktedir. Burada bulunan herkesin okuma, yazma ve biraz muhasebe bilmesi

¹⁹² N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 25.

¹⁹³ S. Doğan, "Ortaçağ Manastır...", s. 78.

gerektiği yazılıdır. Bizans rahibe manastırlarında idari ve muhasebe işlerini yürüten rahibelerin yanı sıra kilise korosundaki rahibelerin de okuryazar olması şarttı.¹⁹⁴ Kadınlarla ilgili bilgi veren diğer tipikon, XIII. yüzyılın başlarından beri varolan tüm tarihleri kapsamakla birlikte sadece bir tane okuma yazma bilmeyen rahibe kadın olduğundan bahseder. Aynı manastırda da kızlar ve erkekler için bir okul olduğunu da belirtir.¹⁹⁵ Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra manastırlarda ihtiyaçları karşılayan özel kurumlar vardı.

Bu kurumlar arasında vakıflar bulunurdu. Buralar manastırlarda yaşayan erkek yahut kadınlar için bütün gereksinimlerin karşılandığı yerd. İbn Battuta'nın seyahatnamesinde bu durum şu şekilde geçer:

Konstantin hükümdarının babası Circis tarafından iki manastır yapılır. Burası Astanbfil'un dışında Galata karşısındadır. Manastırlar, büyük kilisenin alanı dışındadır. Büyük kiliseye girerken sağ tarafta kalırlar. Bu manastırlar, ortalarından su çarkı geçen bir bahçede kuruludur. Biri erkeklere diğeri kadınlara aittir. Her manastırın içinde bir kilise vardır. Çevresinde dindar kadın ve erkeklerin odaları sıralıdır. Buralarda yaşayan ibadet heveslilerinin yiyecek ve giyecek masraflarını, karşılamak üzere vakıf gelirleri ayarlanırdı.¹⁹⁶

Bu örnekte de gördüğümüz gibi ihtiyaç sahipleri bu vakıflar sayesinde ihtiyaçlarını giderirlerdi. Sadece vakıflar değil, bünyesinde bulunan bütün kurumlar sayesinde manastırlar görevlerini aksatmadan yerine getirdi.

1.2.3. Manastır Kuralları

Manastır yaşamı insanlara birçok konuda fırsat tanımının yanı sıra sorumluluk duygusu kazandırır. Çünkü buraya gelen kişiler kafalarına göre hareket etmez, manastır tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde yaşamlarını sürdürürlerdi. Manastırlarda nasıl hayat sürüleceği ve hangi kurallara uyulacağı manastırları kuran kişiler tarafından “tipikon” adı verilen tüzüklere yazılırdı. Typikonlar'da manastırın nasıl yönetileceği dua ve ibadet işlemlerinin nasıl

¹⁹⁴ D. Canko, “Bizans'ta Kadın...”, s. 123.

¹⁹⁵ A. Laiou, “The Role of Women...”, s. 254.

¹⁹⁶ İbn Battuta, **İbn Battuta...**, s. 507.

yapılacağına dair belirlenmiş kurallar bulunmaktaydı.¹⁹⁷ Manastır içerisindeki herkesin söz konusu kurallara uyma zorunluluğu vardı.

Kurallara uymanın yanı sıra manastıra kabul edilmenin birtakım şartları vardı. Kadın erkek fark etmeksizin manastıra girmek isteyen herkes önce sıkı bir mesleki deneyimden geçiyordu. Bunların bazıları şu şekillerde gerçekleşmekteydi:

- Sahiplerinden koparılamayan kölelerin kabulü özel şartlar gerektiriyordu. Eğer kaçak köleler kaçtıkları andan itibaren üç yıl içerisinde yakalanırlarsa, geri verilmeleri zorunlu görülürdü.
- Evlilik anlaşması yapan kişiler, bir tarikata girmek için bu anlaşmayı bozma hakkına sahip değillerdi. Sadece karşılıklı bir anlaşma gerçekleşirse manastır tarafından kabul edilirdi
- Kızlar 10 yaşına geldiklerinde bir manastıra girebilirlerdi. Ancak 16 yaşını dolduruncaya kadar dünyayla tamamen bağlantıları kesilmezdi.¹⁹⁸

Bu şartları sağlayanlar manastıra girme hakkı kazanırdı. Ancak kadınlar ile erkekler manastırlarda bir arada bulunamazdı. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde çifte manastırlara¹⁹⁹ yani yan yana kadın ve erkek manastırlarının kurulmasına izin verildi. Bunun nedeni, Konstantinopolis çevresinde yaygın bir şekilde ideal erdemi gösterme ve cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik adımlardı.²⁰⁰

Bu adımlar toplum içerisinde baş göstermekte olan bir sorunu ortadan kaldırma amacıyla atılmıştı. Aslında toplumda hâkim olan görüş bu şekilde olmadığı için bu durum fazla sürmeyip IX. yüzyıla gelindiğinde bu izin manastırlardan kaldırıldı. Rahibelerin erkek manastırlarını ziyaret etmeleri yasaklandı. Kadın manastırlarına rahipler dışında erkek olarak ya doktorlar ya da günah çıkarıcılar girebilirdi. XII. yüzyıldan sonra bu hususta bir değişikliğe gidilmiş İrene Dukaina Komenene'nin kurduğu "Theotokos Kecharitomene" manastırına hadım olamayan

¹⁹⁷ S. Doğan, "Ortaçağ Manastır...", s. 77.

¹⁹⁸ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 96.

¹⁹⁹ Çift Manastırlar, kadınlar ve erkekler için yapılmış iki bölümlü manastırlar olup yönetimleri birdir. VIII. yüzyılda var olan Anthousa Manastırı bu tür manastırlar arasındadır. II. İznik Konsili'nde 787 yılında alınan karar neticesinde bütün çift manastırlar kapatılmıştır. Ancak Paleologoslar döneminde bu manastırlar yeniden açılmıştır. Nea Mome Manastırı'nda bu dönemde çift manastırlara bir örnek teşkil eder. Bkz; S. Doğan, "Ortaçağ Manastır...", s. 79.

²⁰⁰ Turhan Kaçar, "Ioannes Chrysostomus'un Düşüsü: Dogu Roma Baskenti'nde Din ve Politika", **Belleten**, Cilt. LXVII, Sayı: 250, Ankara 2004, s. 4.

rahiplerin ve doktorların girişi de kesin olarak yasaklandı. O kadar ki bir rahibe vefat ettiğinde erkek akrabaları törene katılmazdı.²⁰¹

Manastıra gelen kişilerin kurallara uyma zorunluluğu olduğu gibi burada görevli olarak çalışan kişilerin de uymakla mesul olduğu kurallar vardı. Bu görevli manastırı yönetme konusunda en yetkili kişi dahi olsa genellikle bu durum değişmezdi. Manastır yaşamıyla ilgili bazı kurallar şöyleydi:

-Rahibelere yılda bir kez yeni giysiler verilir.

-Hasta bir akrabayı ziyaret dışında genellikle dışarıya çıkmazlardı.

-Dışarıya çıkanlara da iki yaşlı rahibe daima eşlik ederdi.

-Yöredeki bir azizin mezarını ziyaret, bir yakınım cenazesine katılma gibi nedenler yahut manastır mülkiyetleri ile ilgili davalara tanıklık etme gibi manastırla ilgili işler dolayısıyla dışarıya çıkabilirdi.²⁰²

Kurallardan anlaşılabilceği gibi manastır hayatı herkes için uygun değildi. Bu nedenle manastıra girecek kadınların manastır hayatının zorunluluklarını üstlenip üstelenemeyeceklerine karar vermeleri gerekirdi.

1.2.4. Manastırda Çalışan Kadınlar ve Görevleri

Manastırlar birçok kadının meslek sahibi olmasına imkân sağlıyordu. Bu kurumlar içerisinde kadın yalnızca bir meslekte değil birden fazla alanda çalışabiliyordu. Manastırın sunduğu olanakları kullanan kadınlar dokuma, kitap kopyalama, biyografi, anı yazma, müzik besteleme ve ilahi seslendirme gibi daha birçok alanda kendilerini gösterebiliyordu. Örneğin, XIV. yüzyılda Konstantinopolis'te aristokrat bir kadın tarafından inşa ettirilen manastırda 50 rahibe görev almaktaydı. 50 kişinin, 30 tanesi koroda yer alırken geriye kalan 20 kişi

²⁰¹ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 24.

²⁰² A. Talbot, "Bizans Manastır...", s. 168.

manastırın çekip çevrilmesiyle ilgileniyordu.²⁰³ Buradaki meslek grupları içerisinde bazıları daha ön planda tutuluyordu.

Manastırlarda baş rahibenin yardımcısı olan birden fazla görevli bulunmakla birlikte bu görevliler arasında oikonomos baş sırayı almaktaydı. Görev alanı oldukça fazla olan oikonomoslar manastırın iç yönetiminin yanında manastırın piskoposluğa olan maddi yükümlülüklerinden ve eğer varsa manastırın devlete ödemek zorunda olduğu vergilerin ödenmesinden mesuldü. Manastırın temizliği, kutsal eşya ve kitapların korunması, arşiv ve kayıtların tutulması, giyecek ve yiyeceklerin temin edilmesine kadar birçok farklı sorumluluğa sahipti.²⁰⁴

Kitap kopyalama sanatı da göz önünde olan meslekler arasındadır. O kadar ki kitap kopyalama sanatı, Orta Çağ boyunca hem manastır hem de manastır dışındaki kadınlar tarafından sıklıkla gerçekleştirildi. XIII. yüzyılın Orta Çağ Avrupası'nda büyük üniversitelerin merkezlerinde yapılan kitap ticaretinde, uzmanlaşmış sivil kadınlar tam zamanlı çalışan işçiler olarak bulunurdu. Bunların arasında bu işle meşgul olduğu bilinen öncelikli kadınlar şunlardır:

-XIII. yüzyılda Aleksandra Kyril ve Ioannes Khrysostomos'un vaazlarını içeren el yazmasını kopyalayan Anna ile XIV. yüzyıl yazmasını kopyalayan Maria manastırdandır.

-XIII. yüzyıldan profesyonel kaligraf Theodore Hagiopetites'in kızı I. Rikos ve Kontoioanres'in kızı Sophia ise manastır dışındandır ve babalarından sanatlarını devralan kızlara örnek oluşturmaktadır.

-Bir diğeri ise bani ve bilgin Theдора Raoulaina'dır.²⁰⁵

Burada isimleri geçen yahut geçmeyen daha birçok kadın bu alanda görev alarak kazanç sağladı. IV. yüzyılda manastırlarda baş gösteren meslekler arasında diyakozluk yer alır. Kadınlar diyakoz olarak kendileriyle ilgili pedagojik ve ayinsel işlerde piskoposa yardımcı olurdu.²⁰⁶

Birçok alanda başarılı performanslar gösteren kadınların güçlerinin yetmediği işlerde söz konusu olabiliyordu. İşte bu noktada rahibe manastırlarında kadınların

²⁰³ A. Talbot, "Bizans Manastır...", s. 168.

²⁰⁴ M. Murat Baskıcı, **Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009, s. 162.

²⁰⁵ D. Canko, "Bizans'ta Kadın...", s. 117.

²⁰⁶ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 41.

yapamadığı işleri erkeklerin üstlendiği bilinir. Mesela keşişler²⁰⁷ bu kişiler arasındaydı. Kadın manastırlarındaki ağır işler onlar tarafından yapılıyordu. Keşişler yalnızca sorumlu oldukları işleri yapmakla mükellef olup manastırlarda yemeklerini dahi yiyemezlerdi. Eğer kadınlar manastırında kardeşleri ya da birinci derece akrabaları varsa buraya yalnızca ziyaret için başka bir keşişin eşliğinde girebilirdi.²⁰⁸ Yani manastıra giren erkekler görev icabı burada bulunuyor olsalar dahi manastır kuralları onlar içinde katı bir şekilde uygulanıyordu. Manastırlara görevlerini yerine getirmek üzere dışarıdan giren erkekler arasında terzi, hadım, rahipler de yer alırdı. Bu kişiler kadınların dinî topluluklarında önemli roller edinir ve buralarda pazar günleri Komisyon'un takdis ve tahsis törenini yönetirdi.²⁰⁹

Manastırlar dışarıdan gelen kişilere görev ve yaşama imkânı sunarken, bazı manastırlar bizzat kurucuları olan aristokrasi sahipleri tarafından işletilmiştir. XII. yüzyılda ve sonrasında manastır aristokrasi içerisindekiler için günlük yaşam üzerinde kontrol sahibi oldukları bir ailenin uzantısı haline gelmiştir. Örneğin, İmparatoriçe Irene Doukaina, Kecharitomene Manastırını kurmuş ve ölümünden sonra manastır kızları ve torunları tarafından yönetilmiştir.²¹⁰ Bu manastırlar bir nevi aile manastırı görevi görmüştür. İster normal olsun ister aileye ait olsun manastırlar kadınlara çeşitli alanlarda meslek sahibi olabilme hakkı sağlamıştır.

²⁰⁷ Keşiş, manastır hayat tarzını yaşamayı tercih edip dünyadan elini ayağını çeken kimselere verilen isimdir. İki farklı keşiş türü vardır. Birincisi Hermits olarak isimlendirilen gruptur. Bu keşişler tek başına çöllere, dağlara veya ormanlara giderek dünyayla ilişkilerini kesip münzevi bir ömür geçirmeyi tercih ederler. Bu kimseler direğe, sütuna veya bir ağaç tepesine çıkar ya da bir hücreye kapanır tefekkürle meşgul olurlar. Hristiyan kaynaklarında Hermitler olarak adlandırılan grubun içerisinde Aziz Antony gibi gezgin keşişlerden söz edilir. İkinci grup ise Cenobiteslerdir. Bu grup ise genellikle manastırlarda bir tarikat disiplinine bağlı olarak cemaat hayatı sürdürürler. Çoğunlukla Hristiyanlıktaki uygulama için kullanılan "monastisizm" terimi yanında Budizm'deki "sangha" ve Hinduizm'deki "samnyasin" bu tarz bir keşişliği ifade etmektedir. Bkz. Şinasi Gündüz, "Keşiş Maddesi", **DİA**, Cilt. XXV, Ankara 2002, s. 322

²⁰⁸ Murat Tural, **Ortaçağ Doğu Hristiyanlığında Manastır Hayatı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 65.

²⁰⁹ J. Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ...**, s. 225.

²¹⁰ A. Laiou, "Women in the History...", s. 30.

1.2.4.1. Rahibelerin Görevleri

Manastır görevlileri arasında özellikle rahibeler önemli bir konumdaydı. Ancak herkes rahibe olma hakkına sahip değildi. Manastırlara kendi isteğiyle gelip rahibe olmak isteyen kadınlar olmakla birlikte bu kadınlar 20 yaşın altındaysalar öncelikle üç yıl boyunca bir acemilik süresi geçirmek durumundaydılar. Bu süre sonunda sadece rahibe olmak için kendisine izin verilirdi.²¹¹ Manastıra kendi isteğiyle girip rahibe olanların yanı sıra bizzat bu amaç için manastıra gönderilen Bizanslı kadınlar da vardır. Örneğin, bunlardan biri Kassia'dır. Tarihçiler onun Euphrosyne'nin üvey oğlu olan Theophilos için düzenlediği güzellik yarışmasına katıldığını ancak genç imparatoru memnun edememesinin sonucu olarak kendisini manastıra gönderdiklerinden bahseder. Kassia buraya geldikten sonra litürjik (dini) şiiri ve ilahileri ile ünlü özel bir rahibe olur.²¹²

İsteyerek yahut istemeyerek bir şekilde manastıra girip rahibe olmaya hak kazanan kadınların yapmakla mükellef oldukları görevler vardı. Bu görevler arasında koroda ilahi söylemek, mutfakta çalışmak, yemekhaneleri denetlemek, revir ve kapıda nöbet tutmak gibi birbirinden farklı vazifeler yer alırdı. Rahibeler aynı zamanda yün eğirme, kumaş dokuma gibi işler yapar, yüksek sesle Mezmurları okurlardı. Okuryazar olanları, kutsal metinleri ve azizlerin yaşam öykülerini incelerdi. Ancak manastır içerisinde yapılan her iş eş değer değildi. Çünkü manastır cemaatinin kendi içerisinde farklı bir sınıflandırması vardı. Mesela, kilise ve koro rahibeleri, mutfak ve bahçe işleriyle uğraşan rahibelere göre daha ayrıcalıklı bir yaşam sürerdi.²¹³ Yani manastırda çalışan kadınların görevlerine göre sınıflandırmalar söz konusu olurdu.

Manastırlarda görev alan rahibeler işlerini titizlikle yapmanın yanı sıra buraya sığınan yaşlılara çok hassas davranırdı. Yaşlılara bakımı da önemli bir görev olarak bilirlerdi. Buna benzer bir örnek X. yüzyılda bir azizin vefatının ardından ele alınan yaşam öyküsünde nakledilir:

²¹¹ Angeliki E. Laiou, "Observations On The Life and Ideology of Byzantine Women", **Byzantinische Forschungen IX**, Britain 1992, s. 101.

²¹² J. Herrin, "Changing Functions...", s. 6.

²¹³ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 24.

Selanik'teki bir manastırın emekli baş rahibesi olan Anna'nın ölümünden hemen önce nasıl düştüğünü anlatır. Yaşı yüzü bulmuştu, gözleri az görmeye başladığı için bahçede düşüp kalça kemiğini kırmış ölünceye kadar yedi yıl boyunca yataktan kalkmamıştı. Bu süre zarfında, kendisine Theodora adında, genç bir rahibe bakmıştı. Her türlü ihtiyacını karşılamak için uğraşmıştı. Anna son üç yılını bunak olarak geçirmiş ve bu süre zarfında bakıcısına vurmuş beddua etmişti. Theodora bu duruma sabretmiş, kutsal kitaptaki şu sözü aklına getirerek kendisini dizginlemiştir; “Çocuk, yaşlandığında babana bak ve ömrü boyunca onu hiç üzme ve olur da aklını kaybederse ona merhamet göster ve sakın onu hor görme”.²¹⁴

Bu şekilde üstüne düşen vazifeleri yerine getiren rahibe kadınlar, manastır içerisinde hem meslek elde etmiş oluyor hem de tanrı huzurunda bir yaşam geçirme fırsatı elde etmiş oluyorlardı.

1.3. Bizans Yardım Faaliyetleri İçerisinde Kadın

Bizans toplumsal yardım faaliyetleri içerisinde kadınlardan iki farklı şekilde bahsedilebilir. Kadın bir yandan kendisine yardım edilen kişi konumundayken diğer yandan yardıma ihtiyacı olan insanlar için emek harcayan kişidir. Hayır, amacıyla yapılan bu yardımlar illa büyük yapıtlar kurarak yapılmak zorunda değildi. Yardımın büyüğü küçüğü değil ne amaçla yapıldığı önemliydi. Bizanslılar bu görüşe önem vermiş olacaklar ki bu doğrultuda bağışlar yapmışlardır. Kadınlar yaptıkları bağışlarla, bir yandan toplumun takdir ve beğenisini kazanırken bir yandan da kendilerinin koruma altına alındıklarına inanırlardı. Bu bağışların üzerlerine bazen bağışçı kimliğini ve ne amaçla yaptırdığını bazen de sadece merhamet, huzur, sağlık dileklerini yazarlardı.²¹⁵

Kadınlar hayır işlerinde bulunurken malın alış – satım işlerinde kendi özgür iradeleriyle hareket ederdi. Örneğin, bir kadının 897'de Gürcistan'da bulunan mülkünü gönüllü olarak bağışladığı ve herhangi bir hile, korku yahut şiddete maruz kalmadan bunu yaptığı bilinir.²¹⁶

²¹⁴ A. Talbot, “Bizans Manastır...”, s. 173.

²¹⁵ Zeynep Çakmakçı, “Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. XV, Sayı: 1, Manisa 2017, s. 777.

²¹⁶ L. Neville, “Taxing Sophronia's...”, s. 86.

Bizans'ta kadınların maddi desteğiyle yapılmış eserlerin niteliği, bu eseri yapanın zenginliğine ve toplumdaki statüsüne göre değişiklik gösterirdi. Kadınlar tarafından desteklenen sanatsal faaliyetler, kiliseye adanan ayin kapları gibi mütevazı bağışlardan, kadınların taktıkları ziynet eşyalarının bağışlanmasına kadar değişiklik gösterirdi. Daha büyük bağışlar Anicia Juliana gibi nüfuzlu kadınlar tarafından yapılıyor ve anıtsal boyutlarda bir kiliseye kadar uzanabiliyordu.²¹⁷ Bağış faaliyetlerine özellikle zor zamanlarda daha çok dikkat edilmiştir. Örneğin, kıtlık zamanlarında kısıtlanan mallar için kadınlar tarafından manastırlara yapılan çok sayıda bağış ya da satış olduğu bilinir. Manastır kayıtlarından elde edilen bilgiler, kadınların yaptıkları yardımların önemli oranlarda olduğunu ortaya koyar.²¹⁸ Bu durum da Bizans kadınları için övgüye değer bir harekettir.

Bazı kadınlar yoksul insanların ihtiyaçlarını gidermek için evlerini yardıma açardı. Örneğin, yoksullara ve düşkünlere yaptığı yardımlarla bilinen Anna Dalessena'dan şu şekilde söz edilir: “Evi, yoksullara açık bir sığınma ocağı idi.”²¹⁹ Evlerini yardıma açan kadınlar olmakla birlikte insanlara destekte bulunmak amacıyla bizzat ayaklarına giden kadınların varlığı da söz konusudur. Bu kadınlar gezici hemşirelerdir. İskenderiye patrikhanesine bağlı gezici hemşirelerden ‘parabalani’ yahut ‘parabolani’ olarak söz edilir. Bu kişiler sağlık sorunları olan insanlara faydalı olmak için görevliydi. Bu bilgiye Joannes Khrysostomosa ait bir hitabe sayesinde ulaşılır. Bu hitabesinde Antiokheia Kilisesi'nin yoksullar, bakireler ve dullar için tuttuğu bir kayıt defterinden bahseder.²²⁰

Kadınlar bağış faaliyetlerinde bulunurken karşılarına çeşitli sorunlar çıkmıştır. Toplum içerisinde kadınların zayıf, etkisiz bir varlık olarak görülmeleri öncelikli problemdi. Ancak kadınlar bağış faaliyetlerinde bulunamayacak kadar zayıf yahut bu süreci tek başlarına gerçekleştiremeyecek kadar etkisiz değillerdi. Kadınlar kendileri hakkında var olan bu olumsuz düşünceleri ifna etmek amacıyla bağış faaliyetlerine devam ettiler. Örneğin, 1016 yılında rahibe Glykeria, kadın

²¹⁷ Z. Çakmakçı, “Erken Bizans Döneminde Kadın...”, s. 775.

²¹⁸ A. Laiou, “The Role of Women...”, s. 239.

²¹⁹ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 114.

²²⁰ Evelyne Patlagean, “Yoksullar”, *Cogito Bizans*, (Çev. Özden Arıkan), Sayı:17, İstanbul 1999, s. 134.

zayıflığına itiraz etmiş ve tepki olarak topraklarını Mt. Athos'un Büyük Lavra manastırına bağışlamıştır.²²¹

Bağış faaliyetlerinde bulunan kadınlar olduğu gibi ihtiyaç sahibi kadınlara bağış yapıldığı da oluyordu. Bizans'ta yoksul halka yardım amacıyla kilise ve manastırların bünyelerinde yetimhane, imarethane, yaşlılar için huzurevi, dispanser ve hastane gibi kurumlar yer alırdı. Bu kurumlardan kimsesiz kadınlar faydalanırdı. Örneğin, kilise, katedral ya da manastırlarda kaçak köleler ve yalnız bırakılmış kadınlar için ibadethanelerin iç avlusunda düşkünler mahalli bulunurdu. Yardıma ihtiyacı olan insanlar bu mekâna rahatlıkla sığınabilir güvenli bir şekilde yaşayabilirlerdi.²²²

Kurumlar tarafından kadınlara yardım yapıldığı gibi şahıslar tarafından yapıldığı da olurdu. Şahısların yaptıkları yardımlar arasında maddi getirisi yüksek olan darülaceze gibi büyük kurumlar yer alırdı. Örneğin, IV. Michael, dilencilere destek olmak amacıyla bir darülaceze kurduğunu. Akabinde fahişeler için büyük boyutta bir ev yaptırıp bu evin güzel bir şekilde döşenmesini sağlamıştı. Bu evi, ruhlarını kurtarmak için fahişeliği terk etmek isteyen ancak maddi yetersizlikler nedeniyle bunu gerçekleştiremeyenler için kurduğunu ve burada rahibe olarak rahat bir yaşam sürebileceklerini söylemiştir. Birçok kadın bu şekilde sunulan söz konusu imkânlardan yararlanmıştı.²²³

Şahıs yardımlarından biri de XII. yüzyılın başında II. Joannes Komnenos (1118-1143) tarafından sağlık alanında gerçekleştirilmiştir. Joannes Komnenos, Konstantinopolis'te tıp üzerine ileri teknolojiye sahip, yeni bilgileri bünyesinde barındıran bir tesis yaptırmıştır. Burada biri kadınlar diğeri erkekler için ayrılmış iki hastane bulunur. Bu hastanelerde 50 yatak ve 10 koğuş mevcuttur. Koğuşların biri cerrahi vakalar diğeri de uzun süreli bakımlar için ayrılmıştır.²²⁴ Bu sayede bu yüzyılda halkın sağlığına da önem verilmiştir. Bizans'ta çoğu kadının evde tıbbi yardım aldığı bilirse de kadınların hastanelerde de tedavi edildiği görülmüştür. Örneğin, erken Bizans döneminde, İskenderiye'deki hastane kayıtları yeni doğum

²²¹ L. Neville, "Taxing Sophronia's...", s. 87.

²²² P. Aries, G. Duby, **Özel Hayatın...**, s. 470.

²²³ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 87.

²²⁴ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 87.

yapmış anneler için belirlenen yatakları gösterir. XII. yüzyılda Konstantinopolis'te Pantokrator manastır hastanesinde de 12 yataklı kadın koğuşu ile kadın hekimler bulunmaktadır.²²⁵ Konstantinopolis'de yaşayan bir azizin yaşlı bir kadın için yaptığı yardım dikkat çekici niteliktedir. Bu aziz, Tanrı'nın rızasını kazanmak için eşi vefat etmiş bir dul kadının evinin çatısını kiremitlerle örterek onarmıştır.²²⁶

Kurumların ve kişilerin yaptıkları yardımların yanı sıra toplu yardımlar da söz konusu olabilirdi. Örneğin, Bizans İmparatorluğunda kadınlara yardım amacıyla halktan vergiler alınırdı. Vergilerin bir kısmıyla dul kadınlara bazı kolaylıklar sağlanırdı. Eğer toplanan vergilerde eksiklikler varsa köyün yaşlıları bu açığı tamamlardı. Yardım edilen kadınlar arasında ilk önceliği kocasını ve çocuklarını kaybetmiş olanlar alırdı. Eğer bu kadınlar ailelerine ait araziyi işleyemeyecek durumda iseler komşuları tarladaki işini yapmaya, hasadı kaldırmaya ve vergilerini ödemesine yardımcı olurlardı.²²⁷ Çeşitli şekillerde gerçekleştirilen yardım faaliyetleri sayesinde birçok insan zor şartlar içerisinde kurtulmuştur. Bizans toplumunda hemen hemen her kesimin hayır faaliyetlerine katılım göstermesi onların aslında insani değerlere ne kadar önem verdiklerini kanıtlar niteliktedir.

1.4. Kadınların Kullandıkları Dinî Kimlikler

Bizans İmparatorluğunda dinî hayat içerisinde yer alan kadınlar, çeşitli kimliklerle anılırdı. Kadınların kimliği amaçlarına göre değişkenlik gösterirdi. Bir kısmı inandığı dinin kaidelerini yerine getirmek amacıyla hayatını sürdürüp insanlara faydalı olurdu. Bu kadınlar arasında azizeler, çileci kadınlar, hacı kadınlar, bilge kadınlar gibi muhtelif özelliklere sahip şahıslar bulunmaktaydı. Diğer bazı kadınlar ise insanların inançlarını ve iyi niyetlerini istismar edebilmekteydiler. Bu kadınlar arasında büyücü, cadı gibi kimlikler yer almaktaydı. İster iyi niyetle olsun ister kötü niyetle doğrudan Tanrı'dan yardım istemek yerine insanları aracı olarak görmenin

²²⁵ M. Heintz, "Magic, Medicine...", s. 280.

²²⁶ Robert De Clari, **İstanbul'un Zaptı (1204)**, (Çev. Beynun Akyavaş), TTK, Ankara 2000, s. 41.

²²⁷ J. Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ...**, s. 217.

olağan olduğu bu dönemde beklentilerini karşılamak veya maksatlarına ulaşmak isteyen kişilerin sihir ve büyüye karşı olan talebi oldukça fazlaydı.

1.4.1. Azizeler ve Çileci Kadınlar

Azize ve çileci kadınların ortak noktası ikisinin de tanrı uğruna adanan bir yaşamı seçmiş olmasıdır. Azizeler, kamusal ve özel alanlarda etkin bir şekilde rol alırdı. Toplumun düşük sınıflarından gelen azizelerin bile kamusal rolleri oldukça etkiliydi. Dahası özellikle X. yüzyılda ve sonrasında azizeler, başta hayırseverlik olmak üzere kamu erdemi içinde anılmaya başlandılar. Konstantinopolis sokaklarında dolaşarak fakirlere sadaka verilmesi konusunda nasihatler verdiler.²²⁸

Azizeler insanlara oldukça faydalı olacak faaliyetlerde bulunurken zaman içerisinde insanlar onlara olan bağlılıklarını biraz abarttılar. Keramet sahibi olduklarına inandıkları kutsal azizelere o kadar anlam yüklediler ki yaşanan her kötü olaylarda çözüm olarak onlara başvurdular. Örneğin, 1190 senesinde anonim bir İngiliz yazar, birbirlerine karşıt olan Ortodokslar ve Monofizitler²²⁹ arasındaki uyuşmazlığın son bulması için gerçekleşen bir olaydan bahseder. Kendi aralarında anlaşan bu iki tarafın şehitlik makamına erişmiş bakire bir Azize olan Euphemia'nın mezarına kendi düsturlarını (yasaları içine alan kitap) koyduklarını söyler. Aradan bir hafta geçer ve mezarı açarlar. Ortodoks düsturunun, kadının yüreğinin tam üstünde olduğunu Monofizit düsturunun kadının ayaklarının altında olduğunu görürler.²³⁰ Bu duruma göre olayı neticelendirirler.

Azizelerden beklenen yardımlar arasında doğum konusu yaygınlık gösterirdi. Toplum içerisinde Theodora, Marina, Melonia, İmparatoriçe Theophana gibi bazı kadın azizeler doğum ve üreme sağlığının kolaylaştırıcıları olarak görülürdü. Bu azizelerin hiçbiri bakire Meryem Ana kadar geniş ve derin güçlere sahip değildi.

²²⁸ A. Laiou, "Women in the History...", s. 26.

²²⁹ Bu iki mezhep arasındaki temel fark Rûhulkudüs'ün Baba ve Oğul'un her ikisinden birlikte mi yoksa sadece Baba'dan mı çıktığı konusudur. Monofizitler birinci, Ortodokslar ikinci inancı benimsemişlerdir.

²³⁰ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 132.

Çünkü Meryem Ana, Konstantinopolis'in doğaüstü savunucusuydu.²³¹ İmparatorlar bile savaşa giderlerken Hz. Meryem'in tasvirini yanlarına alırlardı. Onun tasvirini yanına alan kişilerin savaşta yenilmeyeceğine inanırlardı.²³²

Azizelerin bu derece kutsallaştırılmasındaki ana etken dinî inançlarından ileri gelmekteydi. Azizeler gibi çileci kadınlar da Hz. İsa'ya hizmet biçimi olarak dünyevi zevklerin yanı sıra kendini duaya ve alçak gönüllülüğe adanmışlardı.²³³ Ancak çilecilik azizelikten çok daha zor şartlar gerektirirdi. Çilecilik de bedeninin aşığılanması, duygusal baskı gibi unsurlara çokça yer verilirdi. Bunlar arasında oruç tutmak, ayakta nöbet, toprak üzerinde uyuma, çıplak ayak gezinme ve zincirler giyme gibi faaliyetler yer alırdı.²³⁴ Çileci olmayı tercih edenler, kadınsı özelliklerini yitirmeyi göze alıp çöle çekilirdi.²³⁵ Bu akımın ortaya çıkışı III. yüzyılın sonlarında Doğu'da, evliliği reddetme biçiminde, çileci bir eğilimin kendisini göstermeye başlamasıyla yaşandı.²³⁶

Bir çilecilik biçimi olarak bakirelik toplumun iki ayrı tabakasından kadınlara, değer verirdi. Bunlardan ilki üst sınıf çileci kadınlar, ikincisi çileciliğe eğilimleri olan orta sınıf kadınlardı. Bunlar İsa'nın gelinleri olarak kabul edilirdi. Kutsal görülen bakireler ev yaşamına kapanıp sadece kilisedeki ayinler için evden çıkarlardı. Bu kişilerin, ailelerinin yaşadıkları yerleri koruduklarına inanılırdı. Kimi zaman erkek çileciler gibi köye giderler hatta erkeklerle arkadaşlık kurarlardı. Ancak yine de birlikte kalmaları hoş karşılanmazdı. Kutsal kadınlar her zaman evde veya bir kent yerleşiminde kalmazdı. Zaman zaman dolaşıp diğer kadınlara akıl verip rahiplik eder, korur ve eğitim verirlerdi. Kentlerdeki tapınaklar ve kiliseler kutsal bakirelerin toplanma yerleriydi.²³⁷

Bir kadın olarak bu faaliyetleri yerine getirmek hiç de kolay değildi. Neticede kadın bedenî her türlü tehlikeye göğüs gerekebilecek güçte değildi. Bu nedenle

²³¹ Bissera V. Pentcheva, "The Virgin Constantinople: Power and Belief", *Byzantine Women and Their World*, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 113.

²³² R. Clari, *İstanbul'un Zaptı*, s. 30

²³³ C. Connor, *Bizans'ın Kadın...*, s. 34.

²³⁴ Gül Ataç Demirel, *Bizansta Kadınlar*, 2018, s. 3.

file:///C:/Users/Asus/Desktop/İMTAL/vvv/herşey/Bizans%20ve%20osmanlı%20örneğinde%20kadın/Bizansta_Kadınlar%20(Gül%20Ataç%20Demirel).pdf, (Et: 02.11.2018).

²³⁵ B. Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları...*, s. 18.

²³⁶ E. Patlagean, "Yoksullar", s. 131.

²³⁷ C. Connor, *Bizans'ın Kadın...*, s. 39, 40.

münzevi olarak çöllere çekilen kadınların, bir kısmı, tecavüze uğramamak yahut cinselliklerini inkâr ettiklerinin kanıtı olarak erkek kılığına girerdi.²³⁸ Bu şekilde hem azizeler hem de çileciler dinlerini yaşayarak insanlara yardım etmekten geri kalmazlardı.

1.4.2. Hacı Kadınlar

Hristiyanlar kimi zaman başlarına gelen musibetlerden kurtulmak, kimi zamanda işledikleri günahlardan temizlenmek için kutsal türbelere ya da önemli görülen diğer yerlere giderek dua ederlerdi. Hristiyanların kutsal mekânları birden fazla olup bu yerlerin hepsine gitmeyi haç ibadeti olarak görürlerdi. Ancak bu kutsal mekânlar arasında bir yer vardı ki hepsinden daha değerliydi. Bu kutsal mekân Kudüs'tür. Bu yüzden Kudüs'e giderken hacıların yolculuk sırasında yaşadığı zorlukların güçlüğü ve buraya ulaştıktan sonra yaptıkları dualar diğerlerine göre daha değerliydi. Bu yolculuk sırasında hacılar çoğunlukla yalın ayak yürüyerek, tenlerine dokunan kıldan üretilmiş bir hırka giyerdi.²³⁹ Gerçekleşen haç yolculuğu ne kadar eziyet verici bir hale dönüştürülür ise duaların kabulü o derece makbul sayılırdı.

Hacılık görevini yalnızca erkekler değil, kadınlar da tüm detaylarıyla yerine getirirdi. Bu görevleri yerine getiren kadınlar, hacı kadın olarak anılırlardı. Kutsal mekânları ziyaret edebilmek için kadınlar ve erkekler gruplar halinde topraklarından ayrılır hem kara yolunu hem deniz yolunu kullanarak hac yolculuğuna çıkardı. Bu süreç birkaç yıl sürebilirdi. Bu uzun ve meşakkatli yolculuk maddi durumları iyi olanları o kadar etkilemezdi. Hacılar arasında zengin olanlar hizmetkârlarıyla birlikte bu yolculuğu daha rahat bir şekilde geçirirken yoksullar daha büyük acılara katlanmak zorunda kalırdı.²⁴⁰

²³⁸ A. Talbot, "Bizans Manastır...", s. 164.

²³⁹ Emrullah Kaleli, "Palmiye Dalı Taşıyanlar ve Silahlı Hacılar", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 7, Sayı: 33, 2014, s. 338.

²⁴⁰ G. Demirel, *Bizansta Kadınlar*, s. 4.

İlk kadın Hristiyan hacı, Büyük I. Konstantinos'un (324-337) annesi Helena'dır. Helena'nın ardından hacca gittiği bilinen hanımlar arasında Poemenia, Silvia, Paula ve kızı Eustochium, Marcella, Genç Melania gibi birçok kadın yer alır.²⁴¹ Ancak Helena ilk olması hasebiyle kendisinden sonraki kadınlara güzel bir örnek oluşturur. 327 yılında, 72 yaşına gelen Helena, dinini değiştirdiği gibi Filistin'e doğru yola çıkar. Kudüs'te piskoposluk makamında olan Makarios, Helena'yı, kutsal alanları ziyaret etmesi amacıyla gezdirir. Bu gezinme esnasında, Helena, Aphrodite tapınağına vardığında arka tarafta bir haç bulur. Ölüm döşeğinde kıvranan bir kadının üzerine bu haçı koyar ve bir süre bekledikten sonra kadının, iyileşmeye başladığı görülür. Bu haçın, daha önce gördüğü hiçbir şeye benzemediğini ve kutsal bir öneme sahip olduğunu söyler.²⁴² Bu örnekte kutsallık atfedilen şey hem nesne olabilir hem de Helena olabilir. Kadınlara yakıştırılan kutsallık muhtemelen dinleri uğruna her türlü zorluğu göz önüne aldıkları içindir. Bu kutsallık yalnızca nesnelere ya da kişilere değil mekânlara karşı da olabiliyordu. Bu durumu tam olarak açıklayabilecek güzel bir örneğe 333 yılında rastlarız. Kutsal toprakları ziyaret eden Bordeaux'a göre hamile kalmak isteyen hanımların yıkanması için özel yerler vardı. Sina Dağında'ki pınar Samarit, Beytüllahim yakınındaki Raşel'in mezarı ve Hebron'da bulunan karakterler ziyaret edilmesi gereken mekânlar arasındadır.²⁴³

Kudüs'e yapılan yolculuğu bitirmeye çalışan hacılara, yardım eden kişilerin bereketinin artacağına inanılırken hacıya engel çıkaran kimselerin ise ömürleri boyunca huzurlu ve varlıklı olamayacaklarına inanılırdı. Loncaların bu hususla ilgili yasaları söz konusudur. Eğer üyelerinden herhangi birisi hacca gitmeye niyetlenir ise erkek ya da kadın fark etmeksizin diğer bütün üyeler ona yola çıkarken bir miktar para verirlerdi. Hacca giden kimse yokluğunda, loncaya hiçbir ödemede yapmak zorunda değildi. Çünkü onun ibadetinin ve erdemlerinin loncanın diğer üyelerine paylaşılacağına inanılırdı. Kutsal yerlere giden anayollar üzerinde misafirhaneler bulunup hacılar buralarda en az bir gece konaklayabilirdi. Misafirhanelere ek olarak rahibe manastırları da yolcuların yiyecek, içecek ve konaklama gereksinimlerini

²⁴¹ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 60.

²⁴² J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 61.

²⁴³ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 59.

üstlenirdi. Eğer birisi bir hacıya zarar verecek olursa aforoz edilir bununla da kalınmaz kilisenin fırsatlarından men edilirdi.²⁴⁴

1.4.3. Büyücü Kadınlar

Büyüye inanma antik toplumlarda yaşamın bir parçası olup birisinin bir büyüünün etkisi altında olma ihtimali bu davranışları taşıyanlarda korkuya yol açardı.²⁴⁵ Bizans hem dindar bir toplumdu hem de entelektüel açıdan gayet gelişmişti. Bunlara rağmen halk arasında sihre çok önem verilirdi. Ne din ne de eğitim, bunun önünde bir engeldi. Ülkenin en yüksek seviyesindekiler dahi büyü, sihir ve gezgin üfürükçülere karşı olan inançlarını kaybetmiyordu.²⁴⁶ Tam aksine birçok konuda onlardan medet umuluyordu. Bu işle bizzat ilgilenenler arasında kadınlar bulunuyordu.

Bu kadınlar uzun süre büyücülük eğitimi alıp bu eğitimlerini bazen insanları kandırmak için kullanırlardı. Bu işlemleri en yakınları olan eşlerine, çocuklarına dahi yapabilirlerdi. XIII. yüzyıla gelindiğinde yüksek büyücülük olarak bilinen ruh çağırma işlemi toplum içerisinde yaygınlık göstermiştir. İnsanlar gizli bilgiye ulaşmak ve büyü yapabilmek için iblislerle haberleşmeyi denemiştir. Ruh çağırma işlemi birçok kraliyet ve papalık duruşmalarında dahi uygulanmıştır. İblislerle haberleşmek ve onları kontrol altına almak için gerekli karmaşık ayinleri anlatan çeşitli büyü kitapları vardır. Bu kitaplardan en ünlüsü de, “Goetia” ya da diğer adıyla “Süleyman’ın Anahtarı” adlı büyü kitabıdır.²⁴⁷ Bu kitaplar aracılığıyla birçok büyücü kadın insanların zaaflarını kullanarak durumdan istifade etmiştir. Bu nedenle büyücülük kimliği kadınların insanların dinî duygularını kullanmasından öteye gidememiştir.

²⁴⁴ E. Kaleli, “Palmiye Dalı Taşıyanlar...”, s. 329.

²⁴⁵ C. Connor, **Bizans’ın Kadın...**, s. 22.

²⁴⁶ T. Rice, **Bizans’ta Günlük...**, s. 250.

²⁴⁷ Lois Martin, **Cadılığın Tarihi Orta Çağda Bilge Kadının Katli**, (Çev. Barış Baysal), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2009, s. 30-31.

1.4.4. Cadı ve Bilge Kadınlar

Toplum içerisinde büyü ile ilgilenen birçok kadın bulunmaktaydı. Ancak bu kadınlara yaklaşım açısı başlangıçta pek de olumlu değildi. Bu kadınlar zamanının tutucu toplumları tarafından şeytanla işbirliği yapmak ve İsa'nın kilisesine karşı savaşmakla suçlandılar. Bu suçlamalar, nedeniyle engizisyonun emriyle ilk kez Toulouse kentinde bir kadın yakılarak öldürüldü. Benzer şekilde öldürülen kadınların sayısının binlerce olduğu sanılmaktadır. Katolik kilisesinin bu kadınlara olan acımasız tavrı tamamı ile korkudan kaynaklıdır.²⁴⁸ Ancak zamanla bu faaliyetlerle ilgilenen kadınlara yaklaşım açısı yumuşamış ve birçok kesimden insan onlardan yardım talebinde bulunmaya başlamıştır.

Sihir ve büyü gibi faaliyetlerde profesyonel hale gelen bu kişiler ve bu işlerden para kazanan kadınlardan cadı olarak bahsedilirdi.²⁴⁹ Bizans toplumunda bu kimliklerle anılan kadınlara zamanla saygı duyulmaya başlanmıştır. Toplum içerisinde cadılar ve kâhinlerden hem korkulur hem de çözümü olmayan bir sorunla karşılaşıldığında onlara müracaat edilmekten geri kalınmazdı. Bu kadınlara olan yönelme hemen hemen her kesim için geçerliydi. Büyük Saray'ın kitaplığında, İmparatorun geleceğine dair kehanetleri bildiren ve onların portrelerini içeren bir kitap yer alırdı. İmparatorlar da bu kitaplara ve müneccimlere başvururlardı. Mesela VIII. yüzyılda V. Konstantinos (741-775), XI. yüzyılda da I. Aleksios Komnenos'un düşmanlarına saldırmadan önce müneccimlere danıştığı bilinmektedir.²⁵⁰ İmparatorlar müneccimlerin söylediklerini, özellikle savaş planları yaparken göz ardı etmezlerdi.

²⁴⁸ L. Martin, **Cadılığın Tarihi...**, s. 9.

²⁴⁹ Cadıcılık inancının varlığı Antik Çağda III. yüzyıla kadar gittiği bilinmektedir. Geleneksel cadı öğretisine göre, büyüyle ilgilenecek insanlara zarar veren cadıların güçleri kendilerinden kaynaklanmaz. Aslında onlar Şeytan'ın ve demonlarının yardımı ile önem kazanırlar. Aksi takdir de bir hiçtirler. İkisi arasında varsayılan ilişkilerin en popüler olanı cadının, Şeytan ile cinsel ilişkiye giren, onun hizmetçisi olarak emirlerini yerine getiren, sonuçta onun adına insanlara zarar veren bir fahişe olmasıdır. Bu tasarıya göre, Şeytan kandırılmaya yatkın zayıf karakterli kadınlara insan kılıfına girerek yaklaşır ve onlarla sevgili olur. Bu sayede Şeytan onların, Tanrı ve Hristiyan inancını reddederek, kendilerine bağlanmalarını ve emrine girmelerini sağlar. Akabinde onlara insanlara ve hayvanlara zarar verebilmeleri için zararlı büyü sanatının niteliklerini öğretir ve onları eğitir. Bkz. Haydar Akın, **Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı**, Phoenix Yayınları, Ankara 2011, s. 117.

²⁵⁰ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 73.

Bizans toplumunda aristokrasinin ve halkın arasında yaygın olan büyülu işlemler genellikle insanlara zarar verici nitelikte olmakla birlikte yalnızca bu amaçla yapılmazdı. Fayda amacı taşıyan faaliyetler için de kullanırdı. Bu noktada cadıların yerini bilge kadın yahut iyilik perisi olarak adlandırılan kadınlar alırdı. Cadılar kelimelerin ve işaretlerin aracılığıyla insanlara ve hayvanlara zarar verirken bilge kadınlar bu gücü başkalarına yardım etmek amacıyla kullanırdı. Cadı kendi ihtiyaçlarını karşılamak için insanların mallarını, yaşamlarını sömürürken bilge kadınlar bu insanları kutsayarak iyileştirmek için mücadele verirdi.²⁵¹

Bilge kadınlar sağaltıcı, falcı ve kutsayıcı olarak gönül bağlama büyü, üretkenlik ve bereket büyü yapıarak insanları musibetlerden koruyabilirdi. Bu kadınlar kabiliyetlerine göre üç gruba ayrılmaktadır:

- Birinci grup organik maddelerin etkilerini iyi tanır; bitkilerden, hayvanlardan ve insanların vücut parçalarından yararlanırdı.
- İkinci grup vaftizdeki efsun duasında ve ruh çağırmada düşüncelerin, kelimelerin, işaret ve mimiklerin gücünden yararlanırdı.
- Son gruptakiler falcılıkta uzmanlaşmış kişilerdi. Başkaları tarafından geçmişte yaşanmış ama görülmemiş olayları anlatabilme, gelecekte yaşanacak olanları önceden görebilme, okuyabilme gibi yeteneklere sahiptir.²⁵²

Bu üç grup içerisinde yer alan kadınlara insanlar amaçları doğrultusunda başvurmuşlardır. Başlangıçta hoş karşılanmayıp zamanla insanların dikkatini çeken büyü işlerine IX. yüzyılda da zararlı olmadığı sürece hoşgörü ile yaklaşmıştır. Büyüyle yapılan yöntemlerden olan sağaltım²⁵³ yapma işlemi günah olmasına rağmen bu uygulamaya engel olunmadığı gibi, bir de ruhban sınıfına mensup taşra papazları ile gezici rahiplerin yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Kadınların bildikleri, sağaltma yöntemleri, koca karı yöntemleri olarak adlandırılıp cadılıkla eşdeğer hukuki bir suç olarak nitelendirilmiş ve kilise tarafından yaşlı fahişe, deli kadın ve sahtekâr gibi isimlerle nitelendirilmişlerdir. Aslında bu yöntem dönemin şartlarına göre değerlendirildiğinde insanlar için oldukça iyi sonuçlar verebiliyordu. Çünkü yeniçağın başlarında, eğitimli doktorlar sadece büyük kentlerde ve saraylarda yer alır

²⁵¹ H. Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar...*, s. 147.

²⁵² H. Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar...*, s. 147.

²⁵³ Hastalığı yenecek etkenleri ve bu etkenlerin kullanılma yöntemlerini bularak hastanın sıkıntılarını gidermek demektir.

kasaba ve kırsal kesimde bulunmazdı. Bu kesimlerde halk hekimi olarak görülen kadınlara olan bu inanç normaldir. Hekimlik bilgilerini insanların ve hayvanların, anatomileriyle tecrübe ederek öğrenmiş bu kişiler insanlara yardımcı olurlardı.²⁵⁴

---

²⁵⁴ H. Akın, **Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar...**, s. 148.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞ HAYATINDA ve SİYASAL ALANDA KADIN

1.1. Kadın Meslekleri

Bizans'ta ideoloji ile hakikat arasındaki ayrım özellikle kadınların tarımsal üretim ve ticaret gibi ekonomik faaliyetlere katılımı noktasında belirgindi. Genellikle kaynaklar, kadınların tek bir meslek ile hane halkına katkı sağlayabileceğini vurgulardı. Kadın için uygun görülen yegâne meslek ise ipek üretimi ve dokumacılıktı. Bizans yazarı Kekaumenos bu durumu destekleyerek kadınların, göz hapsinde tutulması ve hane halkına yönelik sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini yazdı.²⁵⁵ Bu noktada kumaş imalatı, bütün bu gereklilikleri karşılayan en uygun meslekti. Çünkü kadınların evin dışına çıkmasını engellediği gibi hane halkının geçimine de katkı sağlıyordu. Kadınların bu amaçları göz önünde bulundurarak kumaş yapımıyla ilgilendikleri doğrudur. Ancak kadınlar bez yapımıyla sadece hanelerinin kıyafet gereksinimlerini karşılamak ve imparatorluk atölyelerine mor ipek üretmek için değil kendi ideallerini gerçekleştirebilmek maksadıyla da ilgilenmişlerdir.²⁵⁶

İdeolojik normlar, kadının hayatını daima evde geçirmesi gerektiğini söylese de kadınlar, ekonomik ve sosyal hayat içerisinde yer almaktan geri durmadılar. IV. yüzyıldan itibaren var olan kaynaklar, kadınların evin dışarısında da önemli vasıflara sahip olduklarını vurgular. Kadınların, Bizans ekonomisindeki rolü tartışılırken içerisinde buldukları konuma göre sınıflandırma yapılması gereklidir. Çünkü kaynaklarda, aristokrat sınıfın kadınları hakkında çokça bilgi yer alırken işçi sınıfı kadınlar, cinsiyetleri ve düşük sosyal statüleri gereği daha dezavantajlı durumda olduklarından haklarında fazla bilgiye ulaşılamaz.²⁵⁷ Bu nedenle kırsal kesim kadını

²⁵⁵ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 243.

²⁵⁶ A. Laiou, "Women in the History...", s. 30-31.

²⁵⁷ Lynda Garland, "Street-Life in Constantinople: Women and The Carnavalesque", **Byzantine Women Varieties Of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 175.

ile elit kesim kadınının imkânları göz önünde bulundurularak değerlendirilme yapılmalıdır.

Elit kesim kadınları, evde kalmayı kendilerine bir ayrıcalık olarak görürken, hane dışındaki faaliyetlerini hizmetkârlara yaptırırlardı.²⁵⁸ Kırsalda yaşamını sürdüren kadın, dışarıda daha fazla çalışmak zorundaydı. Bu kadınlar ekonomik getirisi olan işlerde önemli bir rol üstlenirlerdi.²⁵⁹ XI. ve XIII. yüzyıllar arasında ele alınan düğün kasideleri, kırsal kesim kadınının dışarıda etkin şekillerde rol aldığını destekler niteliktedir. Bu kadınlar tarlada, pazarda ve imalat alanında çalışır, ticaret yapar ya da dükkân işletirlerdi.²⁶⁰ Bu kadınların bedensel emekleri yadırganamayacak derecede önemliydi.

Kırsal kesim kadını bedenen çalışarak ekonomik kazanımı sağlarken aristokrat sınıf kadını ticari faaliyetleri bizzat yöneten kişiydi. Bu kadınlar, özellikle XI. ve XII. yüzyıllarda ekonomide önemli pozisyonlar edindiler. İktisadi alanda söz hakkı kendisinde olan kadınlarla ilgili örnekler oldukça fazladır. Bu kadınlardan biri Anna Dalassena'dır. İmparator Aleksios saltanattayken Anna'ya mali ve ekonomik konularda tam yetki vermiştir. Anna'nın kızı İrene Doukaina'ya ait Kechoritomene Manastırı'nda yer alan typikonlar'da ekonomik yönetim ve kararların kadınların elinde olduğu açıkça yazılıdır. Aynı durum aristokrat kadınlarının, aile mülkünü yakından denetledikleri XIV. yüzyılda da geçerlidir. Bu yüzyılda, Konstantinopolis'teki tüm depolardan sorumlu tutulan kişi Kantakuzenos'un annesidir. XIV. yüzyılda kaydedilen vakalar incelendiğinde, kent ekonomisine katılarak perakende ticaretle ilgilenen kadınların yüzde 75' inin aristokrat olduğu görülür. Bu oran muhtemelen abartılıdır. Çünkü kaynaklar aristokrat kadınlarının ticari faaliyetlere katılması noktasında kısmen önyargılıdır.²⁶¹ Belirtilen oran belki bu kadar fazla değildir. Ama yine de bu kesimin kadınlarının iktisadi çalışmalarda en çok yer alan kadın grubu olduğu açıktır.

Yönetim yetkisini elinde bulunduran aristokrat kesim her ne kadar mühim olsa da bir toplumu ayakta tutan aslında köylü sınıftır. Bu sınıfın yokluğu halinde

²⁵⁸ L. Garland, "Street-Life in Constantinople...", s. 165.

²⁵⁹ Jacques le Goff, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, (Çev. Hanife Güven-Uğur Güven), Doğu Batı Yayınları, 2015, s. 315.

²⁶⁰ A. Cameron, **Bizanslı...**, s. 148.

²⁶¹ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 242, 247-248.

tarım alanında ilerleme sağlanamayacağı gibi ekonomik kazanım da durur. Bu sahada sayıları aristokrat kadınlar kadar çok olmayan köylü kadınların tarlada üstlendikleri işler oldukça zor ve çeşitliydi. Beden kuvveti isteyen bu işler arasında hasatla ilgilenmek, sebze-meyve yetiştirmek, su çekmek, küçükbaş hayvanlara bakmak, tarımsal imalata katkıda bulunmak ve üretimi ticarete dönüştürmek gibi faaliyet alanları vardı.²⁶² XIII. yüzyılda Epirus'taki, kadınların, bağlarda üzüm topladıkları bilinir. Üstelik bu kadınlar hasat ve harman işlerinde de özenle çalışırlardı.²⁶³ Yine aynı şekilde, sorumlulukları bizzat üstlenen çoban kadınlar da vardır.²⁶⁴ Bu kadınlar, tarladan topladıkları üzüm, zeytin gibi ürünleri piyasada satarak sık sık ekonomide yerlerini alırlardı.²⁶⁵ Bu ürünlerin yanı sıra Bizans'ta kadınlar pamuk, keten yetiştirip bal üretimi de yaparlardı.²⁶⁶ Köylü kadınların yaptıkları bu kadarıyla da sınırlı kalmadı.

Ağır ve zor bir iş olan tarla sürme normal şartlar altında erkekler tarafından yapılması gerekirken bazı yerlerde kadınlar tarafından da gerçekleştiriliyordu.²⁶⁷ Bu işi kadınların üstlenmesi kulağa alışılmadık gelse de Alexiad'da var olan bilgiler, kadınların bu tür işlerde çalıştığını kanıtlar niteliktedir. Kadınların biniciliğiyle ilgili malumatlar ise şu şekilde geçmektedir: "Ahırlardan atlar çıkarılmakta, kadınların kullanacağı türden eğerler özenle yerleştirilmekteydi".²⁶⁸ Bu arada söz konusu kadınların tarlada çalışmanın yanı sıra tarlaların yönetimini de üstlendikleri de görülür. Örneğin, büyük tarım arazileri ve çiftlikleri işleten Danielis gibi dul hanımların adlarına vergi kayıtlarında rastlanır.²⁶⁹ Genellikle tarla yönetimine sahip olan kişiler, dul kadınlar olmakla birlikte, sebebi kendilerine eşlerinin ölümlerinin ardından kalan mülktür.

Günümüze kadar ulaşan belgelerden anlaşıldığı kadarıyla kadınlar perakende, ortaklaşa maden işletmeciliği, gıda üretimi ve satışı, uzun yol ticaretlerine

²⁶² G. Tanmam, "Erken Bizans...", s. 333.

²⁶³ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 243.

²⁶⁴ L. Garland, "Street-Life In Constantinople...", s. 248.

²⁶⁵ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 243.

²⁶⁶ L. Garland, "Street-Life In Constantinople...", s. 249.

²⁶⁷ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 140.

²⁶⁸ Ö. Ertuğrul, **Bizans'ta Sosyal...**, s. 20.

²⁶⁹ A. Laiou, "Women in the History...", s. 30-31.

²⁷⁰ A. Komnena, **Alexiad...**, s. 71.

²⁷¹ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 1

yatırım gibi faaliyetlerde sıkça bulunurlardı. Bu ticari etkinlikler, kadının boyun eğmesi noktasında Bizans'taki kilise vaizlerinin desteklediği egemen ideolojiye aykırıydı. Çünkü ticaretin yapılması için kadınların, erkeklerle temas kurmaması söz konusu olamazdı.²⁷⁰ Ancak bu durum her ne kadar ideolojiye aykırı olsa da kadınların ticari faaliyetlerde bulunmalarını önleyemedi. Zamanla kadınların ticari hayat içinde yer almaları giderek daha sık olarak görüldü.

Kadınların iş hayatında tedirgin olmadan hareket edebilmeleri için onların iş güvenliği için yeni tedbirler alınmıştır. Böyle bir husus kısa bir süre öncesine kadar olanaksızken kadınlar, kendi emekleri hakkında çok az söz söyleyebiliyorlarken sonrasında onların emniyetlerine önem verilmesi bu alandaki varlıklarının başkaları tarafından kabul edilmeye başlandığını göstermektedir.²⁷¹ Aynı zamanda kadınların asayiş konusunda öngörülen olumsuz ihtimallerin üzerinde durulması, kadınların iş hayatında karşılaştıkları zorluklardan birinin daha ortadan kalkmasını sağlamıştır.

Kadınların faaliyet içerisinde buldukları işler arasında dükkân sahibi satıcı kadınlar da yer alırdı. Örneğin, Konstantinopolis'te çoğunlukla yemekle uğraşan sokak satıcılarından ve XII. yüzyılda kasap dükkânlarında ve başka yerlerde yiyecek satan kadınlardan söz edilir. XIV. yüzyılın sonlarında kadınlar hakkındaki kaynakların çoğalmasıyla birlikte Konstantinopolis'te yönetici dükkân sahibi kadınlara da denk gelinir.²⁷² Bu nedenle kadınların ekonomideki rolleri, kamusal ve özel alanlar arasında değişiklik gösterirdi.

Kadın meslekleri arasında ebelik, doktorluk ve hemşirelik yer alırdı. Ayrıca fahişlikle eş tutulan aktrislik ve dansözlük ile cenaze törenlerindeki profesyonel ağıtçılık da kadınlar tarafından tercih edilmiş meslekler arasındadır.²⁷³ Kadınların maddi getiri sağlayabilmek için yöneldikleri diğer uğraşlar çocuk bakıcılığı, aşçılık ve çamaşırcılıktı.²⁷⁴ Nitekim Bizans kadınlarının birçoğu hayatlarını idame ettirebilmek için iş ayrımı yapmadan her alanda çalışarak insanlara hizmet etmiştir.

²⁷⁰ B. Hill, **Bizans İmparatorluk Kadınları...**, s. 17.

²⁷¹ A. Laiou, "Women in the History...", s. 30-31.

²⁷² A. Laiou, "Women in the History...", s. 30-31.

²⁷³ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 1.

²⁷⁴ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 46.

XIV. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Konstantinopolis'te ilginç örnekler görülür. Kadınlar kendi atölyelerine yatırım yaparak parfüm dükkânı, süt dükkânı ve taverna (çalgılı meyhane) benzeri kurumları işletirlerdi. Örneğin, bir kadın çocukları ile ortaklaşa giyim mağazası işletirken başka bir kadın hem ticaret yapmak için hem de oğlunun borcunu ödemesi için ona, 36 *hyperpyra*²⁷⁵ borç verir. Oğlu bu parayı kaybeder ve kadın bu sefer kendisine miras kalan evi satıp onunla oğlunun borcunun bir kısmını öder. Kadının, tek kullanımlık sermayesi olmasına rağmen kadın, bunu da riskli bir işletmeye yatırmaktan geri durmadı.²⁷⁶ Muhtemelen bu kadın için önemli olan iki husus vardı: Biri evladının hayatının tehlikede olma ihtimali diğeri ise ticari faaliyetlerinin devamının sağlanmasıdır.

Bizanslı kadınların, ilgilendikleri mesleklerden biri de evlenme işlerinde ara buluculuk etmektir. Bizanslı aileler, çocukları evlenme çağına geldiklerinde “Mesazontas veya Mesolaboontas” denen uzlaştırıcı kadınlarla anlaşılırdı. Bu işle ilgilenen başka kadınların varlığı da söz konusuydu. Bunlar yasal olarak konulmuş belirli bir ücret karşılığında isteyene gelin ve damat bulan “Proksenitai-Proksenitria” veya “Kourkourai” olarak adlandırılan kadın görevlilerdi.²⁷⁷ Buradaki durum bir nevi görücü usulü evlilik olsa da farkındalık yaratan şey, kadınların böyle bir işi para karşılığında yapıyor olmasıdır.

Bizans İmparatorluğunda kadınların da içerisinde yer aldığı, mevsimlere göre kurulan büyük panayırlar vardı. Bu panayırlarda kadınlar bilgelik, müneccimlik, üfürükçülük gibi çeşitli işlerle uğraşılırdı. Bu kadınlar, geniş kalabalıkları çevrelerinde toplar tılsım, muska ve iksirler yaparak yüksek kazanç elde ederlerdi.²⁷⁸ Söz konusu iş her ne kadar mevsimlik olarak gerçekleştirilse de kadınların maddi getiri sağladıkları meslekler arasındaydı.

Panayırlarda yer alan kadınların yanı sıra hancı, aşçı ve banyo bekçiliği yapan kadınlarda vardı.²⁷⁹ Kadınların yaptıkları mesleklerden bir diğeri de sütannelikti. Zengin aileye mensup kadınların çocukları dünyaya geldiğinde derhâl bir sütanne

²⁷⁵ Orta Çağın sonlarında kullanılan Bizans sikkesine verilen isimdir.

²⁷⁶ Nevra Necipoğlu, “Women in The Marketplace of Constantinople (10th-14th Centruies)” , **Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life**, Conference Publication, Brill 2001, s. 9.

²⁷⁷ G. Köroğlu, “Bizans'ta Kadın...”, s. 8.

²⁷⁸ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 192.

²⁷⁹ M. Heintz, “The Art and Craft...”, s. 139.

tutulurdu. Sütannelik karşılığında kadınlar bu işten kazanç sağlardı. Yani sütannelik bu dönemde bir nevi meslek sayılırdı.²⁸⁰ Bu arada neredeyse her sektörde yer alan kadınlar, bazı alanlarda çok fazla ön planda olamıyordu. Bu durumun ana nedeni, kilisenin takındığı tutumlardan ileri gelmekteydi. Kilisenin, önünde engel oluşturduğu ve kadınları geri planda bıraktığı alanlar arasında edebiyat yer alırdı.

Kiliseye göre kadınlar edebî kitaplar okursa ahlakları bozulabilirdi. Kilisenin bu tutumu nedeniyle birçok kadın bu alandan istemeyerek uzak durmak zorunda kalmıştır. Ancak her şeye rağmen edebiyat dünyasında bulunmaktan geri durmayan kadınlar da vardı. Kadınlar özellikle gotik sanatında iyidiler. Saray edebiyatına önem veren kadınlar ve kadın şairlerin yanı sıra gerçek ya da düşsel kadın kahramanlar da önemli roller üstlenirdi. Örneğin, Akitanya Düşesi Eleanor, Marie de Champagne, Marie de France, Isolde, Guenievre ya da Uzak Prenses gibi birçok kadın kahraman vardı.²⁸¹ Edebiyatın yanı sıra sayıları fazla olmasa da Bizans kadınları arasında resim sanatıyla ilgilenenlerin olduğu bilinir. Bu kadınların çeşitli yetenekleri olmakla birlikte aralarında yoksullar da bulunuyordu. Mesela, VI. yüzyılın ortalarında resim dersleri veren, yoksul bir dul olan ressam Suriyeli Syria bu kadınlardandır. Ders verirken beklediği tek karşılık, ihtiyacı olan şeyleri almasına yetecek kadar maddi getiridir. Gürcistan'da Meryem tasvirini yapan Maria isminde birisi ressam kadınlardan günümüze ulaşmış olanlardandır.²⁸² Syria gibi yoksul kadınların asıl gayesi geçimlerini sağlamak olmalıyken ihtiyacından fazlasını istemeyerek bu işi gönüllü olarak yapıyor olmaları yapılan işe verilen hassasiyeti göstermektedir.

İlk başlarda gözetim altında tutulmak ve ev işlerini yapmak dışında hiçbir görevi bulunmayan ev hanımları ve küçük ölçekli perakendecilerden fahişelere kadar tüm kadınlar, Konstantinopolis'in sokaklarında günlük hayatın bir parçası olarak varlıklarını sürdürdüler. Böylelikle kentin festivallerinden karnavallarına varıncaya

---

²⁸⁰ Murat Yurdakök, "Bizans'ta Pediatri", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt. XLVIII, Sayı: 1, 2005, s. 93.

²⁸¹ J. Goff, *Ortaçağ Batı...*, s. 316.

²⁸² D. Canko, "Bizans'ta Kadın...", s. 113.

kadar her yere aktif bir şekilde erişerek imkânlarının elverdiği güçlerinin yettiği ölçüde her meslekle ilgilendiler.²⁸³

1.1.1. Konstantinopolis Pazarında Kadın Tüccarlar

Kadınların, pazarda imalatçı ve satıcı olarak bulunduğu ilişkin delillerin varlığı, St. John Chrsostom ile birlikte anılmaya başlar.²⁸⁴ Geç Antik dönemden (MS 284-568), “Epach” adlı kitabın neşredildiği zamana kadar geçen süreçte Konstantinopolis pazarındaki kadınların varlığı hakkında hiçbir kanıt yoktur. Bu pazarda VII. ve IX. yüzyıllarda kadın personellerin bulunduğu dair az bilgiye ulaşılrken X. yüzyılda bu kadınların varlığına ilişkin kanıtlar artış gösterir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde Konstantinopolis Patrikhanesi’yle ilgili bilgilerin kayıt altına alınmaya başlanması ile birlikte daha kapsamlı malumatlara ulaşılır. Belgelere bakıldığında Konstantinopolis’te yaşamlarını sürdüren kadınlarının ekonomik çalışmalarla ilgili artışlarda katkılarının olup olmadığını söylemek zordur.²⁸⁵ Ancak pazarda bulduklarına dair kanıtlar nettir.

Kadınların pazar yerinde bulduklarını gören yahut onlara eserlerinde değinen kişiler mevcuttur. Örneğin, kadınların bu dönemde ticaretle ilgilendiğini İbn Battuta eserinde “Çarşı esnafının ve zanaatkârların çoğu kadındır” diyerek onaylar.²⁸⁶ Konstantinopolis’in başpiskoposu ve kilise babası olan Aziz Joannes Khrysostomos da bu durumu destekler nitelikte “kadınların başkent pazarlarında üretim yaptıklarından ve özellikle de kumaş sattıklarından” söz eder.²⁸⁷ Bu örnekler sayesinde kadınların pazardaki varlıkları kesinlik kazanır.

Bizans’ta XI. yüzyılda önceden de var olan ama bu dönemde daha ön plana çıkan ideolojik bir ön yargı gözlemlenir. Bu ön yargı, pazardaki kadınların, aristokrat kesim tarafından değersiz görülmesi ve ev dışındaki kadın faaliyetlerine karşı

²⁸³ L. Garland, “Street-Life In Constantinople...”, s. 165.

²⁸⁴ Konstantinopolis Başpiskoposu ve önemli bir Kilise Babası’dır.

²⁸⁵ N. Necipoğlu, “Women in The Marketplace...”, s. 1.

²⁸⁶ İbn Battuta, **İbn Battuta...**, s. 505.

²⁸⁷ G. Tanmam, “Erken Bizans...”, s. 333.

cinsiyete dayalı bir tutumdan ileri gelir. Ancak yakın dönemdeki incelemelere bakıldığında aslında aristokrasinin kadınlarının bu durumdan daha çok müteessir olduğu görülür. Çünkü ideolojiye göre özellikle iyi yetişen kadınlar, pazar ortamına gitmemeliydi. Örneğin, Selanikli Theodora, manastır ihtiyaçları için alışverişe gittiğinde pazar bölgesinden geçmek zorunda kalır. İnsanlar onun kim olduğunu merak ettikleri için bilir kimselere “Bu kadın neden iyi doğumunu bu şekilde mahvediyor?” diye sorarlar. Onlara göre burası saygın kadınlar için kesinlikle uygun bir yer değildi.²⁸⁸ Bu durum sadece Theodora için değil, pazar ortamına gelen bütün kadınlar için geçerliydi.

Bizans'ta meydana gelen ideolojik yargılar ve Orta Çağ sonlarında yaşanan ekonomik düşüş nedeniyle kadınların pazardaki varlıkları bir müddet duraklar. Gerçekleşen bu olumsuzluklardan özellikle ipek endüstrisiyle ilgilenen kadın işçiler etkilenir. Mesela, bu alanda oldukça başarılı olan Psellos'un annesi XI. yüzyılda pazar yerini terk etmek zorunda kalır. Ancak Psellos'un annesi gibi pazar ortamını terketmek zorunda bırakılan kadınların mecbur kaldıkları bu durum çok fazla sürmez. Çünkü XII. yüzyıla gelindiğinde tekrar kadınların ticari faaliyetlere daha aktif olarak katılmaya başladıkları görülür. Batı Avrupa için Orta Çağ'da kadınlar kredi faaliyetlerine katılabildikleri gibi ekonomideki rolleri de bir dereceye kadar ilerleme göstermiştir.²⁸⁹ Kadınların yüzyıllar içerisinde ticari çalışmalarda geçirdikleri bu değişimler, iniş çıkış arz etmekle birlikte genellikle pozitif bir hal seyretmiştir.

Bizans hanımları şehirlerdeki küçük dükkânların bazen sahipleri bazen ise işletmecileri oldular. Aile işletmelerine evlilik aracılığıyla kazandıkları çeyiz paralarıyla katılıp kırsal kesimlerde ürünlerin satışı için ortaklıklar kurdular. Kadınlar özellikle gıda üreticilerini ve satıcılarını canlı hale getirdiler. Konstantinopolis'te XII. ve XIV. yüzyıllarda kadınları fırınları işletici ya da sebze ve elma satıcıları olarak görmek mümkündür. Örneğin, Arta'daki Blacherniotissa freskinde (duvar

---

²⁸⁸ N. Necipoğlu, “Women in The Marketplace...”, s. 3-4.

²⁸⁹ N. Necipoğlu, “Women in The Marketplace...”, s. 8.

resmi) sebze ve bazı içeceklerin perakende ticaretleriyle ilgilenen kadın tüccarlara rastlanır.²⁹⁰

Perakende ticaretle ilgilenen kadınların pazardaki varlığı, Bizans toplumsal düşünce yapısı içerisinde ele alındığında imparatorluğa özgü olmayan bir olgudur. Ancak XI. yüzyıldan sonra kentsel yaşam içerisindeki değişiklikler ve çeyiz mallarının izafi olarak serbest bırakılması ile kadınların bu sahadaki varlıkları netlik kazanır. Pazar yerlerinde bulunan kadınlar arasında en çok ekonomik kazanımı sağlayanların, evli ya da dul oldukları bilinmektedir. Çünkü Bizans'ta evli bir kadın bu müessese aracılığıyla drahomaya sahip olurken dul bir kadın kocasının vefatından sonra bütün malı mülkü yönetme hakkı kazanıyordu. Bu nedenle de pazar ortamında en çok bulunanlar da onlardı.

1.1.2. Ticari Faaliyetlerde Dul Kadınlar

Ekonomik yaşama en kestirme yoldan katılan kadınlar yeniden evlenmedikleri takdirde aile mülkiyetini ve idare hakkını elinde tutan dullardı. Nüfusun yaklaşık yüzde 20' sini oluşturdukları ileri sürülür. Bu kadınların, mahkemeler ve kaynaklardaki yeri göz önüne alındığında ekonomik faaliyetlerde en çok yer alan kadın grubu olduğu belirgindir. Ticari ve zanaat faaliyetlerine aktif olarak katıldıkları bilinen dul kadınlar, Venedikliler ve Cenevizlilerle daha yakından ilgilenirlerdi. Örneğin, İrene adında dul bir kadın, 1350 yılında Venediklere bir Tatar köle satmıştır.²⁹¹ Dul kadınlar toplumsal yaşantı içerisinde ekonomik faaliyetlerde aktif oldukları gibi kendi haneleri içerisindeki ekonomik ilişkilerde de oldukça başarılıydılar.

Vergi kayıtları incelendiğinde hane halkının lideri olan birçok dul kadının varlığına rastlanır. Örneğin, "Sophronia" adındaki bir kadının çokça arazisi olup

²⁹⁰ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 246.

²⁹¹ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 247-248.

birkaç nesillik ailenin sorumluluğu kendisine aittir.²⁹² Sophronia gibi kadınlar arazilerini bizzat kendileri işletebildikleri gibi, üstesinden gelemedikleri ağır işler olduğu zamanlarda çalıştırmak için yavuz erkeklere ihtiyaç duyarlardı. Örneğin, I. Basileios (867-886) İmparator olmadan önce halk içerisindeki gençlerden biriyken kendisine varlıklı ve kentli bir kimse tarafından evinde ve seyahatlerinde atlarını bakma görevi verilir. Bu seyahatleri esnasında zengin dul bir kadın tarafından fark edilip işe alınır. Basileios'un gösterdiği performanstan etkilenen kadın, kısa sürede ona toprak edinmesi ve bu toprağı ekip biçmesi için önemli miktarda sermaye armağan eder.²⁹³ Dul bayanlar, Basileios gibi birçok erkeğı zor işlerde çalıştırarak ekonomik kazanımlarına mâni olacak tüm engelleri ortadan kaldırırlardı.

Kazandıkları sermayelerle dükkân işleten birçok dul kadın vardır. Dul kadınlar, çalıştırdıkları sût dükkânları sayesinde hem yetim kalmış çocuklar fayda görüyor hem de kendi ailesinin geçimini sağlıyorlardı. Dul kadınlar, her durumda yatırım yapmaya devam edip makul anlaşmalar yaparlardı. Ancak ortakları yabancılar değil, ya oğulları ya da aile bağlarına sahip birileri olurdu.²⁹⁴ Bu şekilde ortaklıklar kuran birçok hanım olmakla birlikte bunlardan biri dul kadın olan Luchino de Drapeiis'in eşi Jhera Palaeologina'dır. Kocasının vefatının ardından onun mesleğini devam ettirmek adına çeyizinin tam denetimini üzerine alır. Daha sonra eşinin borçlarını ödeyip oğulları adına ticari çalışmalara devam eder.²⁹⁵ Kadınlar, kocalarının ölümlerinin ardından tüm teferruatlarıyla üstlendikleri bu mirası yatırım amacıyla da kullanabilirlerdi.

Sahip olunan mülkü, yatırım amacıyla kullanan kadınlar arasında Theodora Palaiologina bulunur.²⁹⁶ Dul haliyle aristokrasinin bir üyesi olarak ticari ve kredi faaliyetlerine yatırım yapar. Bir yıl boyunca ticari etkinlikler için çeyiz mallarını teslim etmeyi teklif eder. Bu örnekte de görüldüğü gibi XIV. yüzyılda Konstantinopolis'te kadınlar ticaret için çeyiz mallarını yatırım olarak kullandılar.²⁹⁷

²⁹² J. Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ...**, s. 217.

²⁹³ A. Bailly, **Bizans Tarihi**, s. 211.

²⁹⁴ N. Necipoğlu, "Women in The Marketplace...", s. 9.

²⁹⁵ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 247-248.

²⁹⁶ Konstantin Paleologos ile İrini Komnini Laskarina Branaina çiftinin kızıdır.

²⁹⁷ N. Necipoğlu, "Women in The Marketplace...", s. 10.

1.2. Tekstil Alanında Kadınlar

Bizans'ın önemli ekonomik getiri alanlarından biri olan tekstil çalışmalarında kadınlar oldukça önemli bir yere sahipti. Ancak tekstille ilgilenen her kadın başlangıçta bu işi aynı şartlar altında gerçekleştiremiyordu. Köylü sınıfın kadınları iplik eğirmek, keten dövmek, dokuma yapmak gibi çeşitli işleri evlerinde bulunan basit dokuma tezgâhlarını kullanarak yaparlardı. Egemen sınıfın kadınları köylülerin tam aksine lüks üretim tezgâhlarıyla değerli kumaşların imalatı, nakış ve duvar halılarını dokuma gibi birçok işi senyör ve yakınlarının gereksinimleri için yapardı.²⁹⁸ Dolayısıyla yapılan işte kullanılan edevatlar kadınların bu işi farklı koşullar altında yapmasına sebep oluyordu.

Toplum içerisinde kadın, kumaş üretimini evinin ihtiyacı için yaparsa herhangi bir sorun teşkil etmezdi; ancak ticaret amacıyla yaparsa hiç de hoş karşılanmazdı. Kadının parasal kazanç sağlaması, kocasının toplum içerisinde zayıf görülmesi anlamına gelirdi. Kadın ile erkek hakkındaki bu görüş farklılığı açık bir şekilde görülürdü. Örneğin, XIII. yüzyılda bir kadın kocası tarafından yüzüstü bırakılınca hanesinin geçimini sağlamak için yünlü keten kumaşlar yapıp satmaya başlar. Ancak kocası tarafından terk edilmiş bir kadın olmasına rağmen boşanmaları söz konusu olduğunda boşanmayı düzenleyen Apokaukos (Bizans kilise adamı ve ilahiyatçısı), kadının uğramış olduğu haksızlığa değil de ticari amaçla yapacağı meslek konusunda itirazda bulunur.²⁹⁹ Bu olay sadece tek bir kadınla sınırlı olmayıp daha nice kadının karşılaştığı durumlar arasındadır.

Buna benzer olaylar yüzünden kadınlar, erken dönemlerde işlerini ya özel olarak atanan kadın evlerinde ya da atölyelerde yaptılar.³⁰⁰ Örneğin, Patras bölgesinde yaşayan Danielis adında dul bir kadın, kadınların hep birlikte çalışıp keten ve ipek dokuyabilecekleri atölyelere sahipti.³⁰¹ Ancak daha ileriki yüzyıllarda kadınlar, profesyonel olarak kumaş ürettirler ve küçük aile işletmelerine sahip olup

²⁹⁸ J. Goff, **Ortaçağ Batı...**, s. 315.

²⁹⁹ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 245.

³⁰⁰ T. Dawson, "Propriety, Practicality...", s. 59.

³⁰¹ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 224.

dükkânlarını kendileri yönettiler. Konstantinopolis'te XI. yüzyılda üyeleri kadın kumaş işçileri olan lonca benzeri bir müessese olduğuna dair veriler mevcuttur.³⁰² Edinilen bilgilerde bahsi geçen kadınlar, 1147 'de Sicilyalı Normanlar tarafından kaçırlan Thebes atölyelerinin ipek tekstil işçileri arasındadır.³⁰³ Kadınların aktif olarak içerisinde buldukları bu iş alanı zaman içerisinde oldukça yaygınlık kazanıp gelişme göstermiştir.

Dokuma işiyle ilgilenen kadınlar ketenden giysileri güzel şekillerde dikseler de çoğunlukla bunları terziler yaparlardı. Terziler giysileri tunç iğnelerle diker ve dikim sırasında tire makaralarını kullanırlardı. Köken olarak Suriye'ye has olan işleme sanatı kısa zaman içerisinde üzerine eklenenlerle birlikte Konstantinopolis'e özgü oldu. Justinianos'un zamanında böyle usta sanatçılık gerektiren işler başkentte yapılıp Ayasofya Kilisesi'nin ciborium'unun (kilisede mihraba çekilen sayvan) perdeleri yapılacağı zaman buradaki kadınlara başvurulurdu. Bu kadınların işledikleri desen, üç altın kemerin birbirine bağlandığı üç gümüş sütundan oluşurdu.³⁰⁴ Nitekim terziler, dokumacılık mesleğini daha profesyonel şekilde ele alan kadın grubudur.

Tekstil konusunda oldukça meşhur olan şehirlerin başında Konstantinopolis gelmekteydi. Nitelikli yünlü kumaş, ipek ve keten üretimi Bizans'ın dokuma sanayinin önemli dallarını oluştururdu. Bu bölümlerde çoğunlukla kadınlar çalışırlardı. 12 Mayıs, tekstil işçilerinin bayram günü olarak kutlanıp bu günde şehirde resmî bir geçit töreni düzenlenirdi. Bütün işçi kadınlar yaşlarına göre sınıflandırılarak törene katılırlardı.³⁰⁵ İlk başlarda Tyre ve Aleksandria, Bizans'ın en güzide ipek üretim merkezleri olarak görev yapsa da Büyük Saray'ın atölyelerine dokuma tezgâhlarının getirilmesiyle burada çok nitelikli ipekler üreilmeye başlandı. Bu atölyeler, hükümdarlık tekeli olarak işletilip buralarda hem erkekler ve hem de kadınlar birlikte çalıştılar.³⁰⁶ Böylece bu işlerle ilgilenen kadınlar da bu işi resmî bir şekilde yapmaya başladılar.

³⁰² G. Tanmam, "Erken Bizans...", s. 333.

³⁰³ A. Laiou, "Women in the History...", s. 30-31.

³⁰⁴ Kemal Esmek, **Bizans Tüccar ve Zanâatkarları**, Manisa 2015, s. 5.

http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/56685/32016/bizans_%C4%B1mparatorlugunda_ticaret_sanat_ve_.pdf, (Et: 01.11.2018).

³⁰⁵ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 49.

³⁰⁶ K. Esmek, **Bizans Tüccar...**, s. 5.

Kadınlar, kamusal ve özel alanlarda kullanılabilen giyim tekstil ürünlerini üreterek yerli ve profesyonel mekânlarda yeteneklerini kanıtladılar.³⁰⁷ Kadınların sahip oldukları bu yetenek gerektiren iş dalı birkaç kadın tarafından değil Bizans'ta neredeyse tüm kadınlar tarafından gerçekleştirilen bir meziyetti. Hristiyanların kutsal kadını, Meryem Ana Bizans sanatında ip eğirirken resmedilmiştir. Onun kullandığı kirmen, Konstantinopolis'teki kutsal emanetlerden biridir. IV. yüzyıldaki dokumacılık ve ipçilik tasviri, Ayasofya'da verilen bir vaazda anne karnındaki Hz. İsa'ya da uygulanır.³⁰⁸ Bu sembollerin yanı sıra kumaşla ilgilenen bir kadından Michael Psellos yazılarında bahsedilir. Kadının, dokuma mesleğine hiç ara vermeden keten kumaş ve güzel figürlü ipekler üreten bir dokumacı olduğu bunun yanı sıra zamanını bu aktivite ile günlük çalışmaları arasında ayırıp işini titizlikle yaptığı dile getirilir.³⁰⁹

Michael gibi birçok yazar, dokumacılık mesleğini itinalı ve daimî şekilde yapan kadınları metheder; ancak kadınlar düzenli olarak örgü yapmadıklarında bu durumu kaleme almaktan hoşlanmazlardı. Onlara göre, kadın bu görevini istisnasız şekilde yerine getirmekle mükellefti. Sadece erkek yazarlarda değil, kadın yazar olan Anna'nın eserlerinde de bu durum aynı şekilde geçer. Anna Komnene, Homer'deki Odyssey'deki Penelope'den atasözleri kitabında, kadınlar için “İyi ve ideal bir eş için tercih edilen aktiviteler iplik ve dokumadır.” diyerek Selanik'in Aziz Theodora'sını örnek gösterir. Theodora, gece yarısı ellerini milin üzerine koyarak reddedilen keten liflerinin ve özellikle kaba liflerin hazırlanması, eğrilmesi ile ilgilenir. İşe yaramaz yünlerin de gübrü yığınlarına atılmasını sağlayarak ardından çantalar yapardı.³¹⁰ Bu faaliyetleri yerine getiren Theodora gibi kadınlara toplum içerisinde saygı duyulurdu.

Zaman içerisinde kadınların tekstil alanında çalışmaları, herkesçe kabul görmeye başlamış ve bu alanda kadınlar kendilerini geliştirip profesyonel olarak çalışmalar yapmışlardır.

³⁰⁷ Alicia Walker, “A Space Rich...”, s. 162.

³⁰⁸ A. Cameron, **Bizanslı...**, s. 148.

³⁰⁹ A. Laiou, “Women in the History...”, s. 26.

³¹⁰ M. Heintz, “The Art and Craft...”, s. 140-141.

1.2.1. Agathe Kadın Festivali

Psellos tarafından XI. yüzyılda ele alınan “Agathe Kadın Festivali” adlı kısa çalışma, kadınların kumaş yapımı sanatına ilişkin bilgiler verir. Bizans’ta Agathe şenliği her yıl 12 Mayıs’ta kutlanır. Bu şenliğe katılan kadınlar iplikçi ya da dokumacı olarak bir loncanın çalışanları olabilecekleri gibi, profesyonel kumaş üreticileri de olabilirlerdi. Bu görüş X. yüzyılın “Eparch Kitabı”³¹¹ tarafından desteklenir. Dokumacılık, erkekler ve kadınlar tarafından yapılırken ipçilik evde yalnızca kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Erkekler tarafından büyük ölçekli duvar halılarını dokunurken kadınlar tarafından daha küçük boyutlardaki tekstillerin üretimi yapılmaktaydı.³¹² Bu dönemdeki ticaret ve üretim faaliyetlerinin canlılığı göz önüne alındığında anlatılan olayların gerçekliği kanıtlanabilir niteliktedir. Kadınların ticari emeklerini gösteren bu kutlama farklı aşamalarda gerçekleşir.

Psellos, zanaat uzmanı olan yaşlı kadınların öncülüğünde alayın gerçekleştirildiğini belirtir. Kutlamada kullanılan süslemeler kumaş yapımı sanatına ilişkin ayrıntıları yansıtır. Kadınlar kilisede adak tekliflerini sunup töreni tamamladıktan sonra bir şarkı eşliğinde hep beraber dans ederler. Psellos, kadın zanaatkârlar tarafından yapılan bu faaliyetleri küçümser ve bu işle meşgul olan kadınları küçük görme sebebini toplumsal koşullara bağlar. Toplum tarafından kabul edilen görüşler, kadınların sokaklarda ya da pazarda kumaş yapım sanatına ilişkin uygunsuzluklarla doludur.³¹³ Psellos’un sundukları sayesinde söylenilebilir ki bu şenlikte yer alan kadınlar yalnızca hane halkının ihtiyaçlarını karşılamak için evde dokuma yapan kadınlar değil, profesyonel olarak bu işi gerçekleştiren bireylerdir. Eğer aksi bir durum söz konusu olsaydı kadınlar hakkında bu denli bir küçümsemeye de gerek duyulmazdı.

³¹¹ Konstantinopolis’in hükümdarına (VI. Leon) yönelik olarak bir Bizans ticari el kitabı veya rehberidir. Yerleşmiş gelenek ve kanunlara dayanarak ve daha sonra enterpolasyonlarla dolup taşan kitap, Bizans ve Akdeniz’in ekonomik tarihinde önemli bir belgedir.

³¹² Angeliki E. Laiou, “The Festival of “Agathe””; Comments On The Life of Constantinopolitan Women”, **Gender, Society and Economic Life in Byzantium**, (Ed. Angeliki E. Laiou), Variorum Collected Studies, Britain 1992, s. 122.

³¹³ N. Necipoğlu, “Women in The Marketplace...” , s. 2.

Festivallere katılan kadınlar iplikçi, dokumacı ya da yüncülerden oluşuyordu. Kilisenin kapıları açıldıktan sonra kadın katılımcılar içeriye girer, simgelenen bazı süs eşyalarını sunar ve şarkı söylerlerdi. Bu şarkılardan bazıları geçmiş kültürden gelen şarkılardan oluşurken diğerleri ise doğaçlamaydı. Psellos, metnin farklı bir noktasında “kadınların iyi laf edip dinî ilahiler söylediklerini” dile getirir.³¹⁴

Festivale katılan kadınların sayısı elliye yakın olmakla birlikte festivalle ilgili belgeler dört kadın tarafından imzalanır. Kadınların festival sürecini bizzat kendilerinin gerçekleştirdiği bilinir. Psellos, bütün bu faaliyetleri ve alayı destekleyen bir kadın örgütünden bahsedip belgeleri imzalayan kadınların eşlerinden söz etmemektedir.³¹⁵ Hem kadınların eşlerinden bahsedilmeme hususu hem de festivalin adının “kadın şenliği” olarak vurgulanması, bu festivalin yalnızca kadınlara has olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Agathe Kadın Festivali’ne katılan kadınlar, dokumacılık mesleğinde farklı zanaat alanlarında yeteneklere sahiptir. Bu durum muhtemelen günümüzde 1 Mayıs’ta gerçekleşen işçi bayramına benzer bir kutlamadır. Burada asıl vurgulanmak istenen husus, toplum içerisinde kadına karşı var olan olumsuz bakış açısını değiştirmek ve bu mesleği kadınların yalnızca haneleri için değil istenilen birçok alanda serbestçe yapabileceklerini kanıtlamaya yöneliktir.

1.3. Sağlık Alanında Kadınlar

Bizanslı kadınlar, sağlık alanında aktif bir şekilde roller üstlenirdi. Bu alandaki meslek grupları arasında ebelik, hemşirelik ve doktorluk yer alırdı. Ebeler, bilgilerini örgün eğitimden ziyade deneyimle kazanırdı. Kadınların küçük bir kasabada ya da köyde yaşadığı zamanlarda ebelik tam zamanlı gerçekleştirilen bir iş değildi. Ebeler ayrıca doğumun diğer jinekolojik sorunları olan kadınlarda düzensiz

³¹⁴ A. Laiou, “The Festival...”, s. 112.

³¹⁵ L. Neville, “Taxing Sophronia’s...”, s. 85.

kanama veya genel hastalıklar hakkında da tavsiyelerde bulunurlardı. IV. yüzyılda Sardisli Eunapios, bir şarap barının hostesi olan ebenin hikâyesini anlatır. Bu kadın bir gece içki servisi yaparken bir bebeği doğurtması için çağrılır.³¹⁶ Aynı kadın hakkında bir başka kaynakta benzer bilgiler verilmekle birlikte bunların yanı sıra gece vakti başka doğumlara katıldığından söz edilir.³¹⁷ Üstelik Bizans'ta başlangıçta doğum yapmak oldukça zordu. Amida Aetios, doğum kanalını tıkayan tümörler ile tehlikeli hamilelik nedenlerine yol açan fiziksel koşulları tanımlar. Bu sorunlara sahip kadınların gebe kalmaktan kaçınmaları gerektiğini belirtir.³¹⁸ Ancak bu tanılar konuluncaya kadar kadınlar benzeri sorunlar yaşasalar bile ebeler aracılığıyla doğumlarını gerçekleştirmek zorunda kalırlardı.

Bizans'ta kadınların ebeliğin yanı sıra asistanlık ve doktorluk yaptıkları bilinir. XII. yüzyılda II. Joannes Komnenos'un yaptırdığı iki hastanenin kadrosunda, bir kadın cerrahla birlikte yedi erkek ve uzman bir kadın doktor yer alır. Erkek doktorların her biri yedi uzman asistan ve sekiz yardımcı asistana sahipken kadın doktorlara dört uzman asistan ve iki yardımcı bulundurma hakkı verilmekteydi.³¹⁹ Nitekim Bizans kadını artık sağlık alanında yalnızca edindiği deneyimlere insanlara yardımcı olmakla kalmamıştır. Bu alanda eğitim alarak profesyonel bir şekilde mesleğini de icrâ etmiştir.

Kadın çalışanların bulunduğu diğer bir hastane Bizans'taki büyük Pantocrator Hastanesidir. Buranın XII. yüzyıldan kalma Typikonun'da iki erkek doktor tarafından denetlenen ayrı bir kadın koğuşu vardır. Bu tıbbi loncada bir kadın doktor ve daha düşük derecelerde sekiz yardımcı kadın, dört kadın asistan, iki kadın ilave asistan ve iki kadın hizmetçi bulunmaktaydı. Kadın doktor, koğuşu denetleyen iki erkek doktora bağlı olup maaşının sadece yarısını alırdı.³²⁰ Ancak buradaki durum gibi diğer birçok yerde kadınlar ile erkekler aynı şartlar altında görevlerini yerine getiremiyorlardı. Çünkü söz konusu durum, her bölge için geçerlilik göstermiyordu.

³¹⁶ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 139-140.

³¹⁷ G. Tanmam, "Erken Bizans...", s. 333.

³¹⁸ M. Heintz, "Magic, Medicine...", s. 277.

³¹⁹ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 87.

³²⁰ Holt N. Parker, "Women Doctors In Greece Rome and The Byzantine Empire", **Women Physicians in Greece Rome and the Byzantine Empire in Women Physicians and Healers: Climbing a Long Hill**, (Ed. Lilian R. Furst), **University Press of Kentucky**, 1997, s. 136.

Batı dünyasında Yunanistan'ın kadın doktorları, erkek doktorlarla aynı eğitim ve öğretimleri görme avantajına sahipti. Kadınlar, doktor olarak toplum tarafından kabul edilirdi. Onların uygulamaları jinekoloji (kadın hastalıkları) olmakla birlikte bunlarla sınırlı değildi. Kadınlar, tıbbi çalışmalar ele alır ve bu çalışmalar erkek çağdaşları tarafından kullanılıp alıntılanırdı.³²¹ Bu kanıtlar göz önüne alındığında iyi eğitim görmüş tıpçı kadınların, farklı coğrafyalarda ve farklı şartlar altında görevlerini gerçekleştirdikleri ancak aynı amaca hizmet ettikleri görülmüştür.

1.4. Sanatsal Faaliyetlerde Kadınlar

1.4.1. Dramatik Sanat Alanında Kadınlar

Bizans dünyasında hem eğlence olarak hem de meslek olarak dans etmek, ağırlıklı olarak kadınlara ait bir etkinlikti. Kadınlar daha çok, evlilik ve festivalleri kutlamak için dans ederlerdi. Profesyonel dansçılar, tiyatro sahnesinde ve halk gösterilerinin gerçekleştirildiği hipodromda yer alırlar ya da özel partiler için eğlence sanatçısı olarak işe alınırlardı. Kilise yazarları, kadınlar tarafından yapılan dansları çokça eleştirmekle birlikte bazen protestolar düzenlerdi.³²² Kadın dansçılara karşı sansürlü kaynakların varlığı, Valens (364-378) ve I. Justinianos gibi imparatorların kanunlarında kadın oyuncuların toplumsal yaşamlarına ilişkin düzenlemelerin sıkça bulunmasına neden olmuştur. Bu düzenlemeler, Bizans'taki kadın sanatçıların sayısının çokluğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca takılar ve heykeller incelendiğinde, profesyonel bir dansçılığın söz konusu olduğu da anlaşılmaktadır.³²³ İster sıradan dansçılar olsun ister profesyonel dansçılar, kadınların toplumsal aktivitelerin ayrılmaz bir parçası olduğu ortadadır.

Bizans sanat eserlerinde, kadın dansçıların meşru kamusal olayların içerisinde olduğu vurgulanırdı. Sanatçı kadınlar, yaptıkları sanatsal faaliyetlerle zengin bir

³²¹ H. Parker, "Women Doctors...", s. 140.

³²² M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 140-141.

³²³ D. Canko, "Bizans'ta Kadın...", s. 115.

hayat sürdürürlerdi. Örneğin, sanat dallarından biri olan tiyatroculuk mesleğiyle adından söz ettiren kadınlar arasında Theodora gibi şöhretli kadınlar vardır. Kendisi henüz küçük yaşlardayken tiyatrolarda oyunculuk yapardı. Yoksul ve alt tabakadan gelmiş olmasına rağmen sonradan İmparatoriçe olmuştur.³²⁴ Theodora gibi sanatçı kadınların çoğunun mütevazı ve düşük sosyal statülere sahip oldukları görülür. Toplum tarafından, basit ve açık bir şekilde giyinip süslandıkları için dansçılar ile fahişeler aynı statüde kabul edilirdi.³²⁵ Bu benzetme, yalnızca dansçı kadınlar için geçerli değildi.

Köleler ve aktrisler açık sergilerde yer aldıklarında onlara cinsel açıdan ulaşımın kolay olduğu düşünülürdü. Tiyatro gösterilerinin bir parçası olan pandomime (sözsüz oyun) kadın sanatçılar katılırdı. Skeçler genellikle erotik ve ahlaksız görülen hareketler içerdiği için pandomime katılan kadınlar da hayat kadını olarak isimlendirilirdi. Kadın sanatçılar, zenginler tarafından özel partilere çağrılır ve burada serbestçe çalışırlardı. Kadın göstericiler arasında zaman içerisinde yükselerek sınıf atlayanlar olurdu. Örneğin, Antakya'nın ünlü aktrislerinden Pelagia, sahnelerden ayrıлып Hristiyanlığı seçerek aziz bir şair oldu. Özellikle sahneyi terk eden kadın oyuncuların hukuken, Hristiyanlığa dönmesi gerekirdi. Çünkü Hristiyanlığı kabul etmek, toplum içerisinde tehlike oluşturabilecek herhangi bir durumu engellemenin çözümü olarak görülürdü. VII. yüzyılda Trulla'da toplanan konsil, kadınların topluma zararı dokunabilecek kamusal danslarını yasakladı. Oyunculuk ve dansın kamusal çevre içerisinde algısı o kadar olumsuzdu ki finansal başarılar sağlanmasına rağmen bu durum göz ardı ediliyor ve tiyatro grupları için yeni üyeler bulmak zorlaşıyordu.³²⁶ Nitekim dans etmenin toplum tarafından kabul edilebilir hiçbir mantıklı yanı olmadığı için birçok kadın kendisini bu alandan haklı olarak geri çekiyordu.

---

³²⁴ Prokopius, *Bizans'ın Gizli...*, s. 70.

³²⁵ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 149.

³²⁶ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 142.

1.4.2. İşitsel Sanat Alanında Kadınlar

Bizans sanatında müzik ayrı bir öneme sahipken antik Yunan kültüründen gelen adetler nedeniyle evlenmemiş genç kızların müzik aleti çalmaları başlangıçta katiyen yasaktı. Ancak bu yasak, dinî müzik konusunda geçerli değildi. Çünkü kadının absürt bir hareket içerisinde bulunmasını gerektirmiyordu. Dinî müziğin ilerleme noktasında kadınların rolleri üzerine pek malumat yoktur. Din dışı müzik ile ilgili bilinenler, kilise yöneticilerinin kadınları kınamaları noktasında yazılanlar sebebiyle daha ayrıntılı bilgi sunar. Din dışı müzikle ilgilenmek bir nevi kâfirlik sayılırken kilise yönetimi erken çağlarda müzikle uğraşan kadınları fahişe olarak nitelendirirdi. Ancak IX. yüzyıldan itibaren Bizanslı kadın müzisyenler, iyi eğitim görmüş yüksek sınıf mensubu kadınlardır. Aziz Simeon Stylite'in annesi Martha, Theodosia, Thekla, Kassia, Kouvouklisena, Palaeologina gibi isimler vardır. Bu kadınların isimlerinden belgelerde “Bizans ayin müziği bestecisi” olarak bahsedilir. Ne yazık ki sadece Ioannes Kladas'ın kızı ile Kassia'nın notaları günümüze ulaşmış ve Kassia'nın besteleri diğer ilahi yazarlarınkine göre ayrı bir müzikal özelliğe sahip görülmüştür.³²⁷ Ancak bu kadar çok kadın besteci isminin metinlerde geçiyor olması bu alanda verilen emeği ve kat edilen yolu gösterir niteliktedir.

Kilise tarihinde kadın koroları ilk olarak IV. ve VI. yüzyılda Suriye'de kuruldu. Bu koro, diyalog ilahileri de dâhil olmak üzere doktriner (öğretisel) ilahileri söylemek için geliştirildi. Zaman içerisinde Kudüs'te ve diğer yerlerde mevcut olan manastır topluluklarında kadın korolarına yer verildi.³²⁸ Böylece müziğe olan ilgi arttı ve kadınlar bu alanda ilerleme fırsatı yakaladı.

İşitsel alanlardan bir diğeri de bu dönemde mizahçılıktı. Bizans'ta tüm sosyal düzeylerdeki kadınlar mizahı severdi. Tıpkı erkekler gibi mahkemelerde batı tarzı ve soytarı mizahına katılırlardı. İmparatorluk ailesinin ve belki de aristokrasinin eğitimli ve güçlü kadınları bile eğlence için mizahla ilgilenirlerdi. Kadınlar, mizahçılık söz konusu olduğunda mizahın keşfedicileri, müfettişleri, patronları ve katılımcıları

³²⁷ D. Canko, “Bizans'ta Kadın...”, s. 129.

³²⁸ Rachel Nicole Brashier, **Voice of Women in Byzantine Music Within the Greek Orthodox Churches in America**, Southern Illinois University Carbondale (Thesis), 2012, s. 15.

olarak hareket eder ya da durumsal mizah dinleyicileri olarak tepkilerini gösterirlerdi.³²⁹ Yani mizahla ilgili kadın faaliyetlerine değişik kesimlerden kadınlar iştirak eder ve farklı şekillerde roller üstlenirlerdi. İşitsel sanat alanında müzik ve mizahçılık dışında kadınların yer aldıkları farklı faaliyet alanları da bulunmaktaydı.

Bizans'ta erken dönemlerde yapılan işitsel alan içerisinde yer alan mesleklerden bir diğeri cenaze törenlerinde yapılan profesyonel ağıtçılıktır. Toplum içerisinde bu işle meşgul olan kadınların vardı. Birçok kadın ağıtçılık sayesinde geçimini sağlıyordu. Kadınları bu görevi en çok üstlendikleri alanlar arasında cenazeler gelirdi. Cenaze merasimlerinde ölü yıkanıp giydirilir ve kokular sürüldükten sonra görevli kadınlar ağıtlar söylemeye başlardı. Zengin aileler bazen bu meslekle ilgilenen "praeficae" adlı görevli kadınları nenia (praeficae tarafından yakılan ağıt) söylemek üzere kiralardı. Görevleri sadece nenia söylemek olmayan bu kadınlar, yüzlerini ve göğüslerini kan çıkarana kadar parçalarlardı. Bu durumun nedeni de ölenlerin kaybettikleri kanları biraz olsun yerine koymak ya da adak olarak sunmaktı. Meşaleler, büyük mumlar ve buhurdanlıklarla yürüyen müzisyenler ve ağıtçıların yerini ileriki zamanlarda ilahi okuyan ruhbanlar ve ölünün yakınları almıştır.³³⁰ Yani zaman içerisinde bu adetleri gerçekleştirenlerin yerini daha bilinçli insanlar almıştır.

1.5. Siyasal Alanda Kadınlar

1.5.1. Yönetici Kadınlar

Bizans tarihi boyunca yönetimde genellikle erkekler yer alırken kadınlar da hiç azımsanamayacak derecede devleti idare etme konusunda etkin oldular. Yönetimde ya tek başlarına aktif oldular ya da eşleriyle birlikte tahtı paylaştılar. Bu

³²⁹ Lynda Garland, "Imperial Women and Entertainment at The Middle Byzantine Court", At The Middle Byzantine Court", *Byzantine Women Varieties of Experience 800-1200*, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 191.

³³⁰ Meryem Acara, "Bizans Ortadoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. XV, Sayı: 1, Ankara 1997, s. 187.

durum, dönemin şartlarına göre değişik koşullar altında gerçekleşti. Bu şartlar oldukça çeşitliydi. İmparator vefat ettiğinde yerine geçecek bir varis yoksa imparator eşleri yönetimi ele alabilir ya da imparatorun çocukları küçük yaşta ise uygun yaşa gelinceye kadar yönetim imparatoriçenin elinde olabilirdi. Eğer imparatorun sefere gitme ihtimali varsa imparatoriçe yine devleti yönetebilirdi. İmparatorun ölümü durumunda imparatoriçe, sivil veya askerî aristokratlar arasından bir eş seçerek hanedanının geleceğini güvence altına alır ve kendisi de yönetimde etkin olurdu. Diğer bir seçenek, tahta gözü olan kişinin cesaret gösterip imparatoru öldürmesinden geçiyordu. Eğer başarılı olursa zorla selefinin eşiyle evlenerek başa geçerdi. Böylece hem kadın hem de kendisi yönetimde söz sahibi olabilirdi³³¹.

İmparatoriçe Zoe, evlilikleriyle iktidar değişimlerine yol açmış kadınlar arasındadır. 1028'den 1056'ya kadar geçen 28 yıllık süreç içerisinde yaşadığı evliliklerle altı hükümdar değişti. Zoe gibi imparator eşleri, yönetimde baş sırayı alsalar da bu alanda etkin olan kadınlar yalnızca onlardan ibaret değildi. Saray içerisindeki asker ya da sivil görevliler, onursal bir unvan elde ettikleri zaman eşleri de o unvanın kadınlara özgü olanını alırdı. Bu şekilde kocası terfi ettirildiğinde bir imparatora *kandidatos* eşine de *kandidatissa* unvanı verilirdi.³³² Bu unvanların yer aldığı kadın mühürleri dikkat çekmekle birlikte şöyle bir sonuca varılabilir: “Kadınlar da kendileri ile ilgili işlemleri resmî şekillerde gösterebilir ve onaylayabilirdi.” Kadınların siyasette etkin olduğunu kanıtlayan yalnızca mühürler değildi.

Erken dönem Bizans imparatoriçelerine ait sikkeler üzerindeki tasvirler, Hristiyanlığın kabul edilmesiyle beraber değer kazanan kadın imajı ve iktidarı ile ilgili ipuçları vermektedir. Kadınların yönetsel gücünün arttığını gösteren diğer bir yenilik Doğu İmparatoru I. Arkadios'un (395-408) eşi olan Aelia Eudoksia'ya ait sikkelerde görüntülenen baş üzerindeki defne tacı tutan elin varlığıdır.³³³ Dolayısıyla mühürler, sikkeler ve mevcut olan semboller bu konuda kadınların konumunu belirtme açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bu statülerde yer alan kadınlar daha çok imparatoriçelerdir.

³³¹ C. Connor, *Bizans'ın Kadın...*, s. 290.

³³² J. Herrin, *Ortaçağ İmparatoru*, s. 241.

³³³ Z. Çakmakçı, “Erken Bizans Döneminde Kadın...”, s. 779.

İrene (797-802), Bizans İmparatorluğunu yöneten ilk kadın İmparatoriçedir. İrene gibi tek başına yönetimi elinde tutan kadınlar olduğu gibi yönetime ortak olan kadınlar da vardır. Örneğin, XI. yüzyılın ortalarında Zoe ve Theodora (1042) kardeşler birkaç ay imparatorluğu birlikte yönettiler. Ancak ilerleyen zamanlarda daha kuvvetli ve zeki olan Theodora, (1055-1056) imparatorluğu bir yıl boyunca tek başına yönetti.³³⁴ Bunun dışında Nika Ayaklanmasının gerçekleştiği zaman diliminde İmparator Justinionus'un eşi Theodora kocasıyla birlikte yönetimi paylaşmıştır.³³⁵ Nitekim Bizans'ta kadınlar gerek kız kardeşleri ile birlikte gerekse de eşleriyle yönetimi paylaşılabilirdi.

Her ne kadar İmparatoriçe yönetimi paylaşma hakkına sahip olsa da İmparator baş mevkideydi. Ancak imparatorlardan sonra en yetkili kişiler, imparatoriçelerdi. Siyasi işlerde yalnızca imparator eşleri değil sarayda görevli olan komutan, aristokrat ve soylu eşlerinin hanımları da söz sahibi olabiliyordu. I. Justinianos döneminde yaşamış ünlü komutan Belisarius'un eşi Antonina, Bizans ordusunda kazandığı zaferlerle anılan Belisarius'a her türlü isteğini yaptıran ve onu yönlendiren bir kadındı.³³⁶ Kocasının gösterdiği başarılarda katkıları oldukça önemlidir.

Kadınların yönetimde etkin olmaları için illâ başta olup yönetimi paylaşmaları da gerekmiyordu. Eşlerinin karakteristik bazı eksiklikleri nedeniyle onlardan daha etkin faaliyetler gösterdikleri görülebilirdi. Bu duruma verilebilecek bir örnek kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

Arkadios'un (395-408) imparatorluk dönemi başarısızlıklarla doludur. Zekâ seviyesi zayıftır. Kendisi yönetimin başındayken Eutropius adında kutsal yatak odası mabeyncisi olan ihtiyar bir hadımın etkisi altındaydı. Her adımını onun söylediklerine göre atıyordu. Eutropius'ta zaman içerisinde kendisini güvence altına almak için eşsiz güzellikte olan bir Frank kızını yetiştirip ilk fırsatta Arkadios ile evlendirdi. Ancak Eutropius'un kendi elleriyle imparatoriçe ettiği bu kız, onun sonunu getirdi. Zaman içerisinde Eutropius'la çıkarları ters düşen imparatoriçe, kocasını bu konuda kışkırtıp imparatoru istemeyerek de olsa onun hakkında emir çıkarttırdı. Karısının Arkadios üzerindeki etkisi oldukça fazlaydı.³³⁷

³³⁴ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 45.

³³⁵ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 9.

³³⁶ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s.9.

³³⁷ J. Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ...**, s. 107-108.

Bu olaydaki gibi kocası üzerinde etkin kadınların varlığı Bizans'ta oldukça fazladır. Yönetimde etkin olan kadınlar genellikle çok uzun süre başta yer almamakla birlikte, yıllarca bu mevkide bulunan istisnai kadınlar vardır. Bizans tahtına 15 yaşında geçen Prenses Pulkheria 36 sene boyunca yönetimde durdu. Arkadios'un kardeşi olan Pulkheria, kardeşinden çok farklı sağlam bir karaktere sahip olup güçlü, istikrarlı ve atacağı adımları önceden planlayan bir kadındı.³³⁸ Bu nedenle iktidarda bulunduğu yıllar oldukça uzun olmuştur.

Kadınların yönetimde tek başına kararlar alıp etkin olabildikleri şartlar arasında, "eşin sefere çıkma" durumu da vardı. Bu hakka sahip olan kadınlar içerisinde I. Aleksios'un eşi imparatoriçe Anna Dalassene bulunur. Tarih kitaplarında bahsedildiği kadarıyla Anna, kocası sefere gittiğinde tam yetkiye sahip olan yönetici kadınlardandır.³³⁹ Anna gibi kadınlar, önemli başarılar gerçekleştirebilmek için muhakkak kocalarının yokluklarını beklemezlerdi.

Bizans kadınlarının yönetim konusunda kimi zamanlar erkeklere oranla daha ikna edici ve kararlı oldukları görülür. İmparatoriçe Theodora, I. Justinianos'a sıkıntılı günlerinde destek olup yol göstermiştir. Justinianus, Nika Ayaklanması meydana geldiğinde tahtan inip sarayı başka şehre taşımayı düşünürken onu kalmaya ve ayaklanmayı bastırmaya ikna eden karısıdır.³⁴⁰ Ona göre güvenlik endişesiyle bir başka şehre taşınmak itibarını ve iktidarını yitirmekle eşdeğerti. Theodora, bu düşüncelerini imparator ve saray erkânı karşısında şu sözlerle savunur:

Güvenlik için dahi olsa şu an için şehri terk etmek akıl dışıdır. Bir imparatorun kaçak bir şekilde hayatını sürdürmesi mümkün değildir. Karın olarak böylesine acı bir durumu ben bile kaldıramam. Ulu İmparator, eğer amacınız hayatta kalmak ise bunu yapabilirsiniz! Gemiler hemen kıyıda, adamlarınız himayeniz altında ve çokça paranız da var. Derhâl gidebiliriz. Eğer olur da kurtulursanız sürdüreceğiniz hayattansa ölmek daha iyidir. Bu noktada size atalarımızın bir sözünü hatırlatmak isterim; "Saltanat en şık, en güzel kefendir".³⁴¹

Karısının bu kelimelerinden güç alan Jüstinyanus, iki komutanını isyanı bastırmak için vazifelendirir ve başarılı olur. Kocasının muvaffakiyetinin yanı sıra yaptığı bu fedakârlıktan dolayı kendisinden tarihte bahsettirmiştir. I. Konstantin'den (324-337) I. Jüstinyen'e (527-565) kadar olan 200 senelik dönem içerisinde

³³⁸ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 120.

³³⁹ A. Laiou, "Women in the History...", s. 25-26.

³⁴⁰ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 19.

³⁴¹ Giles Morgan, **Bizans'ın Kısa...**, s. 53.

imparatorların yanı sıra Helena'nın³⁴² ardından Galla Placidia, Pulkheria, Anicia, Julinia gibi imparatoriçelerin ve soylu kadınların etkinliği büyümüş; hukuk, sanat, mimari gibi birçok alanda önemli adımlar atılmıştır.³⁴³ Zaman içerisinde kadınların yaşayış biçimleri gibi sahip oldukları mevkiler ve sorumlulukları da gelişme göstermiştir.

1.5.2. Yönetici Kadınların Yetkileri

Çoğu Bizans imparatoriçesi kendisini bütün imparatorluğu yönetebilecek güçte görürdü.³⁴⁴ Gerçekten de aristokrat kadınlar, iyi yöneticiler ve iyi planlamacıydı. Toplumdaki rolleri aile içindeki görevleriyle yakından ilişkiliydi.³⁴⁵ Önlerine çıkan problemleri keskin zekâları sayesinde rahatlıkla çözebilirlerdi. Ancak yönetici bayanların bulunabildikleri mevkiler, eşlerinin aksine oldukça sınırlıydı. İmparatoriçeler sarayda yürütülen resmî işlerle ilgilenmelerine rağmen geçitlere ya da bayramlara çok nadir katılırlardı. 481 tarihinde Ariadne, resmî giysilerini giyerek halkına hitap etmek üzere Konstantinopolis'teki hipodromda yer alan imparatorluk loncasına gitmiştir. Uzun yüzyıllar boyunca imparatoriçelerin hiçbiri, kocaları hipodroma oyunları izlemeye gittiklerinde; kendisine eşlik etmedikleri için bu, önemli bir adımdır.³⁴⁶ Ancak eşlerine göre daha kısıtlı yaşayan imparatoriçeler bazı durumlarda eşlerinden daha çok saygı görürlerdi.

İmparatoriçenin huzuruna çıkmak bazen imparatorunkinden daha güç olurdu. Eski hükümdarlar zamanında senato, imparatorun huzuruna geleceği zaman biat etme şekli farklıydı. Patrisyen, (ayrıcılık yurttaşlara verilen ad) imparatorun

³⁴² Helena: Saray kadınlarının en ünlülerindedir. Duyumlara göre Roma İmparatoru Konstantin'in metresi olmadan önce bir tavernada garsonluk yapıyordu. Bizans tarihi içerisinde çok güçlü bir semboldür. Bu kadar önemli olmasında hayırseverliğinin, dindarlığının, Kudüse'e yaptığı hac ziyaretinin ve iyi bir anne olmasının büyük rolü vardır. Bkz. G. Tanman, "Erken Bizans...", s. 335. Bir başka kaynakta I. Konstantin'in ilk evliliğini yaptığı halktan bir kadın olan Helena, bir han hizmetçisi olarak geçer. Bkz. Paul Lemerger, **Bizans Tarihi**, (Çev. Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 16.

³⁴³ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 8.

³⁴⁴ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 100.

³⁴⁵ A. Laiou, "Observations On The Life...", s. 102.

³⁴⁶ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 51.

göğsünün sağ yanına elini koyarak selamlardı. İmparator, onu kafasından öper ve huzurundan çekilmesine izin verirdi. Geri kalanlar, sağ dizlerini yere koyarak eğilir ve ardından çekilirlerdi. İmparatoriçeye biat dahi edilmezdi. Theodora zamanında bu durum değişiklik gösterdi. İmparatoriçenin makamına gelmek isteyen kişiler onun keyfine göre huzura kabul edilir ya da edilmezlerdi. Eğer çağırıldıklarında yöneticiler ortada değillerse başlarına bir felaket gelirdi. Esirler gibi dinlenme odalarında toplanır, bazen imparatoriçeyi görebilmek için günlerce beklerlerdi. Theodora'nın huzuruna gelen patrisyen dahi olsa yüzükoyun yere kapanarak kollarını ve bacaklarını açarak majestelerinin ayak parmaklarına dudak değdirirdi.³⁴⁷ İlerleyen yüzyıllarda imparatoriçenin huzuruna gelmek için yapılması gerekenler kolaylaştırılmıştır. Bu durum, daha çok yönetici kademesinde olan kişinin karakteriyle alakalı bir durumdur.

Kocasını seferdeyken yönetim yetkisini elinde bulunduran kadınların eşleri adına alabilecekleri kararlar oldukça geniştir. İmparatoriçe Anna Dalassene bu kadınlar arasında yer alıp oldukça önemli işler gerçekleştirmiştir. Elde ettiği yetki ile naiplik yapıp atamalar, terfiler, unvanlar, vergiler, maaşlar gibi oldukça mühim konularda imparatorun yerine karar vermiştir. Yani bir tür içişleri ve maliye bakanı gibi hareket etmiştir.³⁴⁸

Bizans İmparatoriçeleri, konumlarına o kadar bağlıydılar ki yerlerine göz ucuyla bakan başka bir kadın olduğunu fark ettiklerinde, kolaylıkla kocasını kandırıp bu kişi için ölüm emri çıkarttırabilirlerdi. İmparatoriçenin yetkileri arasında bedensel günahlar için cezai işlem uygulama hakkı vardı. Örneğin, Theodora, 500 kadar fahişeyi bir araya toplayarak manastıra gönderdi. Böylece tövbe eden kadınlar, manastırlarda daha iyi bir yaşam sürdüler.³⁴⁹ Gerçi buradaki durum cezadan çok ödül gibidir. Çünkü işledikleri günahlar sonucunda yerlerinden ayrılmak zorunda kalan bu kadınlar, temiz ve düzgün bir şekilde yaşama imkânı kazandı.

Yine imparatoriçelerin sahip olduğu ayrıcalıklar arasında sefere gidebilme hakkı vardı. Siyasal mücadelelere kadınlar normalde katılamazlardı. Ancak eşlerine düşkün olan bazı imparatorlar, onları da sefere giderken yanlarına getirirdiler.

³⁴⁷ Prokopius, *Bizans'ın Gizli...*, s. 101, 165.

³⁴⁸ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 120.

³⁴⁹ Prokopius, *Bizans'ın Gizli...*, s.104, 108.

Örneğin, Nikephoros evliliğinin ilk yıllarında karısı Theofano'ya olan sevgisi ve tutkunluğu nedeniyle ondan hiç ayrı kalamıyor ve bu nedenle sefere çıkarken ordusuyla birlikte onu da yanına alıyordu.³⁵⁰ Sefere katılan kadınlarla ilgili söylenceler Alexiad'da geçer. Gaita adında bir kadın, kocasıyla birlikte seferlere giderdi. Bu kadın için "Onu zırha bürünmüş görmek pek korkunç bir şeydi." diye söz edilir.³⁵¹ Verilen bu örneklerde kadınların sefere gittiklerine dair bilgiler belirgindir. Ancak sefer sırasında görev alıp almadıkları veya nasıl bir görev yaptıkları hakkında pek fazla bilgi yoktur.

Elit kadınlar zamanla sahip oldukları zenginlik doğrultusunda daha da güçlendi. Özellikle büyük servet sahibi olan zengin dullar, siyasi manzarayı değiştirdi. Bu kadınların madeni paralara ve yasal olan birçok resmî sanata ilişkin tasvirleri otoritelerini belirtmelerinde önemli roller oynadı.³⁵² Siyasette ön planda yer alan imparatoriçelerin yanı sıra saray erkânının kadınları da değişen bu olumlu süreç içerisinde konumlarını ilerletme fırsatına sahip oldular.

1.5.3. Varolma Mücadelesi ve Siyasi Özellikleri ile Theodora

Bizans'ın meşhur Theodora'sı, alt sınıflara mensup bir ailenin kızıdır. Babası Akasius, hipodromda yeşillerin himayesinde çalışan bir ayı bakıcısıyken annesi sirklerde akrobasi gösterileri yapan bir kadındı. Theodora babasını altı yaşında kaybettikten sonra kardeşleri Komito ve Anastasya ile birlikte ucuz ve kaba komedili hicivlerde sahne aldı. Kabiliyetli bir taklitçi olduğu için onu izlemeye gelen kitle oldukça fazlaydı. Theodora, zaman içerisinde Konstantinopolis'in en önde gelen

³⁵⁰ A. Bailly, *Bizans Tarihi*, s. 244.

³⁵¹ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 54.

³⁵² E. Gittings, "Dignity, Power...", s. 69-70.

fahişelerinden biri oldu.³⁵³ Onun geçirdiği bu süreçler hakkında ayrıntılı bilgi veren kaynak, Prokopius'un "Gizli Tarih"³⁵⁴ adlı kitabıdır.

Prokopius, Theodora'nın başından geçen olayları aşağılayıcı dille abartarak nakleder. Eser içerisinden kısa bir kesite göz atmak bile bunu anlamak için yeterlidir. Teodora'nın yaşantısını aktardığı bir kısım şu şekilde geçmektedir:

Theodora başlangıçta bir erkekle yatabilecek kadar olgun değildi. Buna rağmen aşağı tabakalara mensup müşterileri hatta esirleri bile tatmin edebilecek yeteneklere sahipti. Theodora uzun zaman boyunca bir genelevde yaşadı. Erkekler kızın yaşına başına bakmadan fırsattan istifade ederdi. Yeterli olgunluğa eriştiğinde donanımlı bir fahişe oldu. Akabinde tiyatrolarda baş göstermeye başladı. Çoğu kez gebe kalıp edindiği tecrübeler sayesinde bu bebeklerden kolaylıkla kurtuldu.³⁵⁵

Bu kaynak, Theodora hakkında ulaşılabilecek bilgiler açısından ana kaynak niteliği görmekle birlikte yazarın olayları abarttığı açıkça gözler önündedir. Neticede bu dönemde Bizans'ta tüm aktris kadınlara fahişe gözüyle bakılıyordu. Kötü yollara düştüğü doğru olabileceği gibi başına gelen her türlü durumu kendi isteği doğrultusunda yapma olasılığı çok düşüktür. Bu nedenle hakkında yapılan yorumlara dikkat edilmelidir.

Theodora'nın küçük yaşta başına gelenler göz önüne alındığında ne kadar zor bir yaşam sürdürdüğü ortadadır. Daha çocukluğunu yaşayamamışken ailesine destek olmak için çalışmış ve daha iyi bir hayat sürebilmek umuduyla ilerleyen dönemlerde İskenderiye'ye gitmiştir. Ancak davranışları uygunsuz bulunduğu için zorluklar peşini bırakmamıştır. Bu sefer yeni bir başlangıç için İstanbul'un yolunu tutmuştur. Theodora İskenderiye'de kaldığı esnada moda olan yeni bir Hristiyan mezhebine bağlanarak tövbe etmiştir. İstanbul'a döndüğünde saray civarına yerleşip genç veliaht I. Jüstinianos ile tanışarak ilişki yaşamıştır. Bu ilişkiden bebek sahibi olmalarına rağmen çok geçmeden onu kaybetmişlerdir. I. Jüstinianos onunla evlenmek istese de amcası İmparator I. Justinos'un hanedan üyelerinin artistlerle evlenmesini yasaklayan yasası gereği, evlenemedi. Amcasının ölümüyle tahta geçen Jüstinianos, ilk iş olarak

³⁵³ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 160-161. ; Bkz. Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 69.

³⁵⁴ Prokopius'un "Bizans'ın Gizli Tarihi" adlı eseri dönemin imparatoru Jüstinianos'un eşi Theodora ile ünlü komutan Belisarius'un eşi Antonina hakkında önemli bilgiler sunmakla birlikte Bizans kadınları hakkında çeşitli bilgilere ulaşılabilecek önemli bir kaynaktır.

³⁵⁵ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 70-72.

bu yasayı değiştirip 524 yılında Theodora ile evlendi.³⁵⁶ Burada imparatorların kendi istekleri doğrultusunda kanunları değiştiriyor olmaları gözden kaçırılmaması gereken bir detaydır. Keza Theodora'nın da patrisyenler huzuruna gelecekleri zamanlarda kendi istekleri doğrultusunda hareket ettiğinden söz edilmişti. Demek ki Bizans İmparatorluğunda yönetici ister kadın olsun ister erkek bazen kanunlarda değişikliklere gidilmiştir.

Theodora ile Justinianos'un evliliklerinde dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da seçilen eş adaydır. İmparatorun neden evlenmek için daha soylu bir aile kızını değil de alt tabakadan gelen aktris bir kadını seçtiği hakkında kaynaklar farklı bilgiler sunar. Ancak gerçek sebep yalnızca imparatorun kendisi tarafından bilinmekle birlikte en kabul edilen görüş bu kadının insanın aklını başından alabilecek bir güzelliğe ve üstün zekâyâ sahip olmasıdır.³⁵⁷

Bu nedenle I. Justinianos'un bu uğurda her şeyi göze aldığı kabul edilir. Petrus Sabbatius I. Jüstinianos adını alarak tahta geçtiğinde karısına da Augusta unvanı verilir. Theodora, kocasıyla birlikte ülkeyi yönetmeye başlar. Bu süre zarfında Bizans'ın kaybettiği topraklar geri alınır hatta sınırlar bile genişler. Saltanatlarının yedinci senesinde Nika Ayaklanması yaşanır. İmparator, bu ayaklanmadan kaçarak canını kurtarmaya çalışırken onu kalmaya ikna eden karısı olur.³⁵⁸ Theodora'nın kocası üzerindeki etkileri bu kadarıyla sınırlı değildir.

I. Justinianos'un 533 yılında yayınlanan detaylı kamu hukukunun oluşmasında, Theodora'nın katkıları azımsanamayacak kadar fazladır. Theodora'nın da yardımları sayesinde kanunlarda yaşanan değişikliklerle birlikte sosyal kesimler arasındaki farklılıklar azaltılır. Özellikle de kadınların ve onlardan dünyaya gelen çocukların hakları güvence altına alınır.³⁵⁹

Her ikisi de politik bir oyun oynayacağı zaman farklı bir fikri destekliyormuş gibi görünürdü. Ancak çift bu açık anlaşmazlık hakkında önceden gizlice anlaşmıştı.³⁶⁰ Böylece yurttaşlar birbirlerine düşer ve onlara karşı ayaklanamazlardı. Öncelikle

³⁵⁶ F. Sanem Özcan, **Theodora ya da Teodora**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 8.

³⁵⁷ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 77.

³⁵⁸ P. Lemerle, **Bizans Tarihi**, s. 53.

³⁵⁹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 83.

³⁶⁰ A. Laiou, "Women in the History...", s. 25-26.

Hristiyanlar arasında bölünme faaliyeti sürdürdüler. Bu şekilde dinî bir bütünleşmenin önünü kesmeyi başardılar. Bunun yanı sıra bu şekilde davranarak partizanların arasını açtılar. Karısı mavileri destekliyormuş gibi rol oynarken imparator bu durumdan memnun değilmiş de karısına karşı koyamıyormuş gibi davranırdı. Problem teşkil eden davalarda karşı tarafı yanındaymış gibi davranarak haksız tarafın kazanmasını sağlıyor böylece her iki tarafın mallarına da el koyuyorlardı.³⁶¹ Ancak ikili arasındaki bu anlaşma hâli, hep aynı seyretmedi.

Bazen karşı karşıya geldiler. Justinianus, Kadıköy Konsili tarafından ön görülen görüşlere saygı duyarken Theodora onun aksine monofizit görüşü desteklemiştir. Monofizitlerin değerli piskoposlarını kontrol altına alıp Anadolu ve Afrika'da bu hareketin yayılmasını sağlamıştır.³⁶² Aslında bu duruma çok da şaşırılmamak gerekir. Çünkü daha önce İskenderiye'ye gidip burada birçok din adamıyla tanıştığı için büyük ihtimalle onların tesiri altında kalmış ve ileriki yıllarda bu tesir etkilerini göstermiştir. Belki de daha önceki faaliyetlerde olduğu gibi kocasıyla iş birliği yapmış, bu harekete girişmiştir. Bütün bunların yanı sıra Theodora, keskin zekâsını çıkarları gereği de kullanırdı.

İmparatoriçe, kendisinin sevmediği biri suç işlendiğinde cezasını kendisi istediği şekilde verdirtirdi. Bu şahıslar için özel mahkemeler kurulurdu. Mahkemelere çıkan jüri üyelerini kendisi seçer ve üyelere kendi istekleri doğrultusunda karar çıkartırdı. Kendisine karşı gelen kişi; değil alt tabakadan gelen bir insan, soylu bir aileye mensup olsa dahi malları elinden alınır, çeşitli cezalara çarptırılırdı. Fakat bu cezayı işleyen eğer kendi gözdelerinden biriye o zaman işler değişir, konuyla alay eder, ağızlarını kapatmalarını isterdi.³⁶³ Bu şekilde kendi doğrularını uygulardı.

Theodora Justinianos'dan evvel 548'de kanserden ölmüştür. Ravenna'da, San Vitale Kilisesi'nde VI. asra yakıştırılan meşhur mozaikte imparatoriçe elbiselerini giymiş halde ve çalışanlarıyla birlikte resmedilmektedir.³⁶⁴ Theodora zor aile şartlarında yetişip yaşadığı maddi sorunlar ve bulunduğu toplum koşulları içerisinde

³⁶¹ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 78.

³⁶² N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 85.

³⁶³ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 101.

³⁶⁴ A. Vasilev, **Bizans İmparatorluğu...**, s. 168.

zor bir hayat geçirmiştir. Sonrasında şansı yaver gitmiş ve yolları imparatorla kesişmiştir. Bizans'a İmparatoriçe olma vasfına sahip olmuştur. Sahip olduğu keskin ve ileri zekâsı sayesinde kocasının üzerinde de halk üzerinde de etkin faaliyetler göstermiş ve ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuştur. İdari, siyasi, ekonomik ve dinî alanlarda sıklıkla faaliyetlerde bulunmuştur.

1.6. Siyasal Olayların Kadınlar Üzerindeki Etkileri

Ülke içerisinde yaşanan siyasi olaylar ister istemez halk üzerinde çeşitli etkiler bırakırdı. Bizans'ta da politik hadiseler sıklıkla yaşanmakla birlikte oluşan gergin ortamdan kadınlar fazlasıyla etkilenirdi. Mesela, I. Justinianos döneminde halk maviler ve yeşiller olarak iki ayrı partiye bölündü. İki parti arasında düşmanlık sürerken imparatorun mavilere destek vermesiyle olaylar içinden çıkılmaz bir hal aldı. Yaşanan kötü hadiseler neticesinde partizanlar halka ağır işkenceler yaptı. Bu işkencelerden kadınlar da nasiplerini aldı. Siyasal olayların neticelerinden etkilenen kadın sayısı oldukça fazladır.

Kaynaklarda politik olaylar sırasında hayatını kaybeden evli bir kadınlardan bahsedilir. Kadın kocası ile birlikte denizden karşı kıyıya geçerken partizanlar yollarını keserek kadını kayıklarına alırlar. Kadın, kocasına bu zorbalığa karşı koyacağını bildirdikten sonra kendisini denize atarak intihar eder.³⁶⁵ Bir başka örnek de Pers askerlerinin çeşitli isteklerini kadınlar üzerinde gidermeye çalışırken iki tane seçkin kadının kurtulmak için kendilerini Orontes'e yani Asi'ye attıkları yönündedir.³⁶⁶ Siyasal olaylar sonucunda kadınların hayatını etkileyen bir başka örnek de 573 senesinin Kasım ayında İranlılar Dicle üzerinde bulunan son derece önemli olan Dara'yı aldıkları zaman gerçekleşir:

Vakanüvislere göre İranlılar bu bölgeden en az iki yüz doksan bir esir alır. Hristiyanlar tarafından Türklerin müttefikliğini kazanmak için Türk hanına esirler arasından en güzellerinden iki bin tane bakire verilir. Ancak hanın ordugâhına az bir mesafe kala bu genç kızlar yanlarındaki silahlı askerlerden nehirde yıkanmak için müsaade isteyerek utandıklarını söyler ve askerlerden biraz uzaklaşırlar. Dinlerini ve erdemlerini kaybetmek yerine kendilerini nehre boğulmak üzere bırakırlar.³⁶⁷

³⁶⁵ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 64.

³⁶⁶ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 189.

³⁶⁷ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 221.

Siyasal hadiselerin sonuçları kadınları örneklere grldği gibi cinsel açıdan etkilemiştir. Bu ortamda zayıf ve savunmasız görülen kadınlar gerek kötü emeller için gerekse de siyasi çıkarlar için kullanılmak istenmişlerdir. Ancak kadınlar bazıları tek çözüm yolu olarak gördükleri ölümü kendilerine tercih etmiş ve hayatlarına son vermişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLİK ARACILIĞIYLA KADININ KAZANDIĞI STATÜ ve BOŞANMA HAKKI

1.1. Toplumun Evliliğe Yaklaşımı

Bizans evlilik adetleri Roma ve Yunan gelenek ve göreneklerinin Hristiyan inancıyla birleştirilmiş halidir. Toplum içerisinde kadının bu kutsal müessese aracılığıyla eve bizzat tanrılar tarafından getirildiğine inanılırdı. Evlilik, kadını tamamen ailesinden ayırmakla kalmayıp onlarla olan tüm dinsel ilişkilerini de koparıyordu. Evlilik ikinci bir doğum anlamı taşımakla birlikte bu müessese aracılığıyla kadın edindiği çeyiz hediyesini kocasının atalarına verip tümüyle onların ailesine ait oluyordu.³⁶⁸

Evlilik kurumu aşka bağlı olmayıp kişinin şansına göre iyi ya da kötü olarak gerçekleşebiliyordu.³⁶⁹ Kızların evlenirken bakire olmalarına önem verilirdi. Evlilik yaşı kızlarda 12 erkeklerde ise 14 olarak belirlenmişti. Evlilik genellikle görücü usulüyle yapıldığından evlenecek kişiler birbirlerinin yaşını başkalarına sorarak öğrenirlerdi. Gönül rızası olsun ya da olmasın 25 yaşından küçük kızlar ve dullar, babalarının isteği dışında izdivaç yapamazlardı. Bu yüzden evlenmeye zorlanan kızların ağıtlar yaktıkları bilinir.³⁷⁰ Yakılan ağıtlar sayesinde ailesine başkaldıramayan kız çocukları seslerini duyurup duygularını dışarıya yansıtıyorlardı. Bu ağıtlar sayesinde bir nebze olsun genç kızların hislerini anlayabilmek mümkün olmaktadır.

Her ne kadar 12 yaşından küçük kızların evlenemeyecekleri yasalarca belirtilse de bu hususa bazen uyulmadığı görülür. Üstelik kızlar çok küçük yaşlarda evlendirildikleri gibi izdivaç ettikleri damat adayı da kendilerinden yaşça çok büyük birisi olabiliyordu. Örneğin, İmparator II. Andronikos (1282-1328) 5 yaşındaki

³⁶⁸ Fustel De Coulanges, **Antik Site Yunandan Roma'ya Kadar Tapınma Hukuk ve Kuramlar**, (Çev. İsmail Kılınç), Epos Yayınları, Ankara 2011, s. 50.

³⁶⁹ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 38.

³⁷⁰ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 2.

kızını, 51 yaşındaki Sırbistan kralına gelin vermiştir.³⁷¹ Bu tarz evliliklerde daha çok çıkar ilişkileri ön planda tutulmuş olsa gerekir. Ancak yaş durumu küçük olmayan kızlar için durum biraz daha farklıydı. Evlilik kararı bir nevi damat gibi gelinin de açık rızası ile olağan görülürdü.³⁷² Aslında yaşça büyük olan kızları farklı nedenlerle kandırıp evliliğe zorlamak daha güç olduğu için bu konuda biraz daha esnek davranılmış olunmalıdır.

Evlilik konusunda rıza gerektiren diğer husus ise tecavüz durumuyla alakalıdır. Tecavüz söz konusu olduğunda Bizans İmparatoru III. Leon (717-741) zamanında yayımlanan medeni hukukla ilgili yasalardan oluşan Ecloga'nın yalnızca belirli durumlarda bunu öngördüğü söylenebilir. Tecavüze uğrayan kadın ile suçu işleyen arasındaki evlilik olasılığına Orta Çağ Batı'sında olduğu gibi 717-802 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nu yöneten Isaurya hanedanlığın yasalarında da izin verilmemiştir.³⁷³ Bu konuda geçerli olan yönetmenlik oldukça önemlidir. Evlendirilecekleri zamanlarda hiçbir şekilde fikri alınmayan kızların bu yasa ile birlikte tecavüz gibi aşağılayıcı bir davranış karşısında istemedikleri bir hayata sürüklenmelerinin önü kapatılmıştır.

Genellikle rızalı ya da rızasız gerçekleşen evlilik sonrasında genç kızlar baba evinden ayrılarak koca evine giderlerdi. Ancak bazen bu durum farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Sıklıkla yaşanmamakla birlikte erkeklerin iç güveysi olarak kız tarafının evine gittikleri bilinir. Örneğin, XI. yüzyılın ilk on yılında payitahtta yaşamış olan Yargıç Eustathious'un kayıtlarına bakıldığında karılarının evinde yaşayan damatlardan bahseder.³⁷⁴ Bu durum aslında anormal değildir. Ancak Bizans gibi bir toplumda kadınla erkek arasındaki ayırım oldukça net olduğu için bu durum şaşırtıcıdır. Nitekim toplum içerisinde var olan her kesimin bu kuralları ciddiye almadığı da bu şekilde kanıtlanmaktadır.

Antik çağda kadının kısır olması halinde evliliğin bozulması doğru bir davranış olarak görülürdü. Çünkü kadının kısır ve çocuksuz olması kınanır ve ayıp

³⁷¹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 47.

³⁷² Keith Hopwood, "Bizans Prensesleri ve Şehvetli Türkler", (Çev. Ekin Uşşaklı), **Kebikeç Dergisi**, 2002, s. 145-146.

³⁷³ A. Laiou, **Consent and Coercion...**, s. 125-126.

³⁷⁴ P. Aries, G. Duby, **Özel Hayatın...**, s. 612.

sayılırdı.³⁷⁵ Kaynaklar bu durum için çeşitli tıbbi ve mucizevi ilaçlar denendiğini belirtir. Gebe kalmakta zorlanan bir kadın söz konusu olduğunda sonradan hamile kalan İbrahim'in eşi Sâre'nin hikâyesi ile bağdaştırılır. Yine buna benzer bir hikâyede de Meryem'in kuzeni Elizabeth'in, kısır olduğu söylendikten sonra hamile kalmasıyla ilgilidir.³⁷⁶ Bu gibi benzer örnekleri göz önüne alan kadınların çocuk sahibi olabilecekleri düşünülürdü. Evlenip çocuk sahibi olamayan kadınların evliliklerinin bitmesi gerektiği düşünülürken çocuğu olmadan kocası ölen kadınlar için evliliğe bakış açısı daha farklıdır.

Eski yasalar çocuğu olmamış dul kadının evlenmesini önerirdi. Dul kalmış kadın ölen kocasının en yakın akrabasıyla evlenmeliydi. Doğan erkek çocuk, ölen eşin çocuğu olarak bilinirdi. Kız çocuklarının doğumu evliliğin amacından sayılmazdı. Çünkü kız çocuk tapınmayı devam ettiremezdi. Evlendiği gün ailesinden ve babasının inancından vazgeçer ve artık kocasının ailesine ve dinine geçerdi. Hem tapınma hem de aile erkek çocuklar aracılığıyla devam ettirilirdi.³⁷⁷ Bu gibi olumsuz birçok düşünce toplumda hâkimken yaşanan bir takım tadillerle birlikte kadına ve onunla ilişkili olan konulara yaklaşım da değişiklik göstermiştir.

Yaşanan değişikliklerin başında Hristiyanlığın kabul edilmesi gelir. Bu dinin benimsenmesiyle birlikte evlilik bedensel bir ilişki ihtiyacı ya da hukuki anlaşma niteliği olmaktan çıkmış ve aile bağlarına artık daha fazla önem verilmiştir. Evlilikte kadına verilmesi gereken önemle ilgili Aziz Pavlus, Efeslilere Mektubun'da şu cümleleri dile getirir:

Kocalar karılarını kendi bedenleri gibi sevmelidir. Karısını seven kendini de sever. Adam annesini babasının yanından ayrıldığında karısına bağlanmalı ve ikisi tek beden olmalıdır. Size gelince her biriniz karınızı kendiniz gibi sevsin. Kadın da kocasına saygı göstereyin.³⁷⁸

Nikâhsız birliktelik, yaşayan yoksul kadınların maddi durumları evli kadınlarınkinden çok daha düşük olup çocuklarının babasının mülkü ile ilgili hiçbir hakları da yoktu. Ancak bu durum 741' de yayınlanan Ekloga ile birlikte değiştirilmiş ve oluşturulan yeni yasa içerisindeki maddeler oldukça

³⁷⁵ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 2.

³⁷⁶ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 139.

³⁷⁷ F. Coulanges, **Antik Site Yunandan...**, s. 54.

³⁷⁸ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 3.

çeşitlendirilmiştir. Öncelikle kesinlikle ataerkil sistem zayıfladı. Ekloga dul kadına ve evlenmemiş çocuklara önemli haklar sağladı. Kadına çocukları büyütme, onları evlendirip evlerini düzenleme hakkı getirdi. Geçerli bir evlilik için artık sözleşme gerekmecekti. Bunun yerine yoksul insanlar tarafların, ebeveynlerin ve halkın rızası temelinde kilisenin huzurunda evlenebileceklerdi.³⁷⁹ Böylece düşük sınıflar için de evlilik bağının oluşması kolaylaşacaktı.

Kadınlara bu kadar önem verilmesi Ekloga'da yer alan evlilik ile ilgili ortak hukuktan kaynaklıydı. Ortak hukuk anlayışıyla birlikte bütün maddî mülkiyet ve miras hakları evlilik aracılığıyla birleşecekti. Jüstinianos tarafından konulan yasalar da kadına bakış açısını benzer düşüncelerle açıklar. Bu yasalara göre özgür bir kadını hane halkına getirip onunla cinsel ilişkiye giren adam kadını evlilik sözleşmesi yapmış oluyordu. Böylece artık Roma cariyesi Hristiyan bir eş olabilecekti. Kadınların konumlarını sağlamlaştırmaya yönelik adılan bu düzenlemeler tam anlamıyla uygulanmamıştır. Cariyelik, resmî olarak VI. Leon (775-780) tarafından kaldırılmasına rağmen uygulanmaya devam etmiştir.³⁸⁰ Evlilikle ilgili yapılan tüm değişimlerin esas etkeni Hristiyanlığın kabul edilmesi olmakla birlikte bu konuda gerçekleştirilen tadillere tam anlamıyla uyulmadığı ortadadır.

1.1.1. Kilisenin Evliliğe Bakışı ve Yaptırımları

Erken kilise bekâret hayatına büyük önem verip kurumları aracılığıyla kadınların evlilik dışındaki yaşamlarını destekliyordu. Ancak zamanla kilisenin bu tutumu değişmiş ve evlilikleri Hristiyanlığın genel kurallarına uygun olmasına daha fazla önem vermeye başlamıştır. IX. yüzyılda ise kilise hem evliliği hem de içerdiği cinsel ilişkileri tamamen kabul etmiştir. Kilise, anlaşmalı bir birlik olarak evliliği desteklemenin yanı sıra kadının baştan çıkartıcı olduğu fikrini de içinde barındırıyordu. Kadınlara ilgili bu düşünce tarzı insanların ağızlarında veya

³⁷⁹ A. Laiou, "Women in the History...", s. 27.

³⁸⁰ A. Laiou, "Women in the History...", s. 28.

zahitlerin kaleminde sıklıkla tekrarlanırdı. Bu durum kadınlara yönelik algı noktasında güçlü bir alt akım oluşturup kadınları ötekileştirmeye hizmet etmiştir.³⁸¹ Her ne kadar IX. yüzyılda kilisenin evliliğe yaklaşımı değişiklik gösterse de bu evliliklerin kimlerle yapıldıkları önem teşkil ederdi.

Hristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte kilise hukuku yakın akraba evliliklerini sert kurallarla engelledi. Ayrıca bir kimse eşinin kardeşleriyle ve onların çocuklarıyla da evlenemezdi.³⁸² İkinci evlilikleri onaylamamakla birlikte hiçbir zamanda yasaklamadı. Üçüncü evlilik yapanlar ağır şekilde cezalandırılıp eğer evlenen kişi imparator değilse dördüncü evlilikler aforoz edilmekteydi.³⁸³ Tek eşle evlilik kuralını çiğneyerek birden çok evlilik yapanlara evlilik tacı takılmayıp bu kişilerin evlilik törenleri gerçekleştirilmezdi.³⁸⁴ Örneğin, VI. Leon dört ayrı evlilik yapmıştır. İlk üç evliliğinden çocuk sahibi olamadığı için dördüncü evliliğini metresiyle yapmak zorunda kalmıştır. Bu evlilikler yasal olmadığı için hatırı sayılır papazlar aracılığıyla yapılmıştır.³⁸⁵ Akraba ve çoklu evlilikle ilgili çeşitli engelleyici kurallar olmasına rağmen toplum içerisinde bu tarz evliliklerden geri kalınmadı. Meydana gelebilecek sorunlar için her ne kadar tedbir alınmaya çalışılsa da bu problemlerin tamamıyla engellendiği söylenemez. Bu noktada asıl ilgi çeken husus devlet yöneticilerinin bile evlilik mevzusu söz konusu olduğunda kuralları çiğneyerek ya da değiştirerek hareket etmiş olmalarıdır.

Kayıtlarda çoklu evlilik yapanların sayısı fazlaca yer almaktadır. Konstantinopolis Patrikhanesine ait belgelerde 1399-1400 yıllarında 13 erkek ve 12 kadının ikinci evliliklerini yaptıklarından bahsedilir.³⁸⁶ Evlilik ittifaklarıyla ilgili mahkeme davalarını çoğunlukla ikinci ya da üçüncü evlilik, evlilik yaşı, boşanma, zina, tembellik vb. meseleler oluştururdu. XIII. yüzyılda mahkemelerdeki davaların çok olması dikkat çekerken, XIV. yüzyılda bu tür davalara daha az rastlanmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun batısında, Epirus'da XIII. yüzyılda çıkan bir sorun genç kızların, yaşlı erkeklerle evlendirilme oranlarının artması üzerinedir. Yine bir vakada

³⁸¹ A. Laiou, "Women in the History...", s. 28.

³⁸² Kübra Karakoç, **Osmanlı ve Bizans Kroniklerinde Düğün ve Ölüm**, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yükseklisans Tezi), Tekirdağ 2018, s. 70-71.

³⁸³ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 56.

³⁸⁴ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 10.

³⁸⁵ A. Bailly, **Bizans Tarihi**, s. 19.

³⁸⁶ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 236.

bir kız çocuğunun yasal olarak 12 yaşına ulaşmadan önce iki kez evlendirilmesi söz konusu olmuştur. Yasalar özellikle kadınlar için ikinci evlilikleri ortadan kaldırmaya yöneliktir. 1216-1236 yılları arasında görev yapmış olan Ohri Başpiskoposu Demetrios Chomatianos bu gibi pek çok vakayı ele alıp ikinci evliliğe giren kadın ve erkeklere aynı koşulları sağlamaya çalışmıştır.³⁸⁷ Doğru olan tek evlilik olmakla birlikte kadınların ikinci evliliği gerçekleştirmesi konusunda erkeklere oranla daha tedbirli davranması gerekirdi. Çünkü bir kadın erkeğe oranla daha savunmasızdır. Hele ki bu evlilikler küçük yaşlarda kız çocuklarına isteksiz ve zorla yaptırılıyorsa bu durum daha da vahimdir. Bu noktada gerek yasalar gerekse şahısların gösterdikleri hassasiyetler zamanla bu durumların azalmasına olanak sağlamıştır.

İkinci kez evlenme konusunda kadınların önüne çıkan engeller, erkeklere oranla daha fazlaydı. Bir kadının ikinci kez evlenebilmesi için kocasının vefat etmesi, yeni eşinin daha önceden hiçbir kimseyle evlilik yapmaması, vefat eden eşin ölümünün üzerinden en az bir yıl geçmesi, kocasının ölümünün belirsizliği halinde yeni bir evlilik için kadının en az beş yıl beklemesi gibi çeşitli kurallar vardı. Kadın eğer bu kuralları dikkate almadan evlenirse kilise tarafından kınanır ve ağır para cezasına çarptırılırdı.³⁸⁸ Mevcut yasalar aslında çok da abartılı olmamakla birlikte kadının yeni eşinin daha önce evlenmemiş bekâr bir erkek olması şartı ilgi çekicidir. Bu madde kadınların ikinci evlilik gerçekleştirme olasılığına karşı doğrudan engel amacı taşır. Çünkü bekâr erkeğin ilk tercihi kendisine dul kadın almak değil, kendisi gibi bekâr birisini almak olacaktır.

Kilisenin ikinci evlilikleri onaylamama nedenleri arasında çocuklar yer almaktadır. Çocuklar, bu durumundan ya olumsuz etkileniyor ya da tamamıyla hayatları değişiyordu. Anne ve babalar menfaat, zevk yahut eşlerini memnun edebilmek adına kendi evlâtlarını yanlarından uzaklaştırmayı göze alabiliyorlardı. Örneğin, II. Romanos (959-963) yeni evlendiği Theofano ile güzel vakit geçirebilmek ve eşini memnun edebilmek için beş kızını birden manastıra göndermiştir.³⁸⁹ Bu gibi çeşitli nedenlerle ailesinden uzaklaşmak zorunda kalan birçok çocuk örneği vardır. Bu noktada kilisenin engellemeye çalıştığı ikinci

³⁸⁷ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 235.

³⁸⁸ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 11.

³⁸⁹ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 39.

evlilikler oldukça önemlidir. Patrikhane belgelerinde üçüncü evlilik yapmayı düşünen kişilerin hem genç hem de çocuksuz olması durumunda yasalarca izin verildiği belirtilir.³⁹⁰ Nitekim gerçekleştirilen bütün çoklu evliliklerde çocuk faktörüne dikkat edilmeye çalışıldığı gözlemlenir.

Kadınların evlendirilmesinin desteklenmesiyle ilgili önemli görülen diğer bir husus miras olayıdır. Justinianos döneminde Hristiyanlığın etkisi ile kadınların sahip olduğu miras hakkı ile ilgili detaylar biraz daha yumuşatıldı. Bu konuda kilise onayı ancak VI. Leon (775-780) döneminde verildi. Bu süreçte nikâhsız yaşamak yasaklanıp evlilikler daha sık yapıldı.³⁹¹ Nikâhsız yaşamamanın yasaklanması ve evliliğin resmiyet kazanmasıyla birlikte kadının hane içerisindeki konumu sağlamlaşmış ve kadın hukuki olarak koruma altına alınmıştır.

1.1.2. Evlilik Ritüelleri

Hristiyanlıkla birlikte gerçekleşen evlilik merasimleri iki bölüme ayrılırdı. İlk aşama, *sponsalia* Orta Çağ nişan merasimi olarak adlandırılmaktadır. İkinci aşama ise *nuptia* asıl evlilik merasimidir. Evliliğin birinci aşaması olan nişan merasiminin uygulaması dinî sadakat adına söz, ellerin birleştirilmesi, belirli bir para hediyesi ile birlikte yüzüklerin alınıp takılmasından ibaretti.³⁹²

Nişan merasiminin gerçekleşebilmesi için uyulması gereken kurallar vardı. Yaşı 12'den küçük kız ve yaşı 14'ten küçük erkeğin nişanlanması geçersiz sayılırdı. Nişanlanma bir anlaşma ile belgelenirken, dinsel açıdan önem arz ederdi.³⁹³ Nişanın bozulması kilise tarafından kınanır ve cezalandırılma ile sonuçlandırılırdı. Nişanı erkek bozarsa verdiği başlığı ve hediyeleri geri alamaz eğer kız tarafı bozarsa bu

³⁹⁰ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 236.

³⁹¹ A. Cameron, *Bizanslı...*, s. 147.

³⁹² C. Connor, *Bizans'ın Kadın...*, s. 38.

³⁹³ S. Yıldız, *Bizans Tarihi...*, s. 51.

hediyelerin iki katını ödemek zorunda kalırdı.³⁹⁴ Nişanın ardından gerçekleştirilen düğün merasimi kendi içerisinde kademelere ayrılırdı.

Düğün yapılmasına karar verildiği zaman ilk iş, düğün tarihinin belirlenmesi olurdu. Bu tarihin belirlenme zamanları vardı. Oruç ve tövbe vakitlerinde nikâh törenine sıcak bakılmazdı. Bunun yanı sıra kiliseye gidilir, uygun nikâh tarihi kararlaştırılırdı. Kilise, evlenmelerinde sakınca görmediği çiftlerin isimlerini Paskalya öncesi duyururdu.³⁹⁵ Duyurunun yapılmasının ardından düğün için hazırlıklara başlanırdı. Öncelikle akraba ve dostlara davetiyeler iletilirdi. Düğünden bir gün önce getirilen değerli eşyalar müzik eşliğinde gelinin odasına yerleştirilirdi. Düğünde ziyaretçiler beyaz kıyafetler tercih ederlerdi. Damat müzisyenlerle birlikte gelini almak için gelirken, gelin ise damadı brokar (sırma veya gümüş işlemeli ipekli kumaş) bir giysi, güzel işlemeli bir buluz ve yüzü peçe ile örtülmüş şekilde odada hazır bir şekilde beklerdi. Damat, gelinin yüzünü açtıktan sonra birlikte kiliseye doğru yürürlerdi.³⁹⁶ Orada gelin ve damat için taç giydirme töreni düzenlenirdi. Babası tarafından gelin damada teslim edilirdi. Rahibin takdisi ile dinî sözleşme kararlaştırılıp gelinin o vakitten itibaren yaşayacağı evine götürülmesiyle merasim sona ererdi.³⁹⁷ Biten törenin ardından gelin ve damat yalnız bırakılırdı.

Gece eğlenceden sonra düğün evinden ayrılan konuklar, sabah çifti müzik eşliğinde uyandırırdu. Gerdek gecesi damadın geline bugün Anadolu'da halen uygulanan yüz görümlüğünü vermesi zorunluydu. Görümlük çoğunlukla bir kemer olurdu. Çiftin parmaklarına taktıkları yüzüklerin üzerinde uyum anlamına gelen *harmonie* kelimesi ile birlikte Hz. İsa'nın tasviri bulunurdu. Bu tasvir nikâh şahitliğinin Hz. İsa tarafından yapıldığını belirtirdi.³⁹⁸ Genel itibariyle Bizans'ta evlilik adetleri bu şekilde gerçekleştirilirdi.

³⁹⁴ G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 8.

³⁹⁵ K. Karakoç, **Osmanlı ve Bizans...**, s. 73-74.

³⁹⁶ S. Yıldız, **Bizans Tarihi...**, s. 54-55-56.

³⁹⁷ K. Karakoç, **Osmanlı ve Bizans...**, s. 73.

³⁹⁸ Ö. Ertuğrul, **Bizans'ta Sosyal...**, s. 21.

1.1.3. Kadının Evlilikle Kazandığı Miras Hakkı: Çeyiz

Aile fertleri içerisinde kadın, maddi getiri açısından oldukça önemli bir yere sahipti. Çünkü kadın evleneceği zaman önemli miktarda bir mülkün sahibi olurdu. Yeni kurulan ailenin ekonomik sermayesi, kadının çeyizine ve erkeğin evlilik hediyesine bağlıydı. Çeyiz malları evler, dükkânlar, para ve mücevherler gibi çeşitli mallardan oluşuyordu.³⁹⁹ Eğer kızın ailesinin durumu iyiye bu mallar içerisinde topraklar da girerdi. Evlilik, paranın çeyiz aracılığıyla el değiştirmesi veya ülkenin nüfusunun artırılması için bir araçtı.⁴⁰⁰ Çeyiz yeni kurulan ailenin geçimi için her ne kadar önemliyse çocukların haklarının korunması bakımından da o kadar mühimdi.

Çeyiz ve miras anlaşmazlıkları ile ilgili davalar görüldüğünde mahkeme genellikle çocukların lehine kararlar alırdı. Örneğin, Yargıç Demetrios Chomotianos'un aldığı kararlarda kadının ölümünden sonra çeyizindeki haklarının tümünün çocuklara ait olduğu açıkça belirtilir. Çocukların olmaması durumunda mülk kadının ebeveynlerine ait olup kardeşler arasında yeniden dağıtılabildi. Ayrıca kocası ölen dul kadın sadece çeyiz mallarının kullanım hakkına sahipken mülkiyet çocuklara ait olurdu.⁴⁰¹

Kadının drahoması üstündeki tüm hakları yasalar tarafından olabildiğince güvence altına alınmaktaydı. Öncelikle çeyizde yer alan eşya, hayvan, para ve gayrimenkuller evlilik sözleşmesinde birer birer belirtilirdi.⁴⁰² Böylece ortaya çıkabilecek bir problemde kadının çeyizi içerisinde herhangi bir eksiklik olup olmadığı tespit edilebilirdi. Çeyiz, kocanın borçluları yüzünden alacaklılarına karşı kanunlarla korunurdu.⁴⁰³ Evlilikler, daha çok mal koşullarına göre belirlendiği için hukukun kadınlara önem verdiğini gördüğümüz alanlar arasında mal anlaşmazlıkları yer alır. Koca malları yönetme hakkına sahip olsa da drahoma kadının kedisine aittir. Çeyizin yanı sıra düğünde verilen armağanlar da kadınındır. Annenin vefatı durumunda çocuklara drahoma miras kalırken babanın ölümü halinde anne

³⁹⁹ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 238.

⁴⁰⁰ C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 38.

⁴⁰¹ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 237.

⁴⁰² G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 2.

⁴⁰³ A. Laiou, "The Role of Women...", s. 237.

çocukların ve tüm mülkün yasal koruyucusu olurdu.⁴⁰⁴ Böylece hakları artan kadının üstlendiği sorumluluklar da artış gösterirdi.

Eşin ölümü durumunda malların yönetimi, çocukların eğitimi ve onların evlendirilirken drahomalarının sağlanması gibi sorumluluklar kadının üzerine kaldığı için işi son derece zordu. Yani yasal haklar açısından dul olmak bir kadının en güçlü olduğu konumdu. Fakat dul kadın, yeniden evlenmeye karar verirse ilk evliliğinden genellikle sadece düğün armağanlarına sahip olur diğer haklarını kaybederdi. Dolayısıyla yeniden evlilik güç kaybına neden olurdu.⁴⁰⁵ Drahoma evliliğinin gerçekleşmesi durumunda çiftlerin hayatını oldukça kolaylaştırırken kızın ailesinin maddi olarak son derece zorlanmasına sebebiyet verirdi.

Evliliğin gerçekleşmesi için şart olan drahoma alt sınıflara mensup insanların evlenmesini zorlaştırdığı gibi cariyeliği de beslemekteydi. Cariyeler her ne kadar uzun ve düzgün ilişki sürdürseler de toplum içindeki yerleri evli kadınlardan sonra gelir, kendileri ve çocukları mirastan faydalanamazlardı. Ancak bu durum I. Justinianos zamanında oluşturulan yeni yasalarla birlikte değiştirildi. Alt kesimden olan kadınların evlenmeleri kolaylaşırken VIII. yüzyılda drahoma bir evlilik koşulu olmaktan çıktı. Böylece cariyelik geleneğinin bir nevi son bulması ve sosyal sınıf gözetmeksizin kadınların ideal eş olabilmelerinin önü açıldı.⁴⁰⁶

Kadınların aile içerisindeki konumu Bizans hukukunca korunurdu. Örneğin, bir ailedeki tüm çocuklar cinsiyet fark etmeksizin mülkiyetin bir kısmına sahip olabilirdi. Bir vasiyetin yokluğunda miras bütün kardeşler arasında eşit bölünürdü.⁴⁰⁷ Aristokrat ailelerin kızları da topraklarını alabilme hakkında sahipti. Ancak tüm çocukların eşit hak alıp almadıklarını söylemek çok zordur. Çünkü çeyizin zorunlu olarak mülkün eşit bir parçası olmadığı açık olup daha az ya da daha fazla olabilirdi.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Ö. Ertuğrul, **Bizans'ta Sosyal...**, Edirne, s. 21.

⁴⁰⁵ B. Hill, **Bizans İmparatorluk Kadınları...**, s. 16-17.

⁴⁰⁶ G. Tanman, "Erken Bizans...", s. 329.

⁴⁰⁷ A. Laiou, "Women in the History...", s. 29.

⁴⁰⁸ J. Chichester, "Family Structure...", s. 66.

1.1.4. Kadınların Alabildikleri Soyadları

Bizans'ta, ilk dönemlerde soyadı veya aile adının çok önemli bir vasfı yoktu. Fakat XI. ve XII. yüzyıllara gelindiğinde elit tabakadan aileler soyadlarını kullanarak ailelerinin ve zenginliklerinin reklamını yapmaya başladılar.⁴⁰⁹ Bu durum daha çok erkeklerin üzerinden yapılmaktaydı. Aileler içerisinde yer alan eşler veya kızlar adlandırılmaya gerek görülmezdi. Kocalar, eşlerden önce oğullar ise kızlardan önce listelenirdi. Kadınların, adlandırılmaları gerektiğinde kocalarının isimleriyle birlikte söylenirdi.⁴¹⁰ Kadına yönelik bir ötekileştirme soyadı konusunda da kendisini göstermektedir.

XIII. yüzyıla kadar ki süreçte kadınlar, eşlerinin soyadlarıyla anılmaktan gurur duyarken bu yüzyıldan sonra ise durumlar değişir. Kan bağıyla elde edilmiş olan soyadı uzun bir liste halinde sunulan adların en arkasına eklenmiştir. Mesela, Theodora Raoulanio kendisini şöyle tanıtır: “Ben Theodora, Romalıların imparatorunun yeğeni, Kantakuzenos, Angelos, Dukas, Komnenos, Palaiologos ailelerinin Theodora'sı ve Provotovestiaros Joannes Raul Dukas Komnenos'un karısı”.⁴¹¹

Bizans'ta, kadınlar babalarının soyadını kullanabildikleri gibi, isterlerse annelerinin de soyadlarını kullanabiliyorlardı. Bu durum pek doğru kabul edilmese de örnekleri vardır. Örneğin, Bizans imparatoriçesi Anna Dalassene, Ermeni boyundan gelen annesinin soyadını almış ve evliliği boyunca Komnenos soyundan daha üstün olduğunu gösterircesine bu adı taşımıştır. Hiçbir çocuğu da babasının soyadını almamıştır.⁴¹² Nitekim Bizans toplumunda kadınlar ilk başlarda ailenin erkekleri olan babalarının ya da kocalarının soyadlarını kullanabiliyorlarken sonraları erkeklerin isimlerinin arkasında anılmaları gerekmediği gibi kendi cinslerinden olan annelerinin soyadlarını da kullanabilmişlerdir.

⁴⁰⁹ D. Nicol, **Bizans'ın Soylu...**, s. 4.

⁴¹⁰ L. Neville, “Taxing Sophronia's...”, s. 81.

⁴¹¹ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 134.

⁴¹² N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 116-117.

1.1.5. Bizans Kadınlarının Siyasi Evlilikleri

İmparatorluk ailesinin kızları için evlilik genellikle hayırlı bir koca bulunması amacıyla değil, diplomatik ve ekonomik nedenlerden ötürü gerçekleştirilirdi. Bu sebepler arasında düşmanı kontrol altında tutmak, devletlerle dostluk ilişkileri kurmak ya da kendi kültürünü dünyaya yaymak gibi unsurlar yer alırdı. Bizanslılar evlilikler aracılığıyla gerçekleştirmeyi planladıkları bu stratejileri gayet başarılı bir şekilde uyguluyorlardı. Bu nedenler doğrultusunda yabancı ülkelere giden pek çok gelinin varlığı bilinir.

Yabancılarla yapılan evlilik nedenleri arasında ilk sırayı diplomatik ilişkiler almıştır. Mesela, Bizans'ı yöneten “kesik burun” lakaplı II. Jüstinianos (705-711), Hazarlar ile bir hanedan evliliği yapar. Kağan Busir Glavan'ın, Theodora adını alan kız kardeşi ile evlenir. Bu durumun yanı sıra bir nesil sonra III. Leon, (717-741) Araplara karşı oğlunu, Hazar bozkır imparatoru ile ittifakını mühürlemek için kağanın kızıyla evlendirir.⁴¹³ Bizans imparatorluğu, Türklerle de bu tarz evlilikler gerçekleştirir. İmparatorluk ailesi yüklü drahoması olan Bizans prenseslerini Osmanlıya gelin vererek Türkleri yatıştırmak ve güvenli bir mesafede tutmak ister. Bu amaç doğrultusunda İmparator VI. Joannes Kantakuzenos (1347-1354), kızı Theodora'yı, Britanya'yı ele geçiren Orhan Bey'e (1326-1362) eş olarak verir. Yine XV. yüzyılda Sırbistan Despotu Georg Brankoviç (1427-1456), kızı Maria'yı, Osmanlı Sultanı II. Murad'a (1421-1451) vermiştir.⁴¹⁴

Gerçekleştirilen evliliklerin diğer bir sebebi de Bizans'ın kendi kültürünü Dünya'ya yaymak istemesidir. Bizans'ın öngördüğü bu gerekçe doğrudan bir evliliğe neden olacak ana faktörlerden biri olmasa da evlilikle birlikte gerçekleştirmeyi planladığı stratejiler arasındadır. Örneğin, Venedik'e gelin giden, Bizanslı aristokrat Maria Argiropoulaina aracılığıyla İtalyanlar Roma'dan beri unuttukları çatalı yeniden hatırlama fırsatı yakalar.⁴¹⁵ Bu şekilde gelinler aracılığıyla Bizans kültürü farklı coğrafyalarda yaygınlık göstermiştir.

⁴¹³ E. Luttwak, **Bizans İmparatorlu'nun...**, s. 186-187.

⁴¹⁴ D. Nicol, **Bizans'ın Soylu...**, s. 6.

⁴¹⁵ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 46.

Bizans İmparatorluğunda uzağa gönderilen gelinler olduğu gibi diğer ülkelerden Bizans'a gelenler de oluyordu. Ancak gelinlerin kabul edilmesi için belirli şartlar vardı. Bu kızlar önce Yunanca yeni bir isim almak daha sonra ise saray adetlerini öğrenmek zorundaydılar. Örneğin, Alaina'lı Maria Gürcistan'dan, İmparatoriçe İrene ise Macaristan'dan gelmiştir.⁴¹⁶ Bizans tarihi bu tarz evliliklerle doludur. Genellikle de kadınlar kaderlerine razı gelip bu duruma ses çıkarmıyorlardı. Ancak sayıları az da olsa bu duruma itiraz edenler vardır. Örneğin, Bizans İmparatoru XI. Konstantinos Palaiolohos'un (1449-1453), karısı olmayı geri çeviren Sırp Mara Brankoviç'tir. Sonraları Sultan Murad'ın eşi olarak 16 yılını onun haremde geçirmiştir. Görüp geçirmişliği bu cesaretinde önemli rol oynamıştır.⁴¹⁷

Özellikle XI. yüzyıldan sonra Bizans aristokrasisi, evlilik ittifakları aracılığıyla konumunu sağlamlaştırdı. Komnenai ve Doukai ittifakı bu evliliklerin en ünlüsüdür. Bu sınıftaki kadınlar, evliliklerinden sonra bile kendi aileleriyle bağlarını korudular.⁴¹⁸ Bizans'ta kırsal kesimde gerçekleştirilen evlilikler neticesinde kadının ailesiyle ilişkileri neredeyse kopma noktasına gelirken aristokrat aileye mensup kadınların, evlendikten sonra dahi aileleriyle ilişkilerini rahatlıkla sürdürmeleri onların bir konuda daha ne kadar şanslı olduklarını gösterir niteliktedir.

1.1.6. İmparator Eşi Olabilmek için Gerekli Görülen Şartlar

İmparator eşi olabilmek için soylu bir aileden geliyor olmak önemliydi. Örneğin, VIII. ve IX. yüzyıllarda imparatorluğa gelen gelinler, çoğu kez taşradaki seçkin ailelerden oluyorlardı. Taşradaki bir ailenin, saray bünyesine girme olasılığı o ailenin iyi talihindendi. Bu sayede aileler, imparatorluğun saray hayatı hakkında bilgi sahibi olma şansını yakalıyorlardı. Bu evlilikler aracılığıyla imparatorluk gelinlerinin kardeşleri de saray içerisindeki diğer kişilerle izdivaç yapabiliyorlardı.⁴¹⁹

⁴¹⁶ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 46-47.

⁴¹⁷ D. Nicol, *Bizans'ın Soylu...*, s. 7.

⁴¹⁸ A. Laiou, "Women in the History...", s. 29.

⁴¹⁹ J. Herrin, *Bizans Bir Ortaçağ...*, s. 238.

Saraya gelin gelen kızların ailesine her ne kadar önem verilse de bütün imparator eşleri soylu aileler arasından seçilmek zorunda değildi. Mesela İmparator I. Justinos, Lupicina adında bir kadınla evlenmiştir. Bu kadın, yabancı kökenli bir esir olup aynı zamanda daha önceleri başka bir adam tarafından satın alınarak odalığı olarak kullanılmıştı.⁴²⁰ Bu örnekte belirtildiği gibi imparatorların eşleri için soy meselesine dikkat edilmediği görülür. Eş adaylarına kutsal nitelik kazandıran tacın giydirilmesi onların meşru sayılmaları için yeterli oluyordu.⁴²¹ Bizanslıların alt sınıflardan gelin alma hususuna müsaade etme nedenleri arasında muhtemelen düşük sınıftan gelen imparatorların bulunma durumları da etkilidir. Örneğin, İmparator Vasilios, halkın arasından gelip imparatorluk tahtına oturan erkeklerdendir. Prenses Thekla onu kendisine âşık etmiş ve kısa sürede önündeki tüm engelleri kaldırarak imparator olmasını sağlamıştır.⁴²²

Soy meselesi dışında imparatora seçilen eşlerin Hristiyan dinine mensup olması gerekiyordu. Farklı dinden bir bayanla evlilik doğru karşılanmıyordu. Bozkır ülkeleri kesinlikle Hristiyan karşıtı olmamakla birlikte onlarla da evlilik yapılması genellikle reddedilirdi. Bizans İmparatoru VII. Konstantinos Porphyrogenitos (945-959) tarafından kaleme alınan *De Administrando Imperio*'da hükümdar olacak kişilerin farklı dinden biriyle evlenmemeleri gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Büyük ve kutsal Konstantinos'un korkutucu ve hakiki görevlendirme ve talimatnamesi, Hristiyanların evrensel kilisesi Ayasofya'da ki kutsal tablo üzerine işlenmiştir. Buna göre Romalıların, imparatoru hiçbir zaman Roma düzeninden farklı yahut ona yabancı gelenekleri olan bir milletle, özellikle de imansız ve vaftizsiz olanlarla evlilik ittifakına girmemelidir.⁴²³

Normalde Hristiyan olmayanlarla evlilik gerçekleştirilmemesi gerekirken bu durumun dikkate alınmadığı zamanlar olmuştur. Ancak farklı inançlara mensup gelinlerin birçoğu dinlerini değiştirerek Hristiyanlığı kendilerine yeni din olarak seçmişlerdir.

İmparatorlar eşleri, imparatorluğun gelin alaylarındaki yarışmacı kızlar arasından seçilebilirdi. Prens, bu kızların içerisinde en çekici olanı kendisine eş

⁴²⁰ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 39.

⁴²¹ A. Bailly, **Bizans Tarihi**, s. 27.

⁴²² A. Bailly, **Bizans Tarihi**, s. 211.

⁴²³ Gy. Moravcsik, **Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio**, (Çev. R. J. H. Jenkins), Dumbarton Oaks, Washington 1967, s. 71-73.

olarak alırdı.⁴²⁴ Ancak senatör rütbesine erişmiş bir kişi, bir fahişeyi eş olarak alamazdı. Böyle bir durum eski yasalarca yasaklanmışken İmparator Justinianus zamanında değiştirilmiştir.⁴²⁵ Sonuç itibariyle imparatora eş seçilecek kadınlarla ilgili birbirinden farklı şartlar bulunmasına rağmen bu koşullar kişilerin kendi çıkarlarıyla çatıştıkları takdirde değiştirilmiş veya onlara uyulmamıştır.

1.2. Köle Kadın ile Evlilik

Bizans toplumunda efendilerinin her söylediklerini itiraz etmeden yerine getirmek zorunda olan köleler iki farklı şekilde bu hayatın içerisinde yer alırlardı. Ya başkaları tarafından savaş esirleri olarak alınır ya da esaret altında doğarlardı. Yasal olarak hiçbir hakka sahip olmayan kölelerin evlenme hakları da yoktu. Çünkü evlilik için gerekli görülen drahomayı sağlayabilecek herhangi bir mülkiyete sahip değillerdi. Bununla birlikte Bizans İmparatorluğu'nda kölelik kurumunun kaldırılması gerektiği görüşünde olan bazı insanlar da vardı. Örneğin, IV. yüzyılda Hristiyan din adamı ve azizi olan Nenezili Gregorios köleliği kınar ve kaldırılması gerektiğini destekler.⁴²⁶

Bizans'ta köle ile efendisi arasındaki ilişki genellikle cinsel birliktelikleri içermekteydi. Ancak köle olan kimse bu durumu isteyerek değil, efendisi tarafından fuhşa zorlanarak yerine getirirdi. Yani kölenin efendisinin metresi olmaktan başka seçeneği yoktu. Toplum içerisinde kölenin değeri ve ona bakış açısı doğrudan cinsellik ile ilgiliydi. Bu değer kölenin sahibine bekâretini erotik hizmetlerle sağlama yeteneği ve üreme kapasitesine göre değişkenlik gösteriyordu. Bu tür aşk ilişkileri, ilk yüzyıllarda Bizans toplumunda sosyal olarak kabul edilip yaygınlık kazanmıştır.⁴²⁷

⁴²⁴ J. Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ...**, s. 238.

⁴²⁵ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 75.

⁴²⁶ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 140.

⁴²⁷ M. Nasaina, "Woman's Position...", s. 32.

Roma hukuku, özellikle kadınlar için sosyal statü ve yasal kategorilerin tanımlanması noktasında önemli bir faktör oluşturur. Bir köle evlenme hakkına sahip olmadığı için zina suçu ile yargılanamazdı.⁴²⁸ Ancak köle kadının bu suç ile muhakeme edilmemesi onun haklarının savunulması noktasında yeterli bir ölçüt değildir. İmparator I. Aleksios Komnenos döneminde kölelerin bu konudaki haklarında değişikliklere gidilmiştir. Çıkan bir emirnameyle birlikte kölelerle cinsel temasta bulunabilmek için nikâhlı evlilik zorunluluğu getirilmiştir. Köle ile ilgili çıkarılan kanunlar dönemlere göre değişiklik arz etmiştir. Örneğin, İmparatoriçe İrene, özgür bir kişinin köle kadınla evlenmesini yasaklarken VI. Leon ise özgür olan kimsenin köleyle evlenmek için özgürlüğünü satın alıp himayesine alma şartını getirmiştir.⁴²⁹ Çıkarılan yasaların içerikleri birbirlerinden farklı olsa da bu kurallar kölelerinde artık önlerinde başka bir seçenek olduğunu göstermektedir. Köle kadın bu sayede metres muamelesi görüp cinsel birlikteliğe zorlanmaktan kurtulmuştur. Bir süre sonra da kölelik kurumu ortadan tamamıyla kaldırılmıştır.

1.3. Kadınların Boşanma Hakkı ve Boşanma Sebepleri

Ülkenin medeni yasası ve kilise her ne kadar evliliklerin bozulmasına karşı çıksa da VI. yüzyıla kadar ki süreçte rızalı boşanmaya izin verilmiştir. Boşanma her zaman yasalarda var olmasına karşın boşanma ile ilgili detaylar bir anlaşmayla düzenlendiği XI. yüzyılın dışında hep sallantıda kalmıştır.⁴³⁰ Bir erkek bir kadından boşanmak istediğinde zorlukla karşılaşmamakta, bir kadının ise boşanmak istemesi aykırı kabul edilmektedir. Çünkü çoğunlukta kadınların hata yaptığı kabul edilmekte ve erkekler bu yanlışa tahammül etmek zorunda değillerdir. Fakat kadınlar, ebeveynlerinin de kendilerine öğrettikleri gibi, erkeklerin yaptıkları hataları, aileyi ayakta tutmak için sineye çekmelidirler.⁴³¹

⁴²⁸ A. Laiou, *Consent and Coercion...*, s. 115.

⁴²⁹ K. Karakoç, *Osmanlı ve Bizans...*, s. 72.

⁴³⁰ S. Yıldız, *Bizans Tarihi...*, s. 56.

⁴³¹ Özlem Genç, "Ortaçağ Avrupasında...", s. 258.

Boşanma nedenleri genellikle zina, delilik, ihanet, cana kastetme gibi nedenlerden ötürü yaşanmıştır. Bu sebepler arasında taraflardan birinin manastır yaşamına girmeyi isteme durumu da dâhildir. Kilise, iki insanın evliliğini Tanrı tarafından eşlerden birinin ölümü gerçekleşinceye kadar sürdürmeleri gerektiğini savunuyordu. Ancak yine de yukarıda bahsedilen sebepler söz konusu olduğunda boşanmaya müsaade ediliyordu. Bu durum kadınlar açısından iki farklı sonuç doğuruyordu:

-İlkine göre kolay gerçekleştirilen boşanma kadınların zararınaydı. Çünkü kocaları, yeniden evlilik düşündüğünde artık eşlerinden yasal olarak kolaylıkla boşanabiliyorlardı.

-İkincisine göre kadınlar da mutsuz bir evlilikten bu şekilde kurtulabiliyorlardı.⁴³²

Boşanmaya sebep olan nedenlerden bir tanesi de kadının kocasını çeşitli nedenlerle sinirlendirmesi durumunda yaşanırdı. Öncelikle kadın hakkında küçük yaptırımlar uygulanırdı. Bunlara rağmen durum daha da ileri giderse kocası evlilik anlaşmasını bozmaya kalkardı. Ancak bu durum yasalarca boşanma gerekçesi olarak kabul edilmezdi.⁴³³ Kadın eğer uygunsuz davranışlar da bulunursa o zaman erkeğin sunduğu boşanma gerekçesi resmen kabul edilirdi. Yargıç Eustathios, ailedeki yabancılarla birlikte banyo yapmayı, şöenlere katılmayı, hipodromdaki yarışları izlemek için evden çıkmayı bu nedenler arasında sayardı.⁴³⁴ Boşanmaya sebep olan çeşitli nedenler olmakla birlikte en çok geçerlilik göstereni zina suçuydu.

1.3.1. Bizans'ta Kadın Zinaları

Bizanslılara ait atasözleri, genel olarak evsiz kadınların erkeklerden daha aşağı ahlaki statülere sahip olduklarını yansıtır. Kadınları sokaklar ve banyolar da karşı cinsten kişilerle temas kurulmamaları gerektiği noktasında uyarır. Sadık kalmayı arzu eden kadınlara tek eşli olmalarını ve giyimlerine dikkat etmelerini

⁴³² B. Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları...*, s. 16.

⁴³³ A. Laiu, "Women in the History", s. 28.

⁴³⁴ P. Ariès, G. Duby, *Özel Hayatın...*, s. 648.

tavsiye eder.⁴³⁵ Ancak bütün uyarılara rağmen zina faaliyetleri sıklıkla yaşanır. Kadın fuhşunun ana nedenleri esaret, kölelik ve yoksulluktur.⁴³⁶

Bizans'ta, erkeğin tutkusu belirli sınırlar içerisinde Bizanslı yazarlarca anlaşılmalı ve bağışlanmıştır. Bu istek, kontrol altında tutulduğu ve zina gizli kaldığı ölçüde hoşgörülle karşılanmıştır. Erkeğin zina yaparken evli olup olmamasından ziyade evli bir kadınla yasak bir ilişki yaşayıp yaşamamasına bakılarak suç işlediğine karar verilmiştir.⁴³⁷ Kadınlar için ise durum bu kadar basit değerlendirilmemiştir. Kadın cinselliği çok daha tehlikeli ve denetlenmesi güç olarak görülmüştür. Bu yüzden de eşini aldatan kadını cezalandıran yasalar, erkeklere oranla daha sertti.⁴³⁸

Cinsellik ve zina suçlarıyla ilgili düzenlemeleri ihtiva eden *Lex Julia de Adulteris Coercendis* yasası da özellikle evli bir kadın tarafından yapılan zinayı şiddetle kınar.⁴³⁹ Zinanın diğer türleri de asla kabul edilemez ama gerçekten de bunlar arasında en kötü olanı evli bir kadının yaptığı zinadır. Neticede bu durumdan en çok etkilenecek olan anneye muhtaç olan çocuklardır. Kilise, işlenen zinanın çeşidine göre farklı cezalar uygulamıştır. XII. yüzyıldaki kilise yasalarına bakıldığında cinsel ilişki ya da eşcinsellik gibi günahların tümü kilise yasalarına aykırıydı. Ancak günah tek olup dereceleri farklıydı. Fahişelerle evlilik dışı ilişki, diğer tensel cezalara oranla daha az ceza almayı gerektiriyordu. Çünkü başkası bu günahtan zarar görmüyordu.⁴⁴⁰ Evlilik dışında bir adamla uzun süreli bir birliktelik yaşayan kadın yasaların dışında geleneksel bir korumadan bile yararlanamıyordu.⁴⁴¹

Cinsel suçlarla ilgili *ekloga*'da yer alan yasalar şöyledir:

-Zina eden kişi evli bir erkekse suçun derecesine göre 20 kırbaç ya da para cezası uygun görülürdü.

-Eğer zinayı yapan bekâr bir erkekse o zaman cezanın şiddeti azaltılarak 6 kırbaça indirilirdi.

-Eğer rahibe veya vaftiz kızına tecavüz edilmişse o zaman ceza şiddetlendirilerek erkeğin burnunun kesilmesiyle sonuçlanırdı.

⁴³⁵ M. Heintz, "The Art and Craft...", s. 145-146.

⁴³⁶ M. Nasaina, "Woman's Position...", s. 35.

⁴³⁷ G. Tanmam, "Erken Bizans...", s. 330.

⁴³⁸ Angeliki E. Laiou, "Arzu, Aşk ve Delilik: Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişkiler", *Cogito Bizans*, (Çev. Özden Arıkan), Sayı: 17, İstanbul 1999, s. 196.

⁴³⁹ A. Laiou, *Consent and Coercion...*, s. 114.

⁴⁴⁰ A. Laiou, "Cinsel İlişkiler", s. 184-185.

⁴⁴¹ A. Laiou, *Consent and Coercion...*, s. 111.

-Ensest ilişki söz konusu olduğunda ise bu suça karışanların başları kılıçla kesiliyordu.⁴⁴²

Zinayı yapan kişi kadın ise eşine boşanma hakkı verilirken suçu işleyen erkek olduğunda kimi zamanlar da eşine boşanma hakkı tanınmadığı görülür.⁴⁴³ Zina eden çift burunları kesilerek cezalandırılırken kadın aynı zamanda manastıra gönderilirdi. Kocaya eğer eşini geri almak istiyorsa iki yıllık bir süre tanınırdı.⁴⁴⁴

VIII. ve IX. yüzyıllarda zina suçuna uygun görülen cezaların önemli ölçüde hafiflediği bilinir. XI. yüzyıla gelindiğinde ise eş aldatma serbest ve neredeyse aleni hale gelmiştir. IX. Konstantinos (1042-1055) döneminde sarayda resmiyet kazandığı bile söylenir. Evlilik dışı ilişki aristokrasi içinde yaygın bir şekilde yaşanmakla birlikte XII. yüzyılda bu suç genellikle cezasız kalmaktaydı.⁴⁴⁵ Aristokrasi içerisinde yaşanan zina suçlarından bir tanesi General Belisarius'un eşi tarafından işlenmiştir. Belisarius'un karısı Antonina, kocasını manevi evladıyla aldattı. Bu durum öğrenildiğinde ise Belisarius'un cezalandırılmasını istediği kişi karısı değil, evlatlığı Teodosius olmuştur. Belisarius'un komutanlarından birisi ona "Ben sizin yerinizde olsam delikanlıdan çok kadını başımdan atardım." diyerek tepki vermiştir.⁴⁴⁶ Toplumun da bu aldatma olayına benzer şekilde tepkiler verdiği bilinir.⁴⁴⁷

Benzeri bir vâkıâ da III. Romanos zamanında gerçekleşmiştir. Romanos'un karısı Zoe, kocasını saray hadımının erkek kardeşi Mikhail ile aleni bir şekilde aldatmıştır. Bu yasak ilişki herkes tarafından bilinmesine rağmen İmparator durumu görmezlikten gelmiştir. Romanos'un kız kardeşi Pulkheria ve dönemin bazı bakanları bu ikilinin İmparatorun hayatına kastedecek bir entrika düzenlediklerini ortaya çıkarmış ve İmparatora dikkatli olması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak Romanos ne bu ikazı dikkate almış ne de olayı çözmeye çalışmıştır.⁴⁴⁸ Bu gibi kadın ihanetleri Bizans tarihinde sıklıkla yaşanmasına rağmen eşlerinin neden bu utanç verici hadiseleri görmemezlikten geldikleri değişkenlik arz etmektedir.

⁴⁴² G. Köroğlu, "Bizans'ta Kadın...", s. 11.

⁴⁴³ A. Laiou, **Consent and Coercion...**, s. 120.

⁴⁴⁴ P. Aries, G. Duby, **Özel Hayatın...**, s. 648.

⁴⁴⁵ A. Laiou, "Arzu, Aşk ve Delilik...", s. 185-187.

⁴⁴⁶ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 33.

⁴⁴⁷ Prokopius, **Bizans'ın Gizli...**, s. 38.

⁴⁴⁸ I. Demirkent, **Michael Psellos...**, s. 39-40.

Aldatmanın yanı sıra eşcinsellik tarzı günahları kadınlar, erkekler kadar çok olmasa da yapıyorlardı. Kadın eşcinselliğinden bahseden birkaç metinden birinde bunun genellikle aynı yatağı paylaşan genç kızların bir alışkanlığı olduğu ileri sürülür.⁴⁴⁹

1.4. Kadınların Cenaze Merasimleri

Hristiyanlıkta ölüm kültürünün temel kavramı mahşer gününde ölünün dirileceğidir. Bu nedenle ölü yakılmaz, bedenî en iyi şekilde korunmaya çalışılırdı. Bizans'ta cenaze törenleri 5 ayrı aşamada gerçekleştirilirdi. İlk aşamada ölüyle ilgili ilk işlemler yapılır ardından cenaze yıkanır, yağlanır, giydirilir, sergilenir son aşamada ise gömülürdü.⁴⁵⁰

Bizans'ta yakınların ölülerini son kez görmeleri için *Prothesis* töreni gerçekleştirilirdi. Bu törenin yapılacağı yer kişinin kademesine göre değişkenlik gösterirdi. İmparatorluk ailesi için sarayda, piskoposlar için kilisede, rahipler için manastırlarda, halktan kişiler için ise evde yapılırdı. Törene katılanların ölüyü görüp rahatça öpebilmesi için ölü yüksek bir yere yatırılır başının altına yastık konurdu. Ölen kişi piskopos ise elinde bir haç ve İncil; rahip ise Mezmurlar kitabı; halktan birisi ise İsa'nın ikonunu tutardı. Ölünün altına, Meryem ve Vaftizci Yahya'nın Tanrı'dan şefaah dilemesi için üzerinde Deesis (yakarış) tasviri olan bir şerit yerleştirilirdi. Ölünün başı, doğuya doğru çevirilirdi. Çünkü dirilişi sembolize ettiğine inanılırdı. Yatağın her tarafına birer şamdan konularak mum yakılırdı ve törene katılan kişiler mum taşırdı. *Prothesis* töreninde son öpücüğün verilmesinden sonra ölü mezara yerleştirilir ve mezar başında konuşma yapılırdı.⁴⁵¹

Bu işlemler kadın ile erkeğe birebir aynı şekilde uygulanmasa da genel itibariyle benzerlik gösterirdi. Ancak tüm kadınlara sıradan merasim uygulanmazdı.

⁴⁴⁹ A. Laiou, "Arzu, Aşk ve Delilik...", s. 195.

⁴⁵⁰ Haluk Çetinkaya, "Roma ve Bizans İmparatorluğunda Ölüm Algısı ve Mezar Türleri", **Mimar Sinan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 3, 2011, s. 30.

⁴⁵¹ M. Acara, "Bizans Ortadoks Kilisesinde...", s. 187.

Örneğin, kadın manastırlarındaki bakirelerden biri öldüğünde diğerleri cesedi gömülecek şekilde hazırladıktan sonra onu nehrin kıyısına bırakırlardı. Ardından karşıdan erkek kardeşler palmiye ve zeytin dallarından yapılmış bir sandal ile gelip cenazeyi alırlar ve kendi ortak mezarlıklarına gömerlerdi.⁴⁵²

Kilise içerisine gömülebilmek önemli bir ayrıcalıktı. Halktan kişilerin, kiliselere gömülebilmesi yasaktı. Buraya gömülebilme hakkına devlet erkânından kişiler, kadın veya erkek önemli din görevlileri ve kendilerine kutsallık atfedilmiş diğer bazı şahsiyetler sahipti. Özellikle manastır kiliselerinde ölen dindar kişilerin, gömülmeleri için narteks⁴⁵³ bölümünün zemininde mezarlar açılırdı. Kilisede yapılan cenaze töreni sırasında ölen kişi din adamıysa cenaze apsisin⁴⁵⁴ sağında; eğer kadın ise o zaman da solunda tutulurdu.⁴⁵⁵ Bu şekilde cenaze merasimleri gerçekleştirilirdi.

---

⁴⁵² M. Tural, **Ortaçağ Doğu Hristiyanlığında...**, İstanbul, 2011, s. 68.

⁴⁵³ Narteks, erken hristiyan ve bizans bazilika ve kiliselerinde tipik olarak karşılaşılan, genellikle yapının batı yönünde bulunan giriş bölümü olarak tanımlanabilir.

⁴⁵⁴ Hristiyanlığın dini mabetleri olan kiliselerin sunak odasını kapsayan, çoğunlukla yarım daire ya da çokgen, çok nadir durumlarda dikdörtgen planlı bir yapı unsurudur.

⁴⁵⁵ H. Çetinkaya, "Roma ve Bizans...", s. 31.

SONUÇ

Doğu Roma İmparatorluğu, bilindiği gibi kendi kendine vücut bulmuş, hususi kanunlarla teşekkül etmiş bir devlet değildir. Bizans Devleti, Büyük Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla meydana gelmiştir. Bu nedenle devlet idare sistemi ve gelenekleri Roma kültürünün bir uzantısı sayılabilir. Ancak ait olduğu yeni coğrafyanın gerçeklerine de kayıtsız kalmayan Bizans kültürü zaman içinde bazı değişikliklere uğrayarak çevresiyle bir uyum sağlamıştır. Kuşkusuz kadınların durumu da bu değişim sürecinden bağımsız ele alınamaz. Bu nedenle Roma Devleti zamanındaki aile yapısı ve kadınların statüsü gözden geçirilerek Doğu kültürü ile kaynaşan Bizanslılar döneminde söz konusu statüyle ilgili nasıl bir gelişim yaşandığı ortaya konulmalıdır.

Kadın ve erkek arasındaki ayırım medeniyetlerin gelişmeye başlamasıyla birlikte çözülmesi güç bir problem haline gelmiştir. Çünkü her iki cinste birçok konuda ne kadar farklı olduklarını kavramış ve bir süre sonra da birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamışlardır. Cinsiyetler arasında baş gösteren bu mücadele hali, kimi toplumlarda kadınların kimi toplumlarda da erkeklerin lehine netice vermiştir. Ancak çoğunlukla fiziksel olarak daha güçlü olan erkek, kadın üzerinde otorite kurmaya çalışmıştır. Bu durum tek tanrılı dinlerin ortaya çıkması ile birlikte kadınların dört duvar içerisine hapsedilmesine kadar varmıştır. Aslında dinî kaideler gereği kadın, aile bireyleri ya da kocası dışındaki diğer erkeklerden korunmaya çalışılırken yaşanması oldukça güç bir hayata sürüklenmiştir. Tek tanrılı dinlerden biri olan Hristiyanlığı kabul eden Bizanslılar içinde bu durum pek farklı olmamıştır.

Bizans toplumunda kadının saygın kabul edilmemesi ve konumunun yerlerde olmasının başlıca iki nedeni vardır. Birincisi kendi medeniyetini oluşturan Bizans'ın ataerkil yapısından kaynaklanır. Bu patriarkal yapıda kadının cinsellik ve doğurganlığı başlarda bir lütuf değil lanet olarak kabul edilirdi. İkinci neden ise Hristiyanlığın kadını ilk günahı işleme noktasında en büyük etken olarak görmesidir. Bu yargıya kutsal kitaplarında geçen kadınlarla ilgili bölümler sayesinde ulaşılır. İncil'de "erkek kadının başıdır" (Efesliler 5/22-23) diye vurgulanır. Bu nedenle

Bizanslılar da erkek egemenliğini savunarak kadını ötekileştirirler. Aynı kitapta kadınlarla ilgili “Kadın erkekten yaratıldığı gibi erkek de kadından doğar” (Korintliler 11/12) diye belirtilmesine rağmen kadınlar hakkındaki menfi düşünceler değişmemiştir. Aziz mertebesine saygı duyulan Meteorallı keşiş Athanasios, IV. yüzyıl vaizi Ioannes Hrisostomos, bu kişilerin arasında olup kadınları “gerekli bir kötülük” abidesi olarak tarif etmiştir.

Sosyal yaşantı içerisinde neredeyse hiçbir hakka sahip olmayan kadın, doğduğu andan itibaren adaletsizliklere maruz kalmış, küçük yaşlarda erkek kardeşleri karşısında ilk ayrımı yaşayarak eğitimden yoksun bırakılmıştır. Kız çocukları erken yaşlarda kendilerine seçme hakkı verilmeden ebeveynleri tarafından muhtelif nedenlerle evlenmeye zorlanmışlardır. Söz konusu evlilikler, 12 yaşına ulaşmamış bir kızın iki kez evlendirilmesi ya da 5 yaşındaki kız çocuğunun 51 yaşında bir adamla evliliğine kadar varabilmiştir. Ancak bir kadının evlilik gerçekleştirebilmesi için drahoma yani çeyiz şart koşulmuştur. Bu drahomayı karşılayabilecek maddi getiriye sahip olmayan cariye ve köle kadınlar evlilik akdini gerçekleştirememişlerdir.

Evlilik, kadının hayatına kimi yönleriyle kısıtlama getirirken kimi yönleriyle de katkı sağlamıştır. Kadınların hayatlarını kısıtlayan etkenler arasında evlilik sonrasında kızın, babasının üzerindeki bütün haklarının kocasına devredilmesi, babasının evi ile olan bağlantısının tamamıyla kesilmesi ve mensup olduğu dini değiştirmesi gibi hususlar yer almaktadır. Yani ne evlilik öncesinde ne de sonrasında kadına yalnız bir birey olma hakkı tanınmamış, kadından her daim birisine bağlı olarak yaşamını idame ettirmesi beklenmiştir. Evliliğin kadına sağladığı katkılar arasında ise çeyiz yoluyla kazanılan maddi ayrıcalıklar yer almıştır.

Evlilikler ilk başlarda resmî olarak gerçekleştirilmediği için kadınlar tam olarak bu haklarını savunamıyorlardı. Kadının eğitim almasına müsaade edilmesi ve resmî evlilik hakkının kendisine tanınması durumunda kadın birtakım haklara sahip olacağı için erkeklerin küçük düşeceği ve kadının her türlü günaha sebebiyet verebileceği düşünülüyordu. Orta çağdaki insanların sahip oldukları düşünceler ve hâkim olunan dini inanış nedeniyle kadınlara yapılan zulümlerin boyutları daha da

arttırılmıştır. Nitekim insanın en temel gereksinimlerinden biri olan temizlik hususunda bile kadına karışılmış, onlardan ya sabahın erken saatlerinde ya da akşamüstü hamama gidip banyo etmeleri istenmiştir. Aksi takdirde bu durum kati bir şekilde yasaklanmıştır. Sokağa çıkarlarken kadınlardan vücutlarının her bölümünün tereffuatlı bir şekilde örtülmesi beklenirken topluma açık alanlardan da sessiz bir şekilde geçmeleri istenmiştir. Birçok kadın köle olarak satılıp sahiplerine her anlamda hizmet etmek zorunda bırakılmış ve ne yazık ki bu hizmetin boyutları kadınların sahibi olan erkeklerin cinsel objeleri olmalarına kadar varmıştır.

Mutaassıp görüşlerin hâkim olduğu Bizans toplumu içerisinde kadınların bir kısmı, erkeklerin hâkimiyeti altında bulunmayı kabul edip onlardan beklenildiği gibi yaşamlarını sürdürürken bazı kadınlar ise bu durumu kabullenmeyip söz sahibi olup değer görebilecekleri bir yaşantı için çaba sarf etmişlerdir. Pek çok alanda kısıtlanan kadın kurtuluş için ilk çareyi manastıra girmekte bulmuştur. Manastır, kadınların Tanrı'ya yakın olup rahatlıkla ibadet edebilecekleri bir hayatın yanı sıra aynı zamanda onlara iş imkânı ile eğitim olanağı sağlamıştır. Manastır yaşantısına alternatif olan diğer bir seçenek ise çilecilik ya da azizeliği tercih ederek evlenmeyi reddetmekti. Bu kadınlar, çöllere ya da dağlara çekilerek kendilerine farklı bir yaşam sahası belirleyebiliyorlardı. Bundan ziyade bazı kadınlar evde annelerinden aldığı ilk eğitiminin yanında özel hocalardan eğitim alarak kendilerini geliştirme fırsatı yakalayabildikleri gibi kimileri de erkek kılığına girerek yahut farklı kimliklere bürünerek evin dışına çıkıyorlardı.

Kadınların, odalarına kapanması veya nadiren dışarı çıkmaları 11. yüzyıldan sonra bir ideoloji olarak kalmış ve gerçeklikten uzaklaşmıştır. Attaleiates, Psellos ve Kekaumenos harem hayatını sosyal gerçekliğin bir parçası olarak gösterecek son kişiler olarak tarihe karışmışlardır. Bu yüzyıldan itibaren kaynaklar eve kapanmayı ideolojinin bir parçası olarak göstermişlerdir. Üst sınıfa mensup kadınlar 12. ve 14. yüzyıl arasında evde kapalı değillerdi, erkekler ile serbestçe iletişimde bulunuyor, sosyal yaşama rahatlıkla katılıyor ve hatta çocuklarına kendi soyadlarını verebiliyorlardı. 11. yüzyıl kadınlarındaki bu değişim büyük oranda okuryazar, eğitilmiş kadın sayısındaki artış ve bu kadınlara karşı bakış açısının değişimi ile ilgilidir.

Mücadelelerini maddi kazanca çevirmek isteyen kadınlar, dokuma konusundaki yeteneklerini kullanarak kumaş üretimine öncelik vermiş ve pazar ortamına girmişlerdir. Böylece hem üretici hem de satıcı olarak pazarda yerlerini almışlardır. Kendi iş yerlerini kuran kadınlar olduğu gibi mallarını yatırım amacıyla kullanan kadınlar da vardı. Kırsal kesim içerisindeki kadınlar tarlada çalışma, mahsul toplama, piyasada ürün satma gibi farklı işler yapıyorlardı. Bu mücadeleleri verirken yasaları çiğnemek zorunda kalan kadınlara oldukça farklı cezalar uygulanıyordu. Bu cezalar sürgün, kırbaç gibi çeşitli ceza türlerinden ölümle sonuçlanan cezalara kadar değişiklik gösteriyordu. Ancak kadınlar, bütün bu caydırıcı yaptırımlara rağmen pes etmeyerek zaman içerisinde çıkarılan yeni yasalar ve gelişen kültürel yapıyla birlikte kendileri hakkında insanların zihinlerinde var olan olumsuzlukları da değiştirmeyi başardılar.

Bu anlamda en önemli gelişmelerden biri, III. Leon'un 726 yılında yayınladığı hukuk derlemesi olan Ekloga ile birlikte gerçekleşmiştir. Ekloga ile birlikte kadınlar ilk kez yazılı olarak yeni ayrıcalıklara sahip olmuş, zamanla cariyelik ve nikâhsız evlilik kınanıp evlilikler bir sözleşme eşliğinde tahakkuk edilmiştir. En az Ekloga kadar kadınların hayatında önemli değişikliklere sebep olan kanun, 533 yılında I. Justinianus tarafından çıkarılan kanunlardır. Bu yasalarla birlikte kadının çeyizi koruma altına alındığı gibi kocasının borçlarına karşı da korunmuştur. Özellikle dul kadınlar, bu mallarla birlikte ticarete atılma fırsatı yakalamışlardır. Yaşanan gelişmeler ve kadınların verdiği mücadeleler sonucunda yalnızca eş ve anne olarak görülen kadın artık işçi, aşçı, öğretmen, ressam, doktor, hemşire, yönetici, esnaf gibi daha birçok farklı kimlikle anılmıştır. Bu sürecin en güzel yanı da kadınların iş ayrımı yapmadan her alanda emek vermiş olmalarıdır. Ancak bütün bu gelişmeler yaşanırken her kadın, aynı süreç ve şartlar altında mücadele vermemiştir.

Halk içerisindeki alt sınıfa mensup sıradan kadınlar ile üst sınıf kadınları arasındaki bu süreç oldukça farklıydı. Çünkü farklı sınıflara mensup kadınlar arasındaki ayırt edici esas özellik para ve şöhretti. Üst sınıfa mensup kadınlar neredeyse her alanda daha şanslıyken evlilik konusuna gelince orta-alt sınıf kadınlarından daha ayrıcalıklı olduklarını söylemek doğru değildir. Çünkü Bizans'ta

evlilikler daha çok diplomatik ilişkiler göz önüne alınarak yapıldığı için üst kesimin kadınları da genellikle aşk evliliği yapıp kendi istedikleri kişilerle evlenemiyorlardı. Ancak bu kesimin kadınları devleti yönetme hakkına birçok durumda sahip olabiliyorlardı. Yönetici sınıfa mensup kadınların arasında yalnızca hükümdar eşleri değil aristokrasi ve soylu ailelerin önde gelen komutanların hanımları da etkindiler. Bizanslılar birçok alanda kısıtlama getirdikleri kadınlara yönetim hususu söz konusu olduğunda dünyadaki birçok devletin sunmadığı imkânları sağlamıştır. Ancak bu ayrıcalık sadece üst sınıfın kadınlarıyla sınırlı kalmıştır.

Bizans toplumundaki kadınların hayatlarını kısıtlayan yönetim, kilise ve birtakım erkek grupları olduğu gibi yapılan yanlışların farkına varan onlara destek veren erkekler de söz konusudur. Bunların kimi yazar olup eserlerinde bu haksızlıkları dile getirmiş, kimi yargıç olup davalarda kadınların haklarını savunmuş, kimisi de imparator olup değiştirdiği yasalarla kadınlara destek vermiştir. Kadın haklarına değer veren bu gibi insanların varlığı toplum içerisinde hâkim olan kadınlarla ilgili olumsuz düşüncelerin aslında genelgeçer olmadığını kanıtlar niteliktedir. Bizans kadınlarının ve onlara destek verenlerin katettikleri mücadele sonucunda kadınların, kendilerine değer verildiğinde erkeklerin küçük düşmeyeceğini ve kadınların her türlü günahın sebebi olmadığı yani kadının da erkek gibi hayatın birçok var olmaya hakkının olduğunu kadınların yaşamlarını güç hale getiren kurum ve şahıslara kanıtlamışlardır.

Değişen zaman ve koşullar bu sürecin olumlu sonuçlanmasında önemli etkenlerdir. Sonuç olarak Bizans kadınları Roma İmparatorluğu'ndan gelen bazı gelenekler yüzünden oldukça zor şartlar altında kalmış ancak farklı bir coğrafyada kendi medeniyetini yeniden tesis eden ve kültürünü yeniden şekillendiren Bizans toplumunda yüzyıllar içerisinde birtakım haklar kazanarak farklı kimliklerle adlarından bahsettirmeyi başarmışlardır. Ancak Orta Çağ boyunca kadınların erkeklerle tam olarak eşit haklara sahip olamadığı ve kadına bakış açısının bu çağdaki diğer devletlerle benzerlik gösterdiği ortadadır.

Çalışmamız Bizans toplumunda gerek üst sınıf gerekse de orta-alt sınıf kadınlara gündelik hayatın birçok alanında yer vermesi, Roma'dan Bizans'a

kadınların çevreleriyle ilişkilerini anlatması ve bu sürecin sonunda kadınların hayatlarında gelişim gösteren unsurları belirtmesi açısından önem arz etmektedir. Bizans çalışmalarının ülkemizde yeterli düzeyde olmadığı göz önüne alındığında çalışmamızın az da olsa bir açığı kapatabileceğine inanıyor ve bilim dünyasına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA**Kitaplar:**

AKIN, Haydar, **Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı**, Phoenix Yayınları, Ankara 2011.

ARIES, Philippe – DUBY, Georges, **Özel Hayatın Tarihi**, (Çev. Turhan Ilgaz), YKY, İstanbul 2012.

BAILLY, Auguste, **Bizans Tarihi**, (Çev. Haluk Şaman), Cilt. I, Nokta Yayınları, İstanbul 2006.

BASKICI, M. Murat, **Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.

BATTUTA, İbn, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (Çev. A. Sait Aykut Yaşantı), Cilt. I, YKY, İstanbul 2016.

BISSERA, V. Pentcheva, “The Virgin Constantinople: Power and Belief”, **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Kalavrezou Joli), Yale University Press, London 2003, s. 113-136.

CAMERON, Averil, **Bizanslılar**, (Çev. Özkan Akpınar), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

CONNOR, Caroleyn L. **Bizans'ın Kadınları**, (Çev. Barış Cezar), YKY, İstanbul 2008.

COULANGES, Fustel De, **Antik Site Yunandan Roma'ya Kadar Tapınma Hukuk ve Kuramlar**, (Çev. İsmail Kılınç), Epos Yayınları, Ankara 2011.

CLARI, Robert De, **İstanbul'un Zaptı (1204)**, (Çev. Beynun Akyavaş), TTK, Ankara 2000.

ÇIVGIN, İzzet, **Ortaçağ Tarihi**, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2008.

GÜLÇİN, Çandaroğlu, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003.

GENÇ, Özlem, “Ortaçağ Avrupasında Kadın”, **Ortaçağ’da Kadın**, (Ed. Altan Çetin), Lotus Yayınları, Ankara 2011.

DEMİRKENT, Işın, **Michael Psellos’un Khronographıası**, TTK, Ankara 1992.

DAWSON, Timothy, Propriety, “Practicality and Pleasure: The Parameters of Women’s Dress İn Byzantium”, **Byzantine Women Varieties Of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 41-75.

GARLAND, Lynda, “Imperial Women and Entertainment At The Midle Byzantine Court”, **Byzantine Women Varieties of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 177-191.

GARLAND, Lynda, “Street-Life İn Constantinople: Women and The Carnavalesque”, **Byzantine Women Varieties of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 163-176.

GITTINGS, Elizabeth A., “Women As Embodiments of Civic Life”, **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 35-65.

GITTINGS, Elizabeth A., “Dignity, Power and Piety”, **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 67-75.

GOFF, Jacques le, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, (Çev. Hanife Güven-Uğur Güven), Doğu Batı Yayınları, 2015.

HALDON, John, **Bizans Tarih Atlası**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.

HEINTZ, Molly Fulghum, “The Art and Craft of Earning A Living”, **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 139-159.

HEINTZ, Molly Fulghum, “Magic, Medicine and Prayer”, **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 275-305.

- HERRIN, Judith, **Bizans Bir Ortaçağ İmparatorunun Şaşırtıcı Yaşamı**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2010.
- HERRIN, Judith, “Changing Functions of Monasteries For Women During Byzantine Iconoclasm”, **Byzantine Women Varieties of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 1-15.
- HILL, Barbara, **Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar Himaye ve İdeoloji**, (Çev. Elif Göktepe Tut), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- KOMMENA, Anna, **Alexiad Anadolu' da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitapevi, İstanbul 1996.
- KOCA, Salim, **Türk Kültürünün Temelleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.
- KİTAPÇI, Zekeriya, **Mukaddes Çevreler ve Eski Hilafet Ülkelerinde Türk Hatunları**, Damla Yayınevi, Konya 1995.
- LAIUO, Angeliki E, “Women in the History of Byzantium”, **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 23-32.
- LAIUO, Angeliki E., **Consent and Coercion to Sex and Marriage in Ancient and Medieval Societies**, D.C Dumbarton Oaks, Washington 1993.
- LEMERGE, Paul, **Bizans Tarihi**, (Çev. Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- LEONORA, Neville, “Taxing Sophronia’s Son-In-Law: Representations of Women in Provincial Documents”, **Byzantine Women Varieties of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 77-89.
- LAIUO, Angeliki E., “The Festival of “Agathe”; Comments On The Life of Constantinopolitan Women”, **Gender, Society and Economic Life in Byzantium**, (Ed. Angeliki E. Laiou), Variorum Collected Studies, Britain 1992, s. 111-122.

- LUTTWAK, Edward N., **Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi**, (Çev. M. Efe Tuzcu), Epsilon Yayınevi, İstanbul 2012.
- MARTIN, Lois, **Cadılığın Tarihi Orta Çağda Bilge Kadının Katli**, (Çev. Barış Baysal), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2009.
- MARKOPOULOS, "Athanasios, "Education", **The Oxford Handbook of Byzantine Studies**, (Ed. Elizabeth Jeffreys, John Haldon, Robin Cormack), Oxford University Press, Newyork 2008, s. 785-796.
- NICOL, Donalt M., **Bizans'ın Soylu Kadınları (1250-1500)**, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009.
- MORAVCSIK, Gyula., **Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio**, (Çev. R. J. H. Jenkins), Dumbarton Oaks, Washington 1967.
- NORWICH, John Julius, **Bizans Erken Dönem (MS 323-802)**, (Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013.
- NORWICH, John Julius, **Bizans Yükseliş Dönemi (MS 803 -1081)**, (Çev. Selen Hırçın Riegel), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013.
- NORWICH, John Julius, **Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082 – 1453)**, (Çev. Selen Hırçın Riegel), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013.
- NECİPOĞLU, Nevra, "Women in The Marketplace of Constantinople (10th-14th Centruies)", **Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life**, Conference Publication, Brill 2001, s. 1-12.
- MORGAN, Giles, **Bizans'ın Kısa Tarihi**, (Çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010.
- OSTROGORSKY, George, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1995.
- ÖZTÜRK, Nazan, **Bizans'ın Asil Kadınları**, E Yayınları, İstanbul 2016.
- PENTCHEVA, Bissera V., "The Virgin Constantinople: Power and Belief", **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 113-137.

- PROKOPIUS, **Bizans'ın Gizli Tarihi**, (Çev. Orhan Duru), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001.
- PARLAK, Seher, "Ortaçağ'da Kadın Olmak", **Numan Durak Aksoy Anısına**, (Ed. Yunus Emre Tansü, Mehmet Biçici), Gaziantep Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Gaziantep 2017.
- RICE, Tamara Talbot, **Bizans'ta Günlük Yaşam**, (Çev. Bilgi Altınok), Özne Yayınları, İstanbul 1998.
- SILVAS, Anna M., "Kassia The Nun C.810 – C.865: An Appreciation", **Byzantine Women Varieties of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 2006, s. 17-39.
- SMYTHE, Dion C., "Middle Byzantine Family Values And Anna Komnene's Alexiad", **Byzantine Women Varieties of Experience 800-1200**, (Ed. Lynda Garland), Ashgate Publishing, London 1955, s. 125-139.
- TANMAM, Gülru, "Erken Bizans Döneminde Kadın", (Ed. Mühibbe Darga), **Anadolu'da Kadın**, YKY, İstanbul 2015, s. 327-340.
- TURAL, Murat, **Ortaçağ Doğu Hristiyanlığında Manastır Hayatı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.
- TURAN Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- VASILIEV, A. Aleksander, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. Arif Müfid Mansel), Cilt. I, İnkılap Yayınları, Ankara 1943.
- WALKER, Alicia, "A Space "Rich in Blessing", **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 161-213.
- WALKER, Alicia, "Enhancing the Body, Neglecting the Soul", **Byzantine Women and Their World**, (Ed. Joli Kalavrezou), Yale University Press, London 2003, s. 233-273.

YILDIZ, Sevcan, **Bizans Tarihi Kültürü Sanatı ve Anadolu'daki İzleri**, Detay Yayıncılık, Ankara 2009.

PARKER, Holt N., "Women Doctors In Greece Rome, and The Byzantine Empire", **Women Healers and Physicians: Climbing a Long Hill**, (Ed. Lilian R. Furst), University Press of Kentucky, 1997, s. 131-150.

Makaleler:

ACARA, Meryem, "Bizans Ortadoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. XV, Sayı: 1, Ankara 1997, s. 183-201.

CANKO, Dilek Maktal, "Bizanslı Bir Kadın Yazarın Gözünden Toplumsal Cinsiyet: Anna Komnena'nın Aleksiad'ına Bakış", **IJSHS**, İzmir 2018, s. 123-135.

CANKO, Dilek Maktal, "Bizans'ta Kadın Sanatçılar", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt. XXV, Sayı: I, İzmir 2016, s. 111-138.

CHICHESTER, J. Haldon, "Family Structure and the Transmission of Property A. Social History of Byzantium", **A Social History of Byzantium**, Wiley-Blackwell 2009, s. 51-75.

ÇAKMAKÇI, Zeynep, "Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri", **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. XV, Sayı: 1, Manisa 2017, 775-800.

ÇETİNKAYA, Haluk, "Roma ve Bizans İmparatorluğunda Ölüm Algısı ve Mezar Türleri", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 3, 2011, s. 18-38.

ÇOBAN, Bekir Zabir, "Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt. VIII, Sayı: 4, 2008, s. 117-145.

- DOĞAN, Sema, “Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları”, **Hacettepe Üniversitesi Ebebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. XX, Sayı: 2, Ankara 2003, s. 73-89.
- DOĞER, Lale, “Kadın Figürlü Bizans Seramikleri”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt. XX, Sayı: 2, İzmir 2011, s. 45-60.
- ERDEM, Mustafa, “Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. XXXVI, Sayı: 1, Ankara 1997, s. 143-178.
- ERDEM, Mustafa, “Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı”, **Dinler Tarihi Araştırmaları Dergisi II**, Konya 1998, s. 89-97.
- ERDOĞAN, Esra Güzel, “Bizans Manastır Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış ve Konstantinapolis Örneği”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Sayı: 20, Batman 2012, s. 433-441.
- EVELYNE, Patlagean, “Yoksullar”, **Cogito Bizans**, (Çev. Özden Arıkan), Sayı: 17, İstanbul 1999, s. 127-160.
- ELÇİ, Elçin, “Türkiye’de ‘Kadın Olmak’ Söylemi: Kadınlarla Yapılmış Bir Söylem Çalışması”, **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 31, İstanbul 2011, s. 1-28.
- GÜNDÜZ, Şinasi, “Keşiş Maddesi”, **DİA**, Cilt. XXV, Ankara 2002, s. 322-324.
- GÜNDÜZ, Ahmet, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, **International Journal of Social Science**, Cilt. V, Sayı: 5, 2012, s. 129-148.
- GÜRKAN, Salime Leyla, “Manastır”, **İslam Ansiklopedisi**, Ankara 2003.
- HOPWOOD, Keith, “Bizans Prensesleri ve Şehvetli Türkler”, (Çev. Ekin Uşşaklı), **Kebikeç Dergisi**, 2002, s. 145-156.
- KAÇAR, Turhan, “Ioannes Chrysostomus’un Düşüşü: Dogu Roma Baskenti’nde Din ve Politika”, **Bellekten**, Cilt. LXVII, S. 250, Ankara 2004, s.745-767.
- KALELİ, Emrullah, “Palmiye Dalı Taşıyanlar ve Silahlı Hacılar”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. VII, Sayı: 33, 2014, s. 325-340.

- KOCA, Salim, “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, **Türkler**, (Ed. Kemal Çiçek, Hasan Celal Güzel, Salim Koca), Cilt: 3, Ankara 2002, s. 15-37.
- KOCA, Salim, “Büyük Hun Devleti”, **Türkler**, (Ed. Kemal Çiçek, Salim Koca, Hasan Celal Güzel), Cilt: I, Ankara 2002, s. 1047-1082.
- KAYALI, Yalçın, “Eski Bir Hint Geleneği: Satı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt. LIII, Sayı: 5, Ankara 2013, s. 365-375.
- LAIYOU, Angeliki E. , “Arzu, Aşk ve Delilik: Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişkiler”, **Cogito Bizans**, (Çev. Özden Arıkan), Sayı: 17, İstanbul 1999, s. 179-210.
- LAIYOU, Angeliki E., “The Role of Women In Byzantine Society”, **XVI. Internationaler Byzantinistenkongress**, Akten 1/1, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 31/1, Wien 1981, s. 233-260.
- LAIYOU, Angeliki E., “Addendum To The Reporto The Role of Women in Byzantine Society”, **XVI. Internationaler Byzantinistenkongress**, Akten 1I./1 Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 32/1, Wien 1981, s. 198-204.
- LAIYOU, Angeliki E., “Observations On The Life and Ideology of Byzantine Women”, **Byzantinische Forschungen IX**, Britain 1985, s. 59-102.
- MANDALOĞLU, Mehmet, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 33, Konya 2013, s. 133-159.
- NASAINA, Marina, “Woman’s Position in Byzantine Society”, **Open Journal for Studies in History**, Sayı: 1, Greece 2018, s. 29-38.
- ÖZÜOĞRU, Şerife, “Anadolu’da Erken Tunç Çağından Günümüze Gümüş Takıların Tarihi Gelişimi İçinde Alpu Takılarının Değerlendirilmesi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2, İstanbul 1994, s. 127-141.
- PEKAK, M. Sacit – Gür, Durmuş, “İsa’nın Doğumu”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt. XXIV, Sayı: 2, İzmir 2015, s. 175-226.
- BROWNING, Robert, “Bizans Toplumunda Okuryazarlık Üzerine Bir kez Daha Düşünmek”, **Cogito Bizans**, (Çev. Özden Arıkan), Sayı: 17, İstanbul 1999, s. 211-225.

TALBOT, Alıce-Mary, “Bizans Manastır Sistemine Giriş”, **Cagito Bizans**, (Çev. Elif Özsayar), Sayı: 17, İstanbul 1999, s. 161-176.

VERCLEYEN, Frank, “Bizans Döneminde Anadolu’da Depremler: Halk Üzerinde Etkileri”, (Çev. Fedâ Şamil Arık), **Byzantion**, LVIII/I, 1988, s. 310-317.

YURDAKÖK, Murat, “Bizans’ta Pediatri”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, Cilt. XLVIII, Sayı: 1, 2005, s. 93-99.

Yükseklisans ve Doktora Tezleri:

ATAŞ, Zilhacca, **Bizans İmparatorluğu’nda Saray Teşkilatı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Yüksek Lisans Tezi”, Elazığ 2007.

BRASHIER, Rachel Nicole, **Voice of Women in Byzantine Music Within the Greek Orthodox Churches in America**, Southern Illinois University Carbondale “Thesis”, 2012.

CANKO, Dilek Maktal, **Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Doktora Tezi”, İzmir 2016.

KARAKOÇ, Kübra, **Osmanlı ve Bizans Kroniklerinde Düğün ve Ölüm**, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Yüksek Lisans Tezi”, Tekirdağ 2018.

Kapanoğlu, Sedef, **Çin’de Kadın İmgesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Yüksek Lisans Tezi”, Ankara 2006.

ÖZCAN, F. Sanem, **Theodora Ya da Teodora**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Yüksek Lisans Tezi”, İstanbul 2008.

Diğer:

İnternet Kaynakları:

DEMİREL, Gül Ataç, **Bizansta Kadınlar**, 2018, s. 1-16,

file:///C:/Users/Asus/Desktop/İMTAL/vvv/herşey/Bizans%20ve%20osmanlı%20örn eğinde%20kadın/Bizansta_Kadinlar%20(Gül%20Ataç%20Demirel).pdf, (Et: 02.11.2018).

ESMEK, Kemal, **Bizans Tüccar ve Zanâatkarları**, Manisa 2015,

http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/56685/32016/bizans_%C4%B1mparatorlugunda_ticaret_sanat_ve.pdf,(Et: 01.11.2018).

ERTUĞRUL, Özkan, **Bizans'ta Sosyal Yaşam**, Edirne 2016,

<https://docplayer.biz.tr/44778670-Bizans-da-sosyal-yasam.html>, (Et: 03.11.2018).

KÖROĞLU, Gülgün, “Bizans'ta Kadın ve Kadın Takıları”, **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi**, 2010,

<https://docplayer.biz.tr/10702194-Bizans-ta-kadin-ve-kadin-takilari-doc-dr-gulgun-koroglu-24-subat-2010.html>, (Et: 02.11.2018).

KILIÇ, Ece, **Bizans Dönemi İmparator ve İmparatoriçe Kıyafetleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Araştırma Projesi), Ankara 2016.

https://www.academia.edu/34233289/B%C4%B0ZANS_D%C3%96NEM%C4%B0_%C4%B0MPARATOR_VE_%C4%B0MPARATOR%C4%B0%C3%87E_KIYAFETLER%C4%B0,(Et: 01.03.2019).

EKLER

Ek I. Bizans İmparatorları ve İmparatoriçeleri

İmparatorlar	İmparatoriçeler
324-337 I. Konstantinos	Helena (annesi) Fausta (eşi) Konstantinia (kızı) Helena (kızı)
337-361 Konstantios	Julius Constantius'un kızı (eşi) Eusebia (eşi) Faustina (eşi)
361-363 Julianos	Helena (eşi)
363-364 Jovianos	
379-395 I. Theodosios	Flacilla (eşi) Galla Placidia (kızı)
395-408 Arkadius	Eudokia (eşi)
408-450 II Theodosios	Pulcheria (kız kardeşi) Athenais Eudokia (eşi) Liknia Eudokia (kızı)
450-457 Markianos	Pulcheria (eşi)
457-474 I. Leon	Verina (eşi) Ariadne (kızı)
474- 474 II. Leon	
474-475 Zenon	Ariadne (eşi)
475-476 Basiliskos	
476-491 Zenon (ikinci defa)	
491-518 I. Anastasios	Ariadne (eşi)
518-527 I. Justinos	Eufemia (eşi)
527-565 I. Justinianos	Theodora (eşi)
565-578 II. Justinos	Sofya (eşi)
578-582 I. Tiberios Konstantinos	Anastasia (eşi)
582-602 Mavrikios	Kontantinia (eşi)
602-610 Phokas	Leontia (eşi)
610-641 Herakleios	Eudokia (eşi) Martina (eşi)
641-641 III. Konstantinos ve Heraklonas	
641-641 Heraklonas	
641-668 II. Konstans	Fausta (anne)
668-685 IV. Konstantinos	Anastasia (eşi)

685-695 II. Justinianos	Eudokia (eşi) Hazarlı Theodora (eşi)
695-698 Leontios	
698-705 II. Tiberios	
705-711 II. Justinianos (ikinci defa)	Theodora (eşi) Eudokia (eşi)
711-713 Philippikos	
713-715 II. Anastasios	
715-717 III. Theodosios	
717-741 III. Leon	Maria (eşi)
741-775 V. Konstantinos	Eudokia (eşi) Hazarlı Çiçek (eşi) Maria (eşi)
775-780 IV. Leon	İrene (eşi)
780-797 VI. Konstantinos	İrene (annesi) Maria (eşi)
797-802 Irene	
802-811 I. Nikephoros	
811-811 Stavrakios	Theofano (eşi)
811-813 I. Mikhail Rangabe	Prokopia (eşi)
813-820 V. Leon	Theodosia (eşi)
820-829 II. Mikhail	Thekla (eşi) Efrosini (eşi)
829-842 Theophilos	Theodora (eşi)
842-867 III. Mikhail	Eudokia Dekapolitissa
867-886 I. Basileios	Maria (eşi) Eudokia İngerina (eşi)
886-912 VI. Leon	Zoe Karbonopsina (eşi)
912-913 Aleksandros	
913-959 VII. Konstantinos	Helena (eşi)
920-944 I. Romanos Lakapenos	Theodora (eşi)
959-963 II. Romanos	Eudokia (eşi) Theofana (eşi)
963-969 II. Nikephoros Phokas	Theofona (eşi)
969-976 I. Joannes Çimiskes	Maria Skleraina (eşi) Theodora (eşi)
976-1025 II. Basileios	
1025-1028 VIII. Konstantinos	Helena Alypia (eşi) Zoe (kızı) Theodora (kızı)

1028-1034 III. Romanos Argyros	Zoe (eşi)
1034-1041 IV. Mikhail	Zoe (eşi)
1041-1042 V. Mikhail	Zoe (annesisi)
1042-1042 Zoe	Theodora (Zoe'nin kız kardeşi)
1042-1055 IX. Konstantinos Monomakhos	Zoe (eşi)
1056-1057 VI. Mikhail	
1057-1059 I. Isaakios Komnenos	Katerina (eşi)
1059-1067 X. Konstantinos Dukas	Eudokia (eşi)
1068-1071 IV. Romanos Diogenes	Eudokia (eşi)
1071-1078 VII. Mikhail Dukas	Maria (eşi)
1078-1081 III. Nikephoros Botaneiates	Maria (eşi)
1081-1118 I. Aleksios Komnenos	Anna Dalassena (annesisi) İrene Dukania (eşi) Anna Komnena (kızı)
1118-1143 II. Joannes Komnenos	Macar İrene (eşi)
1143-1180 I. Manuel Komnenos	Sulzbachlı İrene (eşi) Antakyalı Maria (eşi)
1180-1183 II. Aleksios Komnenos	Fransalı Agnes (eşi)
1183-1185 I. Andronikos Komnenos	Fransalı Agnes (eşi)
1185-1195 II. Isaakios Angelos	Macaristanlı Margaret (eşi)
1195-1203 III. Aleksios Angelos	Efrosini Dukana (eşi)
1203-1204 II. Isaakios (ikinci defa) ve IV. Aleksios Angelos	
1204-1204 V. Aleksios Murtzuphlos	
1204-1222 I. Theodoros Laskaris	Anna Komnena (eş)
1222-1254 III. Joannes Dukas Vatatzes	
1254-1258 II. Theodoros Laskaris	Elena Asenina (eşi)
1258-1261 IV. Joannes Laskaris	
1259-1282 VIII. Mikhail	Theodora Dukaina
1282-1328 II. Andronikos Palaiologos	Macar Anna (eşi) Montferratlı İrene (eşi)
1328-1341 III. Andronikos Palaiologos	Ireni (eşi) Savoyalı Anna (eşi)
1341-1391 V. Joannes Palaiologos	Eleni Kantakuzini (eşi)
1347-1354 VI. Joannes Kantakuzenos	Irini Asanina (eşi)
1353-1357 Matheos	Irini Paleologina (eşi)
1376-1379 IV. Andronikos Palaiologos	Bulgar Keratsa (eşi)
1390-1390 VII. Joannes Palaiologos	Irene (eşi)
1391-1425 II. Manuel Palaiologos	Helena (eşi)
1425-1448 VIII. Joannes Palaiologos	Sofya Paleologina (eşi) Maria (eşi)
1449-1453 XI. Konstantinos Palaiologos	Caterina Gattilusio (eşi) ⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ G. Ostrogorsky, **Bizans Devleti...**, s. 529-536; C. Connor, **Bizans'ın Kadın...**, s. 435-438; J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 315-316; John Julius Norwich, **Bizans Yükseliş Dönemi (MS 803 -1081)**, (Çev. Selen

Ek II. Resimler

Resim 1: Meryem Ana ve Çocuk İsa⁴⁵⁷

Hırçın Riegel), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013, s. 371; John Julius Norwich, **Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082 – 1453)**, (Çev. Selen Hırçın Riegel), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013, s. 285-286.

⁴⁵⁷ N. Öztürk, **Bizans'ın Asil...**, s. 21.

Resim 2: Ayasofya'nın güney galerisi, Meryem ve Çocuk İsa yanlarında II. Joannes Komnenos ve İmparatoriçe İrene ile birlikte⁴⁵⁸

Resim 3: Protovestiyerdeki Meryem Ana Manastırı'nın başrahibesi ve rahibeleri Konstantinopolis⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ J. Norwich, **Bizans Gerileme...**, s. 295.

Resim 4. Meryem Ana Kilisesi kalıntıları, Ephesos⁴⁶⁰

---

⁴⁵⁹ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 97.

⁴⁶⁰ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 333.

Resim 5: Meryem ve Çocuk İsa, fildişi heykel, XI. ya da XII. yüzyıl İkonoklazma sonrası günümüze kalan çok nadide parçalardan biridir.⁴⁶¹

⁴⁶¹ J. Norwich, **Bizans Yükseliş...**, s. 311.

Resim 6: Helena ve Konstantin⁴⁶²

⁴⁶² N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 61.

Resim 7. Taç ve süsleriyle İmparatoriçe Ariadne⁴⁶³

---

⁴⁶³ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 58.

Resim 8: İmparatoriçe Theodora⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 82.

Resim 9. İmparator Justinianus, Piskopos Maksimianos, İmparatoriçe Theodora (Ravenna Mozayığı)⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 44.

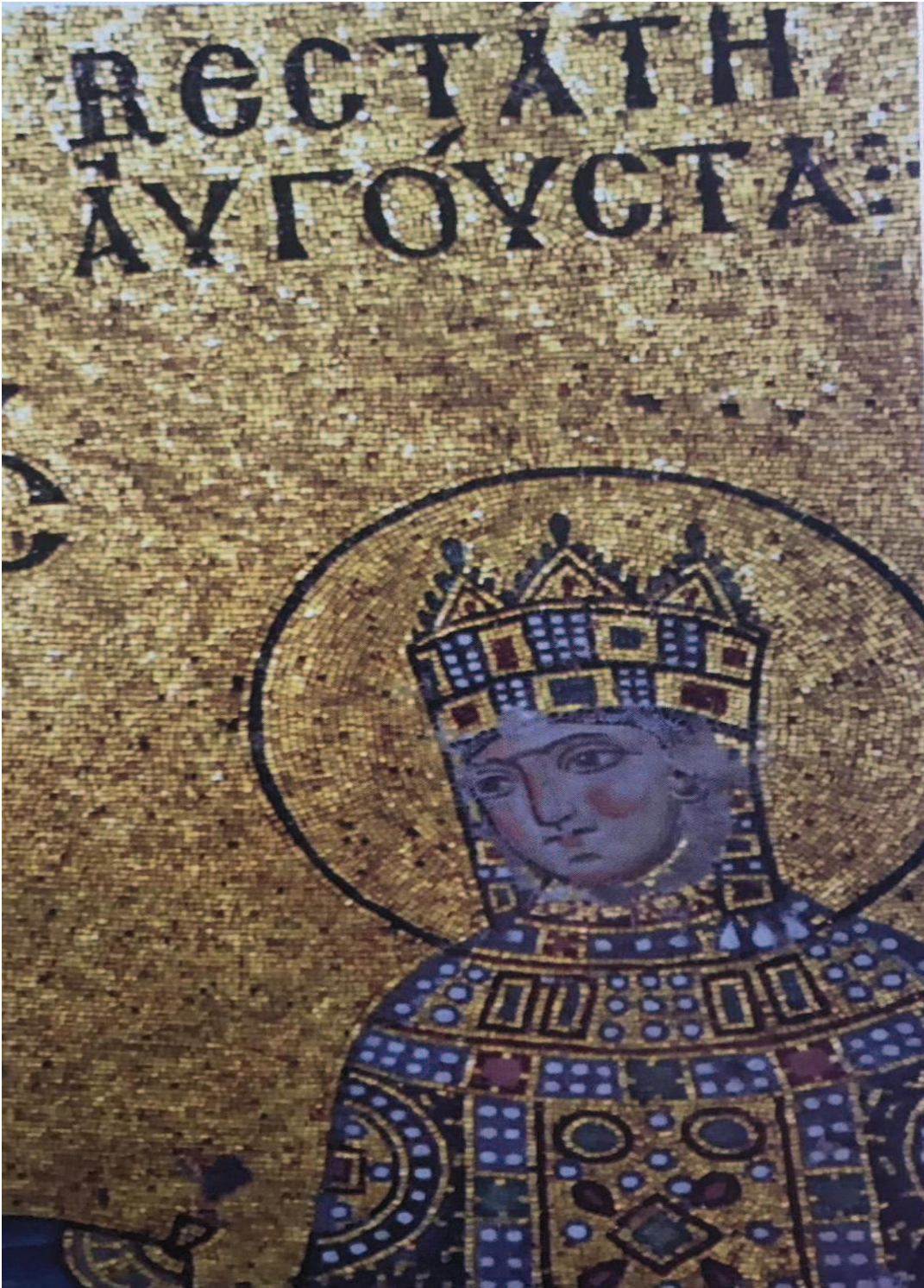
Resim 10: İmparatoriçe Theodora ve maiyeti. San Vitale Kilisesi'nden VI. yüzyıl mozaikleri⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ J. Norwich, **Bizans Erken...**, s. 340.

Resim 11. Azize Eudoksia'nın X. yüzyıla ilişkin ikonası⁴⁶⁷

⁴⁶⁷ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 273.

Resim 12: İmparatoriçe Zoe. Başının üzerinde “Zoe - En Sofu Augusta” yazar.⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 115.

Resim 13: İmparatoriçe Pulkheria⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ <https://www.johnsanidopoulos.com/2016/09/saint-pulcheria-empress-of-rom>, (Erişim Tarihi 09.08.2019)

Resim 14: I. Manuel Komnenos ve İmparatoriçe Antakyalı Maria⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ J. Norwich, **Bizans Gerileme** s. 396.

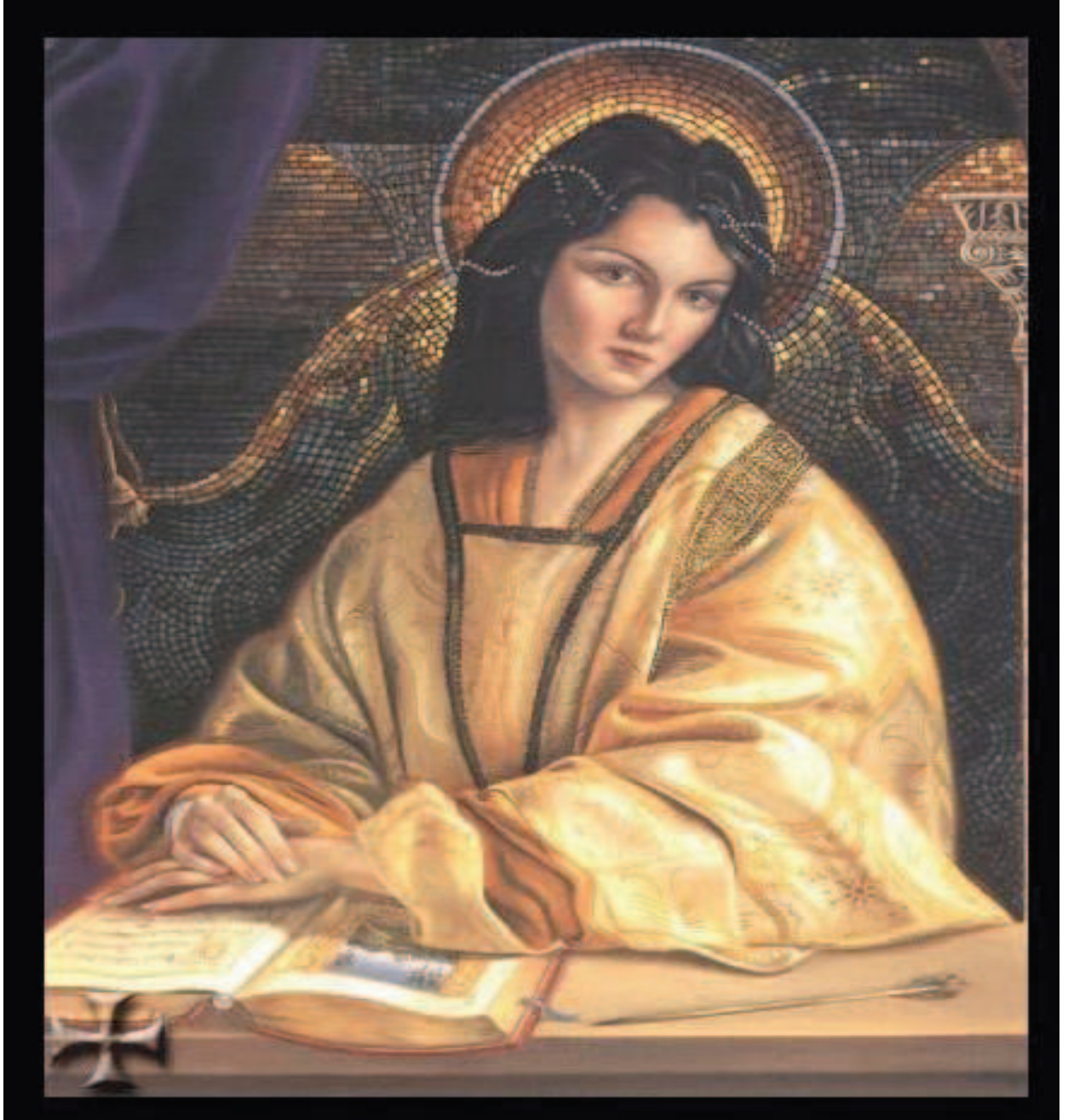

Resim 15: Anicia Juliana⁴⁷¹

---

⁴⁷¹ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s. 75.

Resim 16: İmparatoriçe Anna Komnena⁴⁷²

⁴⁷² <https://amedievalwomanscompanion.com/anna-komnene/>, (Erişim Tarihi 09.08.2019)

Resim 17: İmparatoriçe Aelia Eudoxia büstü biçiminde ağırlık⁴⁷³

Resim 18: İmparatoriçe Aelia Flaccilla adına basılan ait sikkeler⁴⁷⁴

⁴⁷³ G. Tanman, "Erken Bizans...", s. 337.

⁴⁷⁴ http://www.wildwinds.com/coins/ric/aelia_flaccilla/antioch_RIC_061.jpg, (Erişim Tarihi 08.09.2019).

Resim 19: İmparatoriçe Aelia Eudoxia adına basılan sikke⁴⁷⁵

Resim 20: İmparatoriçe İrene (797-802)⁴⁷⁶

⁴⁷⁵ http://www.wildwinds.com/coins/ric/aelia_flaccilla_antioch RIC_061.jpg, (Erişim Tarihi 08.09.2019).

⁴⁷⁶ J. Norwich, **Bizans Yükseliş...**, s. 314.

Resim 21: İmparator VII. Mikhael (1071 – 1078) ve karısı İmparatoriçe Maria Doukas⁴⁷⁷

Resim 22: Bir kutsal emaneti onurlandırmak üzere alaya liderlik eden İmparatoriçe⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ J. Norwich, *Bizans Yükseliş...*, s. 314.

⁴⁷⁸ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 36.

Resim 23. Saray kadınları⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ N. Öztürk, *Bizans'ın Asil...*, s.52.

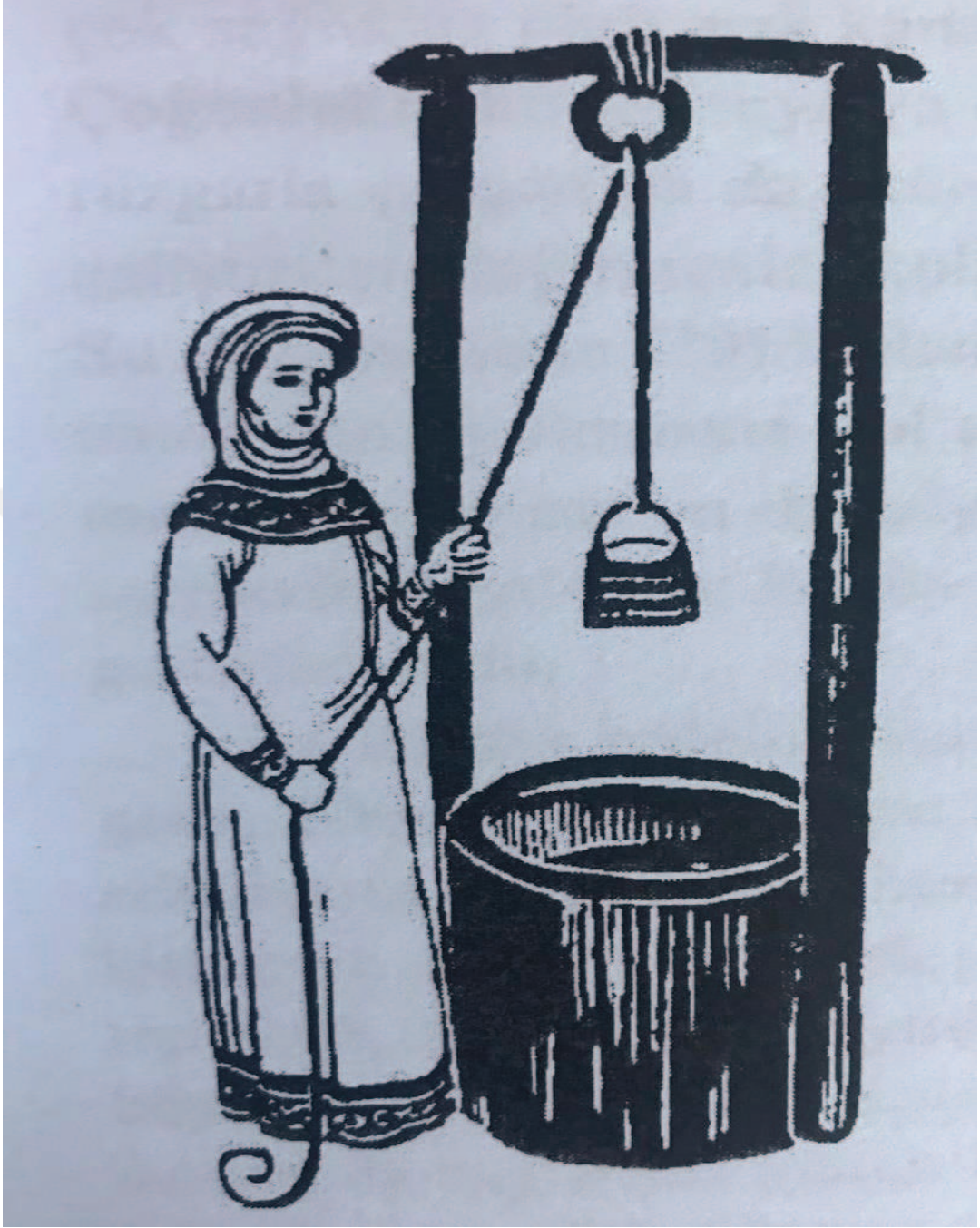
Resim 24. Bir demirci ve karısı iş başında⁴⁸⁰

Resim 25. Bir dokumacı ve işlemeci⁴⁸¹

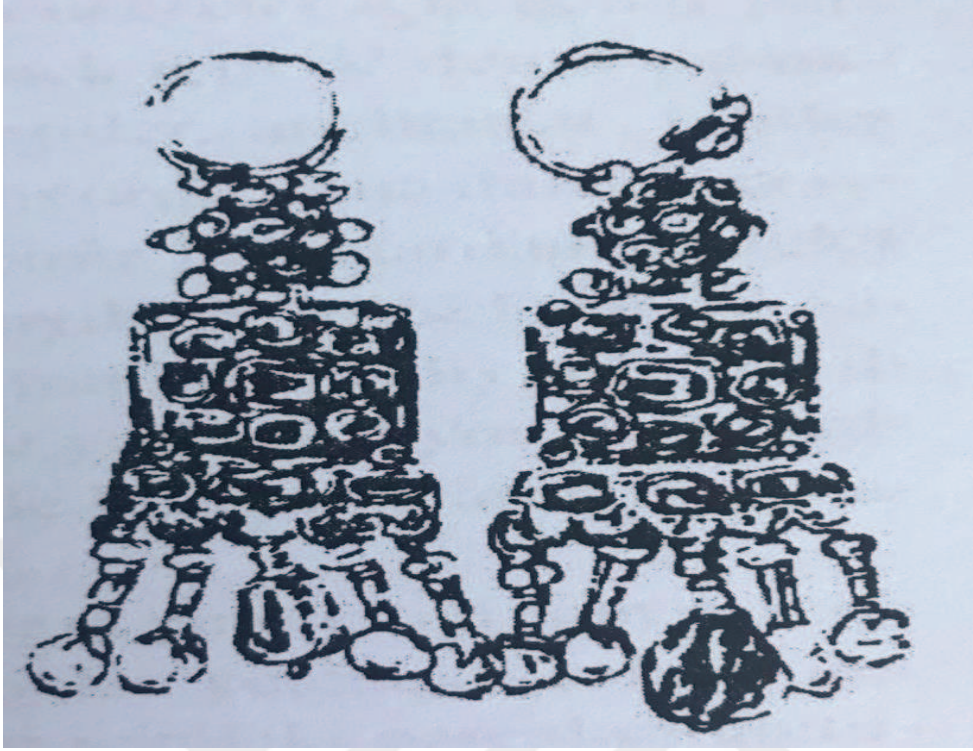
⁴⁸⁰ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 227.

⁴⁸¹ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 156.

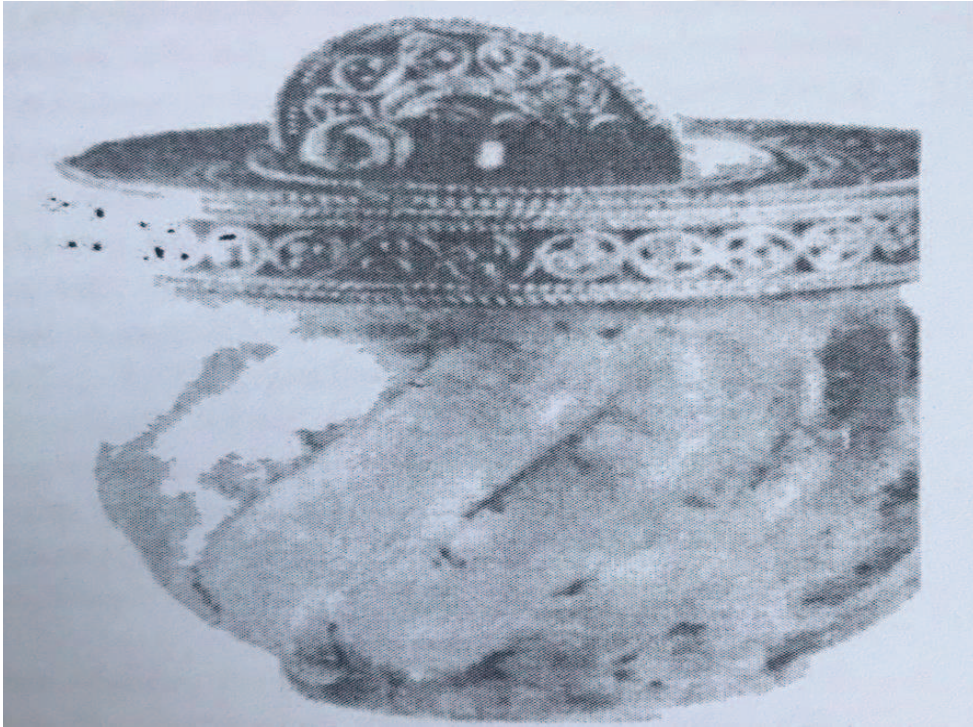

Resim 26. Köy kuyusundan su çeken kadın⁴⁸²

⁴⁸² T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 228.

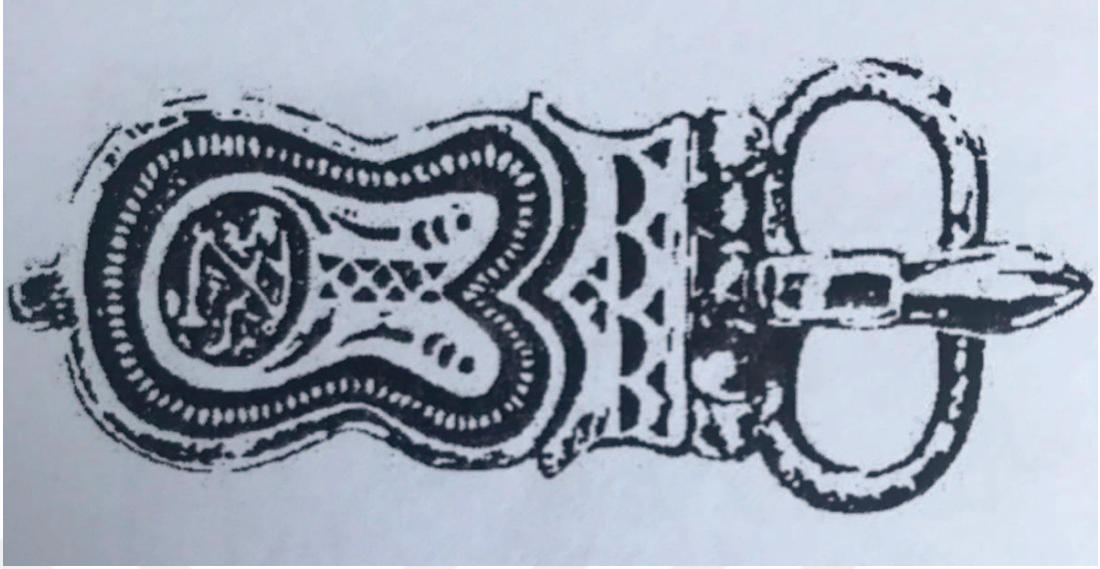
Resim 27. Değerli taşlardan yapılan küpeler⁴⁸³

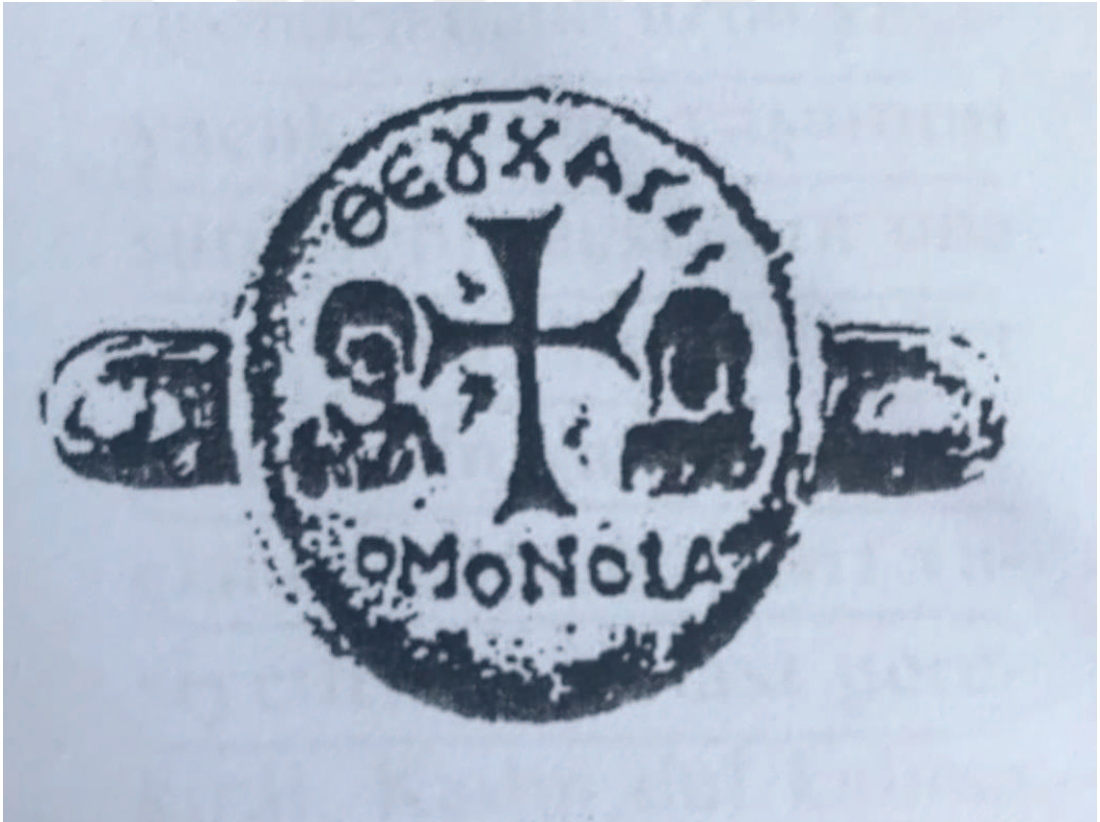
Resim 28. Filigran altın ve camdan ruj kabı, VI. yüzyıl⁴⁸⁴

⁴⁸³ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 159.

Resim 29: Yuvarlağı monogramlı gümüş kemer tokası⁴⁸⁵

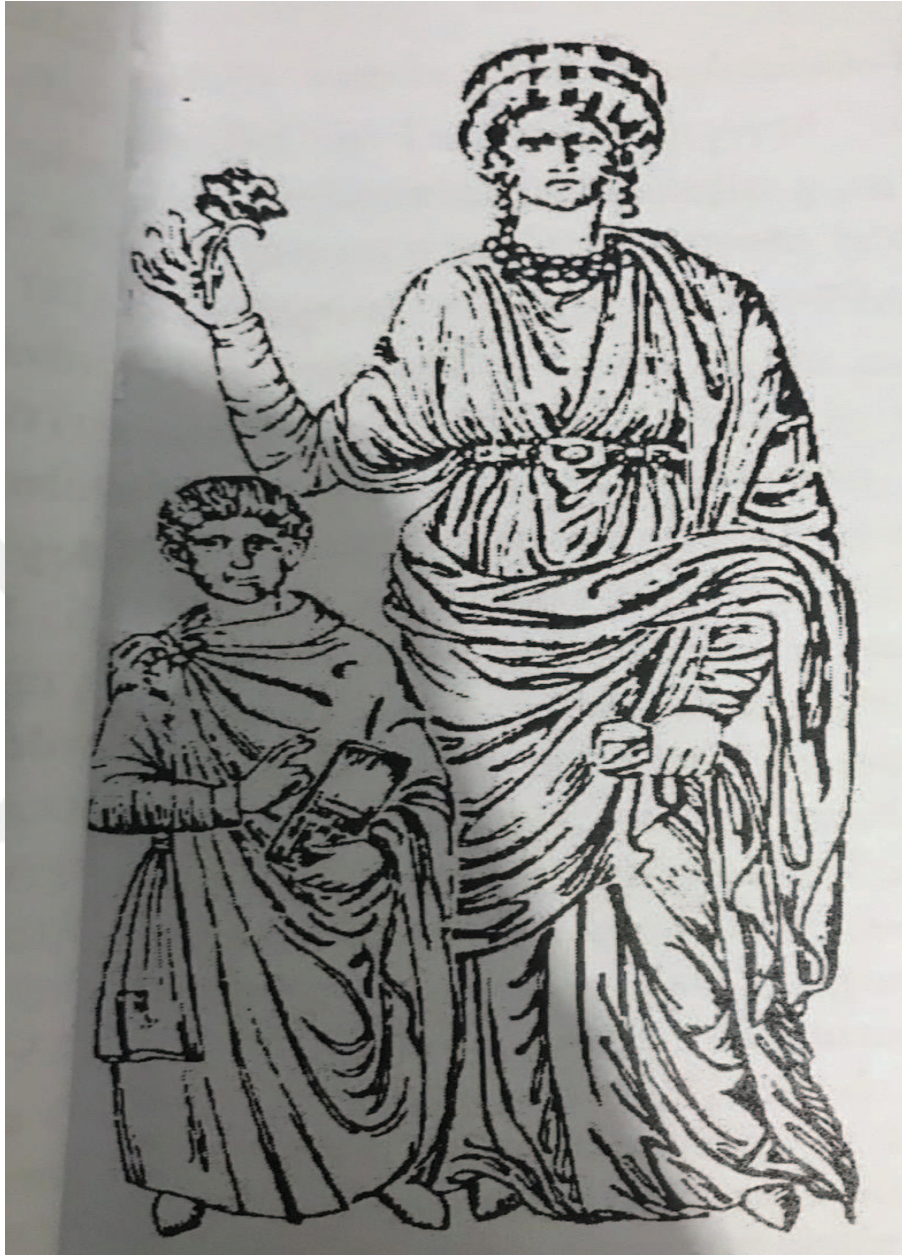

Resim 30: Altın evlilik yüzüğü⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 202.

⁴⁸⁵ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 206.

⁴⁸⁶ T. Rice, *Bizans'ta Günlük...*, s. 197.

Resim 31: IV. yüzyılda Roma türü giysiler⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 212.

Resim 32: V. yüzyıl dindar kadın ve erkeklerin giyim kuşamı⁴⁸⁸

⁴⁸⁸ <https://www.martelny.com/byzantine-empire/introduction.html>, (Erişim Tarihi 09.08.2019).

Resim 33: Bizans'ta yüzyıllara göre kadın örtünmesi/başlığı modelleri⁴⁸⁹

⁴⁸⁹ <https://kavrakoglu.com/bizans-impatorlugu-33-bizansta-kadin-ve-evlilik/>, (Erişim Tarihi 09.08.2019)

Resim 34: VII. yüzyıl Bizans'ında dans sanatçısı kadının giyim-kuşamı⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ <https://www.martelnyc.com/byzantine-empire/introduction.html>. (Erişim Tarihi 09.08.2019).

Resim 35: Bir zamanlar Hipodrom'u (Sultanahmet Meydanı) süsleyen Dikilitaş'ın kaidesindeki dansöz figürleri⁴⁹¹

⁴⁹¹ G. Tanman, "Erken Bizans...", s. 335.

Resim 36: Pişmiş topraktan ebe kadın tabelası. Ebelerden biri, iskemlesine sıkı sıkıya yapışmış olan doğum doğum yapan kadını tutarken, öteki de yeni doğanı ana rahminden kurtarıyor.⁴⁹²

⁴⁹² P. Aries, G. Duby, **Özel Hayatın...**, s. 22.

Resim 37: Mezar Heykeli: ölen bir kadının ardından duyulan acı ya da ölmüş olmanın acısı⁴⁹³

⁴⁹³ P. Aries, G. Duby, **Özel Hayatın...**, s. 35.

Resim 38: XIV. yüzyılda Bizanslı bir ailenin akşam yemeği⁴⁹⁴

⁴⁹⁴ T. Rice, **Bizans'ta Günlük...**, s. 207.

Resim 39: Kadınlara ait şifalı bitki bahçesi. Erkek (sol üst köşede) bu bahçenin dışında kalmış.⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ H. Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar...*, s. 141.

Resim 40: İşkence türleri⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ H. Akın, Ortaçağ Avrupası'nın Cadılar..., s. 225.

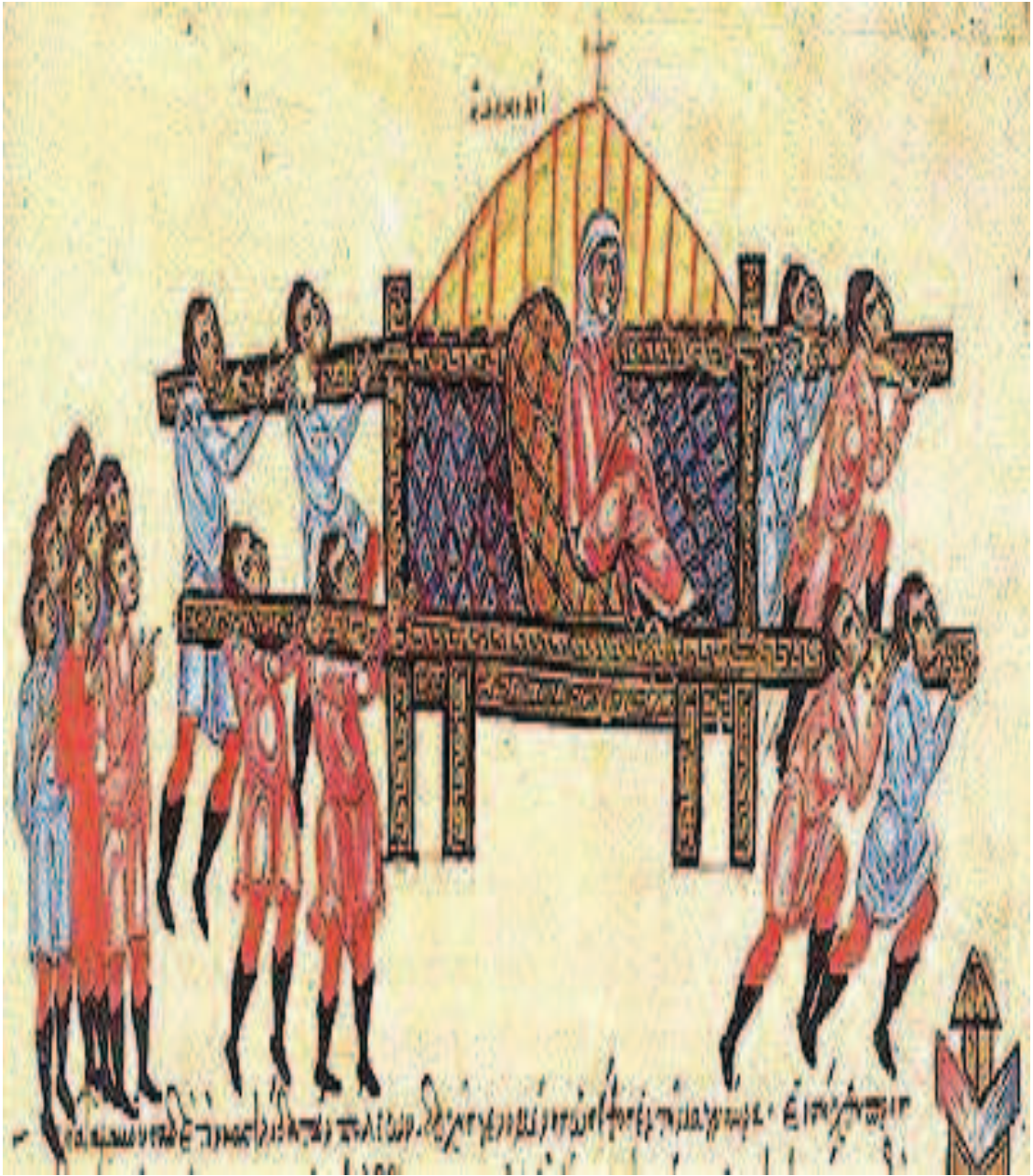
Resim 41: Bir kâfir kadın yakılırken. R. Riccioti'nin ahşap gravürü.⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ H. Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar...*, s. 237.

Resim 42: X. yüzyıla ait fildişinden oyma eserde İsa, imparatorluk çifti Romanus ile Eudoxia ‘ya taç giydiriyor. Bizans’tan beri devam eden bir gelenek olarak günümüzde de evlenen Ortodoks çiftler birbirine kurdele ile bağlanmış sembolik taçlar giyerler. Birbirine bağlı taçlar evlilik bağıni simgeler.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ <https://kavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-33-bizansta-kadin-ve-evlilik/>, (Erişim Tarihi 09.08.2019)

Resim 43: Madrid Ulusal Kitaplık'ta bulunan Skilitzes yazmasından bir minyatür; Bizanslı soylu kadın Danielis tahtirevan ile giderken, IX. yüzyıl.⁴⁹⁹

⁴⁹⁹ <https://kavrakoglu.com/bizans-impatorlugu-33-bizansta-kadin-ve-evlilik/>, (Erişim Tarihi 09.08.2019)

Resim 44: Bizans kadın bestecisi Kasia⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/kassia>, (Erişim Tarihi 09.08.2019).

Resim 45: Evlilik Yüzükleri IV.-V. yüzyıl⁵⁰¹

Resim 46: Bizans İmparatorluğu Haritası⁵⁰²

⁵⁰¹ <https://circlelove.co/bizans-donemi-mucevher-sanati/>, (Erişim Tarihi 10.08.2019).

TUĞBA TARAKÇI

ÖZGEÇMİŞ

İletişim: tugba_trkc@hotmail.com

Doğum Yeri: Rize/ İyidere

Doğum Tarihi: 24/05/1993

Yabancı Dil: İngilizce

Lisans: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi- Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Tarih	RTÜ	2012
Y. Lisans	Tarih/Ortaçağ Tarihi	Giresun Üni. Sosy. Bilm. Enst.	2016

Master Tezi: Bizans Toplumunda Kadın

A. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

“*Sicil-i Ahvâl Belgelerine Göre Osmanlı Devleti’nde Muallime Hanımlar*” **I. Ulusal Kadın Sempozyumu (Giresun 8-9 Mart 2017)**, C. 9, Kadın Özel Sayısı, Sonbahar 2017, s. 529-559.

B. Uluslararası bilimsel toplantılara sunulan ve basılan bildiriler:

“*Mizancı Mehmed Murad’ın Tarihi Görüşü*”, **Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi (Konya, 19-21 Mayıs 2017)**, Bildiri Kitabı, Nobel Bilim.

⁵⁰²<http://www.celebialper.com/ulkeler/yunanistan/yunanistan-hakkinda-bilgi.html/attachment/bizans-imparatorlugu-haritasi>. (Erişim Tarihi 12.08.2019).